

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı
Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bilim Dalı

DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN TÛTÎNÂME

Sultan KOÇ

Yüksek Lisans Tezi

VAN - 2010

Van, 2022

DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN TÛTÎNÂME

Sultan KOÇ

2022

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı
Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bilim Dalı

DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN TÛTÎNÂME

TUTİNAME TERMS OF VALUES EDUCATION

Sultan KOÇ

Doç. Dr. Mehmet Nuri ÇINARCI

Yüksek Lisans Tezi

Van, 2022

ONAY SAYFASI

Sultan KOÇ tarafından, Doç. Dr. Mehmet Nuri ÇINARCI danışmanlığında hazırlanan “Değerler Eğitimi Açısından Tûtînâme” başlıklı bu çalışma, 11/06/2022 tarihinde Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulunun 25/05/2022 tarihli ve 2022/23-7 sayılı kararı ile Doç. Dr. Celal ASLAN Başkanlığında, Doç. Dr. M. Nuri ÇINARCI ve Dr. Öğr. Üyesi Derya KARACA Jüri Üyeliğinde oluşturulan Tez Savunma Jürisi huzurunda savunularak Jüri tarafından Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili hükümleri kapsamında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Fuat TANHAN
Enstitü Müdürü

Öz

Eğitim kurumlarının temel misyonu sadece beceri, meslek ve bilgi kazandırmak değildir. Okullar güzel ahlakı, dürüstlüğü, çalışkan olmayı ve topluma yararlı bireyleri yetiştirme görevini de üstlenir. Toplumlari bir arada tutan her toplumun kendine ait dili, inanışı, kültürü ve değerleri vardır. Değer, bireyin yaşama bakış açısını ve amacını belirleyen, kararlarına etki eden, inançlarını aksettiren ve yaşam ilkelerini oluşturan tercih olarak bilinmektedir. Toplum kendi değerleriyle şekillenmek ve her nesli bu değerlerle yoğurmak ister. Bu nedenle her toplumun ilk yükümlülüğü bu değerleri küçük yaştaki çocuklara aşılmasıdır. Değer eğitiminin her yaşa uygulanması tabi ki aynı yolla sağlanamaz. Özellikle küçüklere aşılması, onların seviyelerine inmeyi de gerektirir. Telkin yolu, öğüt verme ve bu öğütleri edebi sanatlarla çocuğa aktarmak gerekmektedir.

Edebî eserlerin ortaya çıkışında düşünceler önemli bir paya sahiptir. Toplumsal olarak edebî eserlerin amacı bireylerin hayata karşı bakış açısını geliştirmede bir araç olarak kullanılabilir. Behçet Necatigil'in tercüme ettiğı ve anonim olan Tûtnâme adlı eserde değerler eğitimi ve değerlerin aktarılması ve özellikle bu değerlerin zengin içerikli öykülerde var olması eserin araştırma konusu olarak seçilmesinde en büyük etkidir. Tûtnâme'nin değerler eğitimi açısından analizini yapmak, tespit edilen değerlerin nasıl ifade edildiklerini ve ön plana çıkan değerleri belirlemek bu araştırmanın amaçlarındandır. Tûtnâme'nin hem yapı bakımından iç içe geçmiş hikâyelerden oluşması hem de sıradan denilebilecek gündelik olayları ve masal formundaki unsurları modern yöntemlerle bir arada barındıran mensur hikâye örneklerinden oluşması onu değer ve değerler eğitimi bağlamında zengin kılmaktadır. Eserdeki hikâye içinde hikâye, çerçeve hikâye özelliğı, hitap ettiğı çevre açısından daha dikkat çekicidir. Bu hikâyeler aracılığıyla topluma ve kişiye kazandırılmak istenen değerler aktarılmaktadır.

Anahtar sözcükler: değerler, değerler eğitimi, değerlerin aktarılması, Tûtnâme.

Abstract

The task of schools is not only to provide skills, professions and knowledge. More important than these, it also undertakes the duties of raising an individual with good morals, honest, hardworking and beneficial to the society. Every society that holds societies together has its own language, belief, culture and values. Value is known as the choice that determines the individual's perspective and purpose in life, influences their decisions, reflects their beliefs and creates life principles. Society wants to be shaped by its own values and to knead every generation with these values. For this reason, every society considers it one of their first obligations to instill these values, especially in the minors. Of course, the application of values education to all ages cannot be achieved in the same way. Vaccination, especially to minors, presupposes descending to their level. The way of suggestion, giving advice and transferring these advices to the child through literary arts is necessary.

Since literary works affect the child in terms of hearing and thinking, it is important in our society to reflect the perspective of life on the child. This work is considered appropriate in terms of values education and the transfer of values, especially the fact that it has rich stories in terms of these values. The purpose of this research is to analyze Tutiname in terms of values education, to determine how the determined values are expressed and the values that come to the fore. In particular, the fact that the work is a series of stories that are intertwined in terms of structure and that it is an example of a prose story that combines ordinary daily events and elements in fairy tale format with modern methods is a work rich in values transfer. The story within the story, the frame story, feature in the work is more remarkable in terms of the environment it addresses. Through these stories, the values that are desired to be brought to the society and the individual are conveyed.

Keywords: values, values education, transfer of values, Tûtîname.

Teşekkür

Bu araştırma süresince yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Mehmet Nuri ÇINARCI'ya teşekkür ederim. Ayrıca eğitim hayatım boyunca her türlü zorluk ve sıkıntılarıma katlanan sevgili Babam ve Annem'e de teşekkürü bir borç bilirim.

İçindekiler

Öz.....	i
Abstract	ii
Teşekkür.....	iii
Tablolar Dizini.....	vi
Simgeler ve Kısaltmalar Dizini.....	vii
Bölüm 1 Giriş.....	1
Problem Durumu	1
Araştırmanın Amacı ve Alt Amaçlar	2
Araştırmanın Önemi	2
Sınırlılıklar	3
Tanımlar	4
Bölüm 2 Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar.....	7
Değer Kavramının Tanımı	7
Değerler Eğitimi ve İşlevi.....	12
Değerlerin Sınıflandırılması.....	36
Değer Eğitimi Üzerine Yapılan Çalışmalar	42
Bölüm 3 Yöntem.....	49
Araştırmanın Modeli / Deseni	49
Evren / Örneklem / Çalışma Grubu / Katılımcılar	49
Veri Toplama Süreci ve Araçları	49
Verilerin Analizi	50
Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenirliği.....	50
Araştırmacının Rolü	50
Bölüm 4 Bulgular ve Yorum.....	51
Sosyal Onay (Ahlak)	51

Aile Güvenliği (Aile ve Aile Büyüklerine Saygı)	54
Güzellikler Dünyası (Aşk ve Sevgi)	55
Gerçek Dostluk	59
Dürüstlük	62
Zevk (İffet)	65
Dini Olgunluk	68
Kendini Kontrol Etmek (Hile ve K�t�l�kten Sakınma)	71
Geniş Gönüllü Olmak (Sadakat)	74
Kendine Saygı (Saygı)	77
Bağımsızlık (Vatanseverlik)	78
Kibarlık (Yalandan Sakınma)	80
Bölüm 5 Sonuç ve �neriler	82
Sonuç	82
�neriler	83
Kaynaklar	85
EK-A: Tûtînâme Eserinin �zeti	93
EK-B: Tûtînâme Eserinde Geçen Değerlerin Tablosu	94
EK-C: Etik Beyanı	95
EK-C: Yüksek Lisans/Doktora Tez �alışması Orijinallik Raporu	96

Tablolar Dizini

Tablo 1 <i>Rokeach Değerler Tasnifi</i>	40
Tablo 2 <i>Schwartz'ın Değerler Sınıflandırması</i>	41

Simgeler ve Kısaltmalar Dizini

DSM IV: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition

SED: Sosyoekonomik Düzey

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

WHO: World Health Organization

Bölüm 1

Giriş

Bu bölümde araştırmanın problem durumu, araştırmanın amacı ve alt amaçları, araştırmanın önemi, sınırlılıkları ve tanımları yer almaktadır.

Problem Durumu

Toplumsal bilinçlenme ve toplum normlarının işler bir düzen halinde yürütülebilmesi için ortaya çıkan yazısız kurallara değer denir. Değerlerin bu tanımında toplumu temelden güçlendiren yapısal unsurların varlığı mevcuttur. Değerlerin öğretilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla da değerler eğitimi ortaya çıkmıştır. Eski gelenek ve göreneklerin, yok olmaya yüz tutmuş toplumsal dinamiklerin öğretilmesi için ülkemizde son zamanlarda önemli çalışmalar yapıldığı gözlemlenmektedir. Özellikle son yirmi yılda değerler eğitimi ile ilgili kitaplar ve tezler yazılmış, seminer ve sempozyumlar düzenlenmiştir.

Değerler eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalar genellikle hedef kitlenin değerleri anlamlandırma ve uygulaması üzerinedir. Bu bağlamda edebî eserler önemli bir yere sahiptir. Eser odaklı bir inceleme olan bu çalışmada Tûtnâme adlı eserde yer alan değerler tespit edilmiştir. Tûtnâme, Hint edebiyatında eskiden beri bilinen ve Arap edebiyatında Binbir Gece Masallarına konu olan ve edebiyatımıza Fars edebiyatından geçen bir eser olarak bilinir. Klasik edebiyatta nazım-nesir karışık olarak yazılmış olan bu eser, mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Tûtî yani papağanın esas anlatıcı olduğu eser, temel değerlerden olan sadakatin imgelemsel bir şekilde ele alınmasıyla başlatılır. Tez çalışmamızın konusu olan bu eser, Behçet Necatigil tarafından günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Eser, yapı itibarıyla iç içe geçmiş hikâyelerden oluşmaktadır. Değerler eğitimi bağlamında incelenen eserin konusu ve kapsadığı değerler, bu sahada inceleme yapacak araştırmacılara yol gösterecek bir nitelik taşımaktadır.

Tûtnâme adlı eserde değerler eğitimi içerisindeki problemlere uygun bir şekilde aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır;

1. Değerler eğitiminin kapsamı nedir ve değerler eğitiminin sınıflandırması nasıldır?
2. Tûtinâme'de bulunan değerler nelerdir? Bu değerlerin değerler eğitimindeki yeri nedir?

Araştırmanın Amacı ve Alt Amaçlar

Bu çalışmada, değerler eğitimi bağlamında eser incelemesi yapılacaktır. Behçet Necatigil'in çevirisi olan Tûtinâme adlı eser üzerinden yapılan çalışmanın temel esasları değerler ve değerler eğitimi üzerine olacaktır. Bu bağlamda çalışmada, ilki kavramsal olarak problem durumu, araştırmanın önemi ve eser çerçevesinde sınırlılıklar ele alınacaktır. Akabinde ise değer kavramının tanımı, önemi ve değerler eğitiminin sınıflandırması yapılacaktır. Yurt içi ve yurt dışında yapılan değerler eğitimi çalışmalarından bazıları verilerek konunun kapsayıcılığının genel hatları da ortaya koymak çerçevesinde çalışılacaktır. Asıl bölüm olan eser merkezli çalışmada da Tûtinâme'de bulunan temel değerler tespit edilerek değerler eğitimi çerçevesinde bununla ilgili tercih edilebilir. Karakterler olan Tûtfî, Mah-ı Şeker ve Tüccar Said ve hikâyelerin barındırdığı mesajlar değerler eğitimi çerçevesinde değerlendirilecektir.

Araştırmanın Önemi

Değer ve değerler eğitimi, temelde toplumun kültürel ve geleneksel kurallarının evrensel yansımasıdır. Değerlerin temel amacı toplumu var etmek ve aradaki bağları güçlendirmektir. Değer kavramı toplumsal bir öge olmakla beraber bireyin toplumsal erkleri anlamlandırma ve doğru ile yanlış ayırt edebilmesinde rehber olma ve topluma uyum çerçevesinde öncülük etmesinin yegâne yolu olarak bilinir. Değerler, bireylerin toplumsal huzurunu sağlamakla beraber kendi içerisinde eğitim yolunu da açmaktadır.

Toplumu ve bireyi tanımanın temel yollarından birisi de değerlerdir. Değerlerin önemi insan ilişkilerini güçlendirmek, toplumu geliştirmek ve toplumun refah düzeyinin işleyişini sağlamaktır. Değerlerin ayırt edici yönlerinden birisi de toplumu tanımak olduğundan o yönelimler çerçevesinde toplumun yaşadığı durum içerisindeki değerlerine bakmak, o toplum ve topluma

ait olan bireylerin gelişmişlik düzeylerini gösterir. Dürüstlük, çalışkanlık, toplum ve vatan sevgisi gibi değerler toplumların vazgeçilmez kavramlarıdır. Bu gibi değerleri benimseyen toplum ve bireylerde bilim, sanat ve kültür gelişimi ile beraber yaşam kalitesi de artar. Toplumların değerlere bağlı olması ve gelişmişlik seviyeleri değerlerin var olması ile paralel bir gelişme gösterir. “Japonya ve Almanya'nın dünyanın gelişmiş ülkeleri arasında yer almasında bu toplumların kültürel değerleri önemli rol oynamaktadır. Çünkü bu ülkelerin insanları, toplumlarının dünyadaki en güçlü milletler olduğuna kesinlikle inanıyorlar (Arslanoğlu, 2005: 67). “Edebî eserler, belli insani değer ve niteliklerin oluşmasında ve köklenmesinde, aynı zamanda toplumsal hayatın ve çağın gerektirdiği değerlerin alınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Kısacası edebî eser, iyiye, güzele, doğruya, kişisel ve sosyal hayata ilişkin yeni değerlerin edinilmesine, insanları bunlara göre eğitmesine giden bir yol sunar.” (Kavcar, 1982: 7).

Çalışmanın temel konusu olan değer ve değerler eğitimi günümüzde bir alan olarak akademik camiada ve okullarda öğretilmektedir. Akademik ve bilimsel çalışmalarda ise genellikle konu bütünlüğünün bir parçası olma özelliği taşıyan metinler üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada ele alınacak olan Tûtinâme, işlediği konu ve içerik bağlamında değerler eğitimi açısından önem taşımaktadır. Başta sadakat ve dürüstlük olmak üzere birçok değer ele alındığı eser, kendi döneminde ve daha sonraki dönemlerde çokça okunmuştur. Alegorik eserlere oranla daha gerçekçi ve yaşanması muhtemel olayları ele alan eser, papağanın dilinden insanlara mesaj vermektedir. Bu çalışmanın önemi, değerler eğitimi çalışmalarında yön gösterici bir nitelikte olmasıdır. Akademik alanda çalışan uzmanların yararlanabileceği bu çalışma, konunun anlaşılır olmasında ve alan yazımında yol gösterici olmasından dolayı önem taşımaktadır.

Sınırlılıklar

Bu çalışma, Tûtinâme adlı eserin içerisinde bulunan 40 hikâyenin değerler eğitimi açısından incelenmesi olduğundan çalışma içeriği sadece bu kitapla sınırlandırılmıştır.

Tanımlar

Değer. Ahlak felsefesinde değer; bir olgunun algılanmasından sonra ortaya çıkan ve olgunun belirli duygu, istek, ilgi, amaç, ihtiyaç ve eylemleri olan özneye olan ilişkisindeki belirli niteliklerin atfedilmesiyle belirlenen tutumdur; öznenin varlığa, olguya yüklediği nitelikler (Cevizci, 2005: 32-33). Şartların bir sonucu olarak, arzu ve duyguların insan hafızasına ve davranışına aktarılması neticesi değer tanımı da ortaya çıkar. Toplumsal hayatın yazılı olmayan kurallarına uymanın yollarından biri de değerleri savunmak ve ortak değerlere saygı duymaktır.

Değerler eğitimi. Değerler eğitimi, insani, ahlaki, kültürel, manevi, toplumsal ve evrensel duyarlılıkların özümsemesi ve kabul edilmesi yoluyla kazanılması ve değerlendirilmesi sürecidir (Yaman, 2012: 17-18). Değerler eğitimi, Millî Eğitim Bakanlığı kanununa göre İslami hayat ve toplumsal uyum çerçevesinde 30 değer öğretimi kurslarına taşınmıştır. Ayrıca belirlenen değerler sınıflandırılarak çeşitli kademelerde öğretim programlarına yerleştirilmiştir.

Dünyada birçok değer sınıflandırması uygulanmıştır. En sık kullanılan sınıflandırmalar Rokeach, Schwartz ve Bilsky'e ait olanlardır. Ülkemizde Cahit Kavcar değer sınıflandırması ilk kullananlardan biridir. Rokeach (1973), değerleri 18 araçsal değer ve 18 de amaçsal değer olarak ikiye ayırmıştır. Araçsal Değerler: rahat bir yaşam, keyifli bir yaşam, aktif bir yaşam, başarı duygusu, barış ve sessizlik (savaşın ve çatışmanın olmadığı bir dünya), aile güvenliği, güzellik, eşitlik, özgürlük, sevgi, milli güvenlik, neşe, ölümden sonra mutluluk, dostluk, kendini eleştirebilme, sosyal prestij, erdem. Amaçsal değerler şunlardır: hırslı, geniş fikirli, kendine güvenen, dahi, çevreye önem veren, cesur, affedici, yardımsever, dürüst, yaratıcı düşünen, bağımsız, entelektüel, makul, merhamet, itaat, haysiyet, sorumluluk, özdenetimdir ve sağlığı koruyan değerler (Rokeach, 1973: 6).

Eğitim. “Eğitim, tüm insanın iyiliği için yaşamı süresince verilen bir çabadır” (Hökelekli, 2013: 209). Senemoğlu (2005: 23), eğitimi “bireyin istenilen niteliklere sahip olarak kültürlenmesi süreci” olarak tanımlamaktadır. Türkçe sözlükte kavram, “Çocuk ve gençlerin sosyal hayatta bir yer edinmeleri için

gerekli bilgi, beceri ve anlayışı kazanmalarına, kişilik geliştirmelerine, doğrudan veya okul dışında, dolaylı yardım, eğitime yardımcı olur (TDK, 2011: 915) şeklinde tanımlanmıştır. Eğitimin bu tanımından yola çıkacak olursak, bireyin yaşamını devam ettirebilmesi ve toplumda yer edinebilmesi için gerekli donanımın sağlanması ve kazanılması işidir. Özbay ise eğitimi, “insanlara yaşadıkları toplumda küçük yaşlardan itibaren zihin, beden ve ruh değişikliği kazandırmak” olarak tanımlamaktadır (2006: 12). Eğitimin tüm tanımlarının ortak noktası, bireylerde davranış değişikliğine yol açtığı hususudur. Bu davranış değişikliği toplumun ihtiyaç ve beklentilerine göre gerçekleşir.

Hikâye. “Kişiy e, yere ve zamana baēlı olarak olmuş veya olabilecek olayları anlatan edebi bir türdür” (Aktaş ve Gündüz, 2005: 207). Türk Dil Kurumu tarafından derlenen Türk Dili Sözlüğü'nde (2011: 110) hikâye, "gerçek veya tasavvur edilmiş olayları anlatan nesir türü" olarak tanımlanmaktadır. Kolcu göre (2006: 12) hikâye, tarih içerisinde olmuş veya olması muhtemel durum ve olayların anlatıldığı bir edebi türdür. Bu bağlamda hikâye, insan yaşamının bir bölümünde olan olay veya durumların anlatıldığı türdür.

Tûţînâme. Nahşebî'nin en iyi bilinen eseridir ve Sanskritçe Çukasaptati kitabına dayanmaktadır. Tûţînâme adlı Hint kökenli bu edebi klasiēin günümüze ulaşan üç farklı Farsça versiyonu vardır. Birincisi Çihil Tûţîyi Amiyâne, diēeri İmâd b. Muhammed'in Tûţînâme (Cevâhirü'l-eşmâr) ve nihayet Nahşebî'nin eseridir. Eserin konusu kısaca şu şekildedir: Sâid adındaki bir tüccar uzun bir yolculuēa çıkacağı sırada, yapacağı her işte evdeki papaēana (tûţî) danışması hususunda hanımıyla anlaşır. Tüccar yola çıkarken komşularından biri genç ve güzel eşini baştan çıkarmaya çalışır. Ancak sözleşmeye göre kadın çalışan papaēana danışmanlık yapıyor. Ve papaēan her gece bir hikâye anlatır, kocasına ihanet etmesin diye meşgul eder. Tûţînâme, İmâd b. Nahşebî'den Muhammed'in yaptığı tercüme iyi olmadığı için bu eseri tercüme etmesi istenmiş ve kıssayı her birine "gece" ismini verdiği elli iki fasıl halinde tercüme etmiştir (730/1330). Ayrıca eklediēi şiirlerle metne süslü bir ifade kazandırmıştır, ancak bu özelliēi ile hikâyenin gelecek nesiller için ağır bir metin olacağı kesindir. Çeviri daha sonra Ekber Şah'ın emriyle Ebü'l-Fazl al-Allami tarafından sadeleştirilmiş ve bu çeviri Muhammed Kadiri tarafından otuz beş bölüme kadar

sadeleştirilmiştir. Kadirî'nin neşrini yaptığı Tûfînâme, çeşitli Doğu ve Batı dillerine (Hintçe, Bengalce, Tatarca, Almanca) yapılan çevirilere dayandığından, Sarı Abdullah eseri Türkçeye de çevirmiştir. Keşfü'z-zünûn'da (II, 1118) Tûfînâme'nin Kanuni Sultan Süleyman adına tercüme edildiği bildirilmektedir. Günümüz Türkçe'siyle sadeleştirilmesini ilk defa Şemsettin Kutlu yapmıştır (İstanbul, ts.). 1792'de M. Gerrans'ın Kâdirî'nin metnini esas alarak on iki bölümü İngilizce'ye çevirmesinden sonra Batı'da esere ilgi duyulmaya başlanmış, eseri Carl Jakob Ludwig Iken (Stuttgart 1822) ve Georg Rosen (Leipzig 1858) Almanca'ya, Evgenii E. Berthels Rusça'ya çevirmiştir (Moscow 1979). H. Brockhaus da sekiz "gece"yi Almanca tercümesiyle birlikte neşretmiştir (Leipzig 1843). Eseri son olarak Gulâm Ali Âryâ yayımlamış (Tahran 1372 hş.), ayrıca Molla Vechî tarafından Urduca'ya çevrilmiştir (nşr. Mîr Saâdet Ali Rızvî, Haydarâbâd 1939) (islamansiklopedisi.org.tr).

Bölüm 2

Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar

Bu bölümde değerler eğitimi bağlamında değer kavramı, değerler eğitiminin özellikleri, sınıflandırılması, değerler eğitime dair yaklaşımlar, Tûtînâme’de geçen değerler ve değerler eğitimi ile ilgili yurtiçi ve yurtdışında yapılan bazı çalışmalar incelenmiştir.

Değer Kavramının Tanımı

İnsanlar kendi hayatlarını kolaylaştırmak ve başkalarıyla ilişkilerini yönlendirmek için yol gösterici kurallara ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyacın sonucunda değerler kavramı ortaya çıkmış ve insanlar zamanla daha barışçıl bir dünya için belirli değerlerin varlığını gerekli görmüşlerdir. Sosyologlar, psikologlar, filozoflar ve eğitimciler tarafından üzerinde durulan değer kavramı, özellikle son yıllarda sosyal bilimlerde bir çalışma konusu olarak görülmeye başlandı. Bu kavramın sosyoloji, psikoloji, antropoloji, felsefe, din ve ekonomi gibi çeşitli bilimlerin çalışma alanına girmiş olması, pek çok farklı yapısının olması en büyük kanıtıdır. Bu nedenle tek bir değer tanımı olmasındansa farklı çalışmaların farklı tanımlarına yer verilmesinin daha doğru olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle, tek bir değer tanımı yerine farklı araştırmacıların farklı tanımlarına yer vermenin daha doğru olduğuna inanılmaktadır.

Batı dillerinde değer kavramı, “değerli”, “güçlü” anlamına gelen Latince “valere” kökünden gelir. Türkçe sözlükte kıymet kelimesi "bir şeyin önemini belirlemek için kullanılan bir şeyin karşılığı, değer" olarak tanımlanmaktadır (Akbaş, 2008: 11). Doğanay (2006: 258) değerleri, yaşamda kıymet verilen, hayatı etkileyen fikirler olarak tanımlarken, Şentürk (2010: 53) ferdin kıymet verdiği, gereksinim duyduğu, sevilmiş olduğu fizyolojik ve zihinsel olan her şeyin değerlerde bulunduğunu savunur. Güngör’e göre (2000: 9) nazaran değer, bir şeyin istek edilir ya da istenmeyen olduğuna dair inançtır. Güngör, “Peki değerler ancak bir iman mı doğrusu subjektif bir kayıt mı? Bizim inancımız haricinde objektif bir hakikatı temsil etmez mi?” sorularını sormuş; terbiye felsefesinin en çözülemez sorununun bu olduğunu, bu sorulara yanıt verildiği

takdirde etik alışkanlık ve fikir mevzusundaki şüphelerin ortadan kalkacağını savunmuştur (Güngör, 2000: 10).

Doğan; değeri, "bireysel ya da toplumsal olarak kabul edilebilir bir var olma ve davranma biçimi" olarak tanımlarken; değerlerin, karşılaştığı varlıkları ve davranış biçimlerini arzu edilir ve aziz kıldığını söylemektedir (Doğan, 2002:7). Bahar (2005: 78-79), bir toplumun adalet, zenginlik, güç, misafirperverlik, çalışkanlık, eşitlik, çalışkanlık ve dürüstlük gibi ortak görüşlerinin değerler olarak adlandırılan ifadeler olduğunu belirtir. Değerler, bir toplumun yaşattığı kültürdür. İyilik, güzellik ve kötülük gibi kavramların sosyal hayatın temel değerleri olduğuna ve değerlerin de iyilik ve inancın soyut ölçüleri olduğuna inanır. Öte yandan Bozkurt, "Değişen Dünyada Sosyoloji" adlı kitabında değerlerle alakalı şu açıklamaları yapmaktadır: (Bozkurt, 2008: 25).

Değerler kişiye doğru ve yanlışın standartlarını gösterir. Hedeflerimizi ve davranışlarımızı tanımlarken de değer yargılarından yararlanırız. Son olarak değerler bize güzel, çirkin, iyi ve kötü olan ahlaki kriterleri ayırt etmemizi sağlar. Değerler, toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasında faydalı olduğu düşünülen bir toplumun üyeleri tarafından paylaşılan ölçülerdir. Sosyaldır ve duygularla yakından bağlantılıdır. Birlik, düzen, kolektivizm duygusu ve yüksek ahlakı ön plana çıkaran değerler, kaosa yol açabilecek durumlarda toplumsal refleksler oluşturabilen değerlerdir.

Değerlerin hem kişisel hem de toplumsal boyutları vardır. Bireysel düzeydeki değerler, insan davranışlarına yön veren ve doğru ve yanlış ayırt etmek için kullanılmalıdır. Tanımlar farklılık gösterse de çoğu tanımda değerlerin davranışı arzu edilir hale getirdiği, toplumun genel kanaatini yansıttığı, doğruyu yanlıştan ayırmaya yardımcı olan soyut ölçüler olduğu ve birliği getiren varsayımların olduğu görülmektedir.

Bu tanımlara ek olarak bazı bilim adamları değerleri global, ulusal ve sosyal alt gruplara ayırarak ayrı ayrı tanımlamışlardır. Doğan, sosyal değerleri "halkın çoğu tarafından paylaşılan ve toplumun iyiliği için olduğuna inanılan ortak ölçütler; dürüstlük, cesaret, iyilik, anlayış, saygı, sevgi, mütevazılık, bağlılık, iffet, dayanışma, çalışkanlık gibi değerlerin toplumsal değerler olduğunu gösterir" (Doğan, 2002: 15). Ayrıca bu geleneksel değerlerin

toplumdan topluma değiştiğini ve kültürel değişimin gereklerine göre zamanla farklı anlamlar yüklenebileceğini savunur. Öte yandan Bahar (2005: 79), toplumsal değerlerin toplumu kontrol altında ve bir arada tutmada önemli bir rol oynadığını savunur. Çünkü iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış gibi ortak yargılar toplumun bütünlüğünü sağlar.

Ulusal değerlerin yanında toplumsal değerlerin de olduğu söylenebilir. Ulusal değerler, belirli bir etnik grupla ilişkilendirilen, o milletin duygularını, inançlarını ve yaşam biçimini ifade eden değerlerdir. Türk toplumu için aile, vatan, bayrak, millet ve vatanın bölünmez bütünlüğü, misafirperverlik gibi unsurlar millî değerler arasındadır. Toplumsal değerler ve ulusal değerler birbiriyle çelişmez, bilakis değerler ulusal değerlere hayat verir. Ancak milli değerler her zaman toplumsal değerlerin üzerindedir. Dolayısıyla hiçbir toplumsal değer, milli değerlerin belirlediği anayasal düzene bağlılık borcunu ortadan kaldıramaz.

Ulusların kendine özgü değerleri olduğundan evrensel kabul görmüş değerler de vardır. Taşdemir (2009: 300) değerleri "evrensel değerleri evreni ve bireyi alaka eden değerler" olarak tanımlar. Yardımseverlik, eşitlik, adalet, demokrasi, özgürlük ve insan hakları şeklinde değerlerin evrensel değerlerin başında geldiğini ileri sürer. Dünya değiştikçe bu değerlerin zamanla gelişebileceğine ve yeni evrensel değerlerin oluşabileceğine dikkat çeker. Değişen bir kültür, mevcut değerlerin yanı sıra yeni değerlerin ortaya çıkmasına neden olabilir. İnsan hakları, bireyselleşme, demokrasi, rekabet kültürü değişimin dayattığı yeni değerlerdir. Bu değerler, bütün toplumların kabul ettiği seviyede evrensel boyut kazanır. Buna göre, toplumsal değerler, bir toplumun üyelerinin çoğunluğunun toplumsal ilişkilerde hemfikir olduğu ve rehberlik ettiği değerler iken, ulusal değerler, ait oldukları ulusa uzlaşılan değerlerdir ve o ulusun hayata bakış açısını yansıtır. Daha yaygın olarak kabul gören evrensel değerler, ulusların çoğunluğu tarafından kabul edilen ve önemli ve gerekli olduğu konusunda hemfikir olunan değerlerdir. Değerler, yerel veya evrensel olsun, bir topluluğuın kabul ettiği, insanların ruhsal olarak olgunlaşmasına izin verdiği ve davranışlarına rehberlik ettiği uzlaşılardır.

Taşdemir'e göre (2009: 311) değerlerin iki kaynağı vardır. Dış kaynaklı değerlerin kaynağı bireyin dışındadır. Örnek verecek olursak, bir kişiye sosyal prestij bireyin çabası dışında, iyi bir aileden geldiği için verilir. Çünkü varlıklı bir aileden gelmek toplumda çok önemli bir kriterdir. Sosyal prestij, bir kişinin işlevsel rolüne, eğitim düzeyine ve hatta bazen fiziksel özelliklerine atfedilir. Bütün bunların kaynağı kişinin kültürel ortamından ileri gelir. Dışsal toplum değerlerinin yanında, içsel toplum değerlerin kaynakları da vardır. Bireyin onuru da o bireye saygı gösterilmesini gerektirir. Bir insanı eylemleriyle yargılanması, iyilik yaptığı için övülmesi ve kötülük yaptığı için azarlanması da toplumsal değerlendirmenin sosyal bir standardıdır. Bireyin kalıtsal kökleri insanlık gerçeğinde yatmaktadır. Bu bağışıklık toplumdan gelmez ve dışarıdan bireye bulaşmaz. Günümüzde her toplumda kişinin içsel değerleri olduğu kabul görmektedir. Değer, daha önceden de değinildiği gibi, farklı bilim dallarına ait bir kavramdır. Bu çalışmada değer kavramı psikologlar, sosyologlar, eğitimciler ve davranış bilimciler tarafından kullanılan anlamıyla yer almaktadır (Taşdemir, 2009: 313).

Değer kavramının taşıdığı temel özellikler. İnsanların yaşayışında gerekli olan en önemli olgu değerdir. Doğan (2007: 310-311), değerleri tam olarak anlamak için bazı temel özelliklerin bilinmesi gerektiğini ve bu özelliklerin mantıksal değerler yerine görelilik, hiyerarşik değerler ve duygusal değerlerle ifade edilmesi gerektiğini savunur. Değerler zamanla değişebilir. Bu, değerlerin esnekliğini gösterir. Başka bir deyişle, iyi-kötü, doğru-yanlış gibi değerlendirme kriterleri insanların düşüncelerini önemli ölçüde değiştirebilir (Fichter, 1999: 11). Örnek verilecek olursa 1890'da yapılan bir çalışmada anne babaların %60'ı çocukta bulunması gereken en ehemmiyetli değerlerden birinin itaat olduğunu söylerken bu oran günümüzde %17'ye düşmüştür. Öte yandan 20. yüzyılın başında önemli bir değer olarak görülmeyen özgürlük yüzyılın sonlarına doğru çok daha önemli bir değer haline gelmiştir (Abrams, 2000: akt. Akbaş, 2001:5).

Aynı şekilde, çalışmak değerinin önemi eskisine oranla azalmış ve insanlar fazla çaba harcamadan kolay para kazanmanın yollarını bulmaya çalışmışlardır. Kişilerin hayatları boyunca yaşadıkları kültür, onların kıymet sistemlerini etkiler. Ait oldukları kültürler arasında bile farklılıklar gözlemlenebilir.

İki değişik camia aynı değere haiz olabileceğinden, bu değere ehemmiyet dereceleri iki toplumda değişik olabilir. Örneğin Eskimo topluluğunda mühim değerlerden biri misafirperverlik, bir diğeri karı kocanın sadakatidir. Eskimolar onlar için misafirperverlik sadakatten önce gelir. Ancak bu tarz bir olay kültürel olarak da kabul edilemez (Reboul, 1995: Yazıcı, 2006: 503). Londra'da doğup yaşayan bir ferdin haiz olduğu değerler ile Dubai'de doğup yaşayan bir ferdin haiz olduğu değerlerin değişik olacağını söyleyen Inggs (2000'den akt. Tokdemir, 2007: 18) buna ek olarak değerlerin değişik olabileceğini söyler

Fichter'e göre (1999: 132) sosyal bilimcileri ilgilendiren değerlerin ayırt edici niteliklere sahip olması gerekir. Bu niteliklerden biri de paylaşılan değerlerdir. Değerler, bireyin yargısından bağımsız olduğu için çoğu insan üzerinde anlaşmaya varılmış değerlere sahiptir. Ayrıca değerlere değer verilir, insanlar genel refahın korunması ve toplumsal ihtiyaçların karşılanması için değerleri gerekli görürler. Değerlerin bir diğer özelliği de insanların toplumsal olarak bir arada yaşaması olarak görülür. İnsanlar asil olduğunu düşündükleri değerler için fedakârlık yapar, hatta savaşırlar. Nihayetinde değer insanların zihninde soyut bir yer işgal eden bir kavramdır. Değerler üzerine çalışan Schwartz ve Bilsky (1987: 550) değerlerin birey için önemi şu şekildedir:

1. Değerler bireyin inancıdır. Fakat bütünüyle nesnel ve duygusuz değildirler. Bunlar fikir değil. Soyut ve kişiseldirler, meyvelerini verirken duygularla karışırlar.
2. Değerler, kişinin amaçları ve bu amaçlara ulaşmada etkili olan davranış kalıpları (doğru, yardımcı vb.) ile ilişkilendirilir.
3. Belirli eylem ve durumlara ilişkin değerler, örneğin, itaat değeri evde, işte, okulda ve her türlü tanıdık olmayan ilişkide geçerli bir yer tutar.
4. Değerler, insanların tutumlarının veya tutumların değiştirilmesine rehberlik eden standartlar olarak hareket eder.
5. Değerler önem derecesine göre sıralanmıştır. Bu derecelendirme, değerlere öncelik veren bir sistem oluşturur.

6. Değer değişken bir yapıdır. Zaman içerisinde kişinin ortaya çıkan farklı gereksinimleri giderilmek için değer önceliklerinde değişiklikler görülür.

Değerler çerçevesinde araştırmacılar tarafından öne sürülen bu özelliklere baktığımızda her birinin yakın anlamlarda aynı şeyi gösterdiğini görmekteyiz. Bu nitelikleri özetleyecek olursak: Değerler, insanları davranışa yönlendirir. Hangi davranışın iyi, hangi davranışın kötü olarak değerlendirildiğini gösteren kriterler sağlar. İnsanlar uydukları değerlerin gerekliliğine inanırlar. Yani değerler inançsal olarak güçlüdürler. Bireyler, inandıkları değerler adına ölümü bile göze alabilirler. Değerler hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Bazı değerlere toplum tarafından daha fazla kıymet verilir. Değerler görecelidir; zaman içinde değişebildikleri gibi kişiden kişiye de değişebilirler. Değerler kişinin fikrini yansıtmaz, toplumun genel vizyonunu yansıtır. Böylece toplumsal dayanışmanın oluşmasına katkı sağlar.

Değerler Eğitimi ve İşlevi

Dünyada barışın hüküm sürmesi ve insanların hayatlarını düzene koymaları için belli değerlerin var olması kaçınılmazdır. Herkesin hakkının korunması ve kimsenin haksızlığa uğramaması için belli değerlerin herkes tarafından kabul edilmesi gerekir. Çünkü değerler sadece hayatı kolaylaştırmanın değil, aynı zamanda başkalarıyla ilişkileri güçlendirmenin anahtarıdır. Değerlerin olmadığı ve herkesin istediği gibi davrandığı bir toplumda düzen yerine anarşi hüküm sürer. Ancak toplumun geneli tarafından benimsenen ortak anlayışlar, bireylerin kendi iç huzurlarına kavuşmalarını sağladığı gibi, bireyleri aynı hisler etrafında birleştirip sosyal bütünlüğü ve dayanışmayı da sağlar. Böylece değerler hem insan hayatında hem de toplumsal hayatta önemli işlevler üstlenir.

“Bireylerin kendilerini, toplumun da bireyleri kontrol etmesine izin veren faktörlerin başında gelen değerler, kişinin toplumdaki konumunu belirlemede etkilidir. Değerler sayesinde birey başkalarıyla etkili iletişim kurar ve toplumsal konumuna uyum sağlayan bir altyapı oluşturur” (Yazıcı, 2006: 99).

İnsanlar doğumdan ölüme kadar farklı sosyal ortamlarda yer alırlar. Bu ortamların başında ev, okul ve işyeri ortamları gelmektedir. Her biri kendi değer ve alışkanlıklarına sahip olan bu ortamlar aynı zamanda bireyin kendi değerleriyle tutarlı olan beklentilerini de oluşturmaktadır. Yetiştği ev ortamının değerlerini kabul etmeyen bireyin kendisini huzurlu hissetmesi zordur. Benzer şekilde mesleğinin çalışma çevresinin gerektirdiği değer ve bağlılıklara sahip olmayan bir kişinin de mesleğini severek yapması mümkün değildir (Doğan: 2002: 1). Bu nedenle değerler, bir kişinin ailesi, meslektaşları ve sosyal çevresi ile iyi ilişkiler kurması için ihtiyaç duyulan temel faktörlerden biridir.

Değerlerin en mühim gerekliliklerinden biri toplumların birlik ve beraberliğinin sağlanmasında önemli rol oynamalarıdır. Çünkü değerler, insanları ortak bir payda etrafında birleştirir ve onlara birlikte yaşama olanağı verir. Benzer değerleri paylaşan insanlar çatışmaz; tam tersine aynı fikirlere sahip oldukları için aynı davranışı onaylar veya olaylara karşı aynı tepkide bulunurlar. Özellikle dayanışma, vatanseverlik, işbirliği ve hoşgörü gibi değerler toplumdaki ilişkilerin kalitesini artırır. Toplumu barışı çağırır.

Değerlerin toplumsal önemine vurgu yapan Arslanoğlu (2005: 77), insanların içinde yaşadıkları toplumun değerlerini bildiklerinde olumlu değişimler meydana getirerek güçlü ve gelişen bir toplum olabileceklerini; aksi takdirde toplumun daha da kötüye gideceğine, ahlaki, yasal ve ekonomik olarak bozulacağına ve diğer toplumların kölesi olacağına inanıyordu. Bu aşamada değerlerin eğitim yoluyla aktarılması toplumun geleceği için önemlidir.

Değerler sisteminin bir toplumda ödül ve cezanın da temeli olduğunu savunan Fichter'e göre (1999: 135) "Değerlerin olmadığı bir toplum kontrol araçlarını da kaybeder. Çünkü bireylere neyin yasaklandığı, onlardan neyin istendiği, neyin ödüllendirilip neyin cezalandırılacağı değerlere göre belirlenir. Değerlerin olmadığı bir toplumda, davranışları yargılamak için kullanılan standartlar ortadan kalkar." Bu işlevlere ek olarak Fichter, değer işlevlerini altı kategoride gruplandırmıştır (Fichter, 1999: 135):

1. Değerler, bireylerin ve toplulukların toplumsal değerlerini değerlendirmek için hazır araçlar olarak kullanılmaktadır.

Tabakalaşmaya izin verirler. Bu durum bireyin sosyal çevresinde işgal ettiği pozisyon hakkında bilgi sahibi olmasını sağlar.

2. İnsanların dikkatini yararlı ve önemli kabul edilen maddi kültürel nesnelere odaklayan değerler vardır. Bu değerli kabul edilen eşya, kişi ya da toplumlara aynı eşikte kabul edilmeyebilir. Ancak öznenin toplumsal bir değere sahip olarak görülmesine ve bunun için çaba sarf etmesine neden olur.
3. Herhangi bir toplumda ideal düşünce ve davranış biçimi değerler tarafından belirlenir. Değerler, sosyal olarak kabul edilebilir davranış kalıplarını çizer. Bu şekilde, insanlar eylemlerini ve düşüncelerini en iyi nasıl ifade edebileceklerini anlayabilirler.
4. Değerler, insanları sosyal rollerini seçmeye ve yerine getirmeye yönlendirir.
5. Değerler, toplumsal kontrol araçlarıdır. İnsanları geleneklere bağlı kalmaya yönlendirir ve doğru olanı yapmaya teşvik eder. Ayrıca değerler, reddedilen davranışları engeller, yasaklanmış kalıp yargılara işaret eder ve toplumsal ihlallerden kaynaklanan ayıplanma ve suçluluk hislerinin anlaşılmasını kolaylaştırır.
6. Değerler dayanışmayı sağlayan temel unsurlardan biridir. İnsanlar değerlerini paylaşan insanlara yaklaşır. Paylaşılan değerler, toplumsal dayanışmanın yaratılmasında ve sürdürülmesinde en önemli etkenlerden biridir.

Tezcan (1974'ten akt. Yazıcı: 2006: 503) değerlerin işlevlerini şu şekilde sıralar:

1. Bireyin amacını ve yönünü tanımlar.
2. Bireylerin ve toplumun faaliyetlerinin genel yönünü verir.
3. Kişilerin davranışlarını değerlendirmeye yardımcı olur.
4. Bireyin başkalarına nasıl davranacağını ve onlardan ne tür davranışlar beklediğini bilmesini sağlar.

5. Kişinin iyi ve kötü, doğru ve yanlış, hoş ve istenmeyen, ahlaki ve ahlaksız arasında ayırım yapmasını sağlar.

Tezcan'ın yanı sıra değerler üzerine kapsamlı araştırmalar yapan Rokeach (Akbaş, 2006), değerlerin görevlerini şu tarzda açıklamıştır:

1. Değerler, davranış ölçülerini belirler: Değerler, toplumdaki bireylerin davranışlarını belirler. Bireyler toplumsal gerçekleri değerlendirmek ve yargılamak için değerlerini kullanırlar. Değerler aracılığıyla insanlar inançlarını, tutumlarını ve eylemlerini zihinleri aracılığıyla filtreler ve toplumsal alanda kabul edilemez oldukları için kendine zarar vermenin önüne geçerler.
2. Karar vermede ve çatışma çözümünde kullanılan değerler: Değerler, bireyler çatışma durumları ile karşı karşıya kaldıklarında ve kararlar aldıklarında danışman görevi görürler. Böyle bir durumda değerlerden bir tanesi değil birçoğu harekete geçer ve birey kendi değerlerini kullanarak çatışmayı çözer ve bir karar verir.
3. Önem sırasına göre değerler: Değerler bütüncül bir şekilde var olur. Birlikte, birleşik ve sistematik organizasyonlar oluştururlar. Bireyler aile, kişisel ilişkiler veya profesyonel yaşam için ayrı bir değer kategorisi oluşturabilir.
4. Değerler öğrenme süreci sonucunda oluşur: Değerler miras alınmaz, öğrenme süreci sonucunda edinilir. Birey kendini içinde bulunduğu çevreye göre değer geliştirir. Toplumsal yapı değiştikçe değer sistemleri de değişir ve yeni yapıya uyum sağlar. Bir toplumun ekonomik düzeyi büyüdükçe değerler gelişir, eski değerler yeniden yorumlanır ve değer sistemindeki hiyerarşi değişir. Dini ve aile kurumsal değerlerindeki değişimler diğer değişimlere göre daha yavaş olmuştur.

Görüldüğü gibi değerlerin iki temel işlevi vardır. Birincisi, bireye içinde yaşadığı topluma uygun davranışlar öğretmek ve böylece topluma uyum konusunda yardımcı olmaktır. Bir diğer işlevi ise, aynı düşüncede

olan insanları bir araya getirerek, gelecek nesillere toplumsal birlik çerçevesinde değerlerin önemini aktarmaktır.

Değerler eğitimi yaklaşımları. Değerler eğitimi belli yaklaşımlar çerçevesinde bir bütünlük oluşturur. Bu yaklaşımlar toplumsal bir yapıda olup, insan karakterinin oluşmasında önemli bir işleve sahiptir. Bu yaklaşımları şu şekilde açıklayabiliriz.

Değerleri telkin etme yaklaşımı (değerlerin doğrudan öğretimi). Değer eğitimi modellerinden biri olan değer aşılama yöntemi, değerlerin eğitim sistemine doğrudan aktarılmasının bir ifadesi olarak kabul edilmektedir. Doğrudan öğretim, yetişkin bireylerin küçüklere değerleri doğrudan anlatarak değerleri öğretmeye çalıştıkları bir yöntemdir. Bu yöntem uygulanırken öncelikle kazanılan değer belirlenir ve faaliyetler yoluyla kazanılmaya çalışılır. Değerleri aşılama veya aşılama olarak da bilinen bu yöntem, öğrencilere neyin doğru neyin yanlış olduğunu öğretir. Bu yaklaşım, tarihsel veya kurgusal ahlaki hikâyeler aracılığıyla öğretilir. Bu yaklaşımın etkili olabilmesi için davranış değişikliği ile de uygulanabileceği söylenmektedir. Davranış değişikliği, değerler eğitimine uygulanan bir operasyonel düzenleme şeklidir. Öğrencilerin ulaşmak istedikleri değerlere uygun davrandıklarında ödüllendirilirler” (Öztürk-vd., 2006: 267).

Bu yöntem uygulanırken aşağıdaki adımlar dikkate alınmalıdır. Hedefler belirlenmeli, kriterler belirlenmeli, pekiştirme yöntemleri kullanılmalı, tartışmadan kaçınma yöntemleri kullanılmalı, değerlendirilmeli ve gerekirse tekrarlanmalıdır (Öztürk-vd., 2006: 268). İnsanlık tarihi boyunca insanlara içinde yaşadıkları toplumun değer ve kurallarını öğretmek için en sık başvurulacak yollardan biri danışmanlık olmuştur. Bu yaklaşımda, yeteri kadar söylenip ispat edilirse, insanların sonunda istedikleri gibi davranacakları anlaşılmaktadır. Anne babalar ve öğretmenler "İyi kızlar böyle yapmaz, çocuklar büyüklerine saygı duyar" derler. Telkin yönelimi düşündürücü yöntemlerin kullanılması bağlamında önemli örnekleri olan bir yöntemdir (Welton ve Mallan'dan 1999 akt.: Akbaş, 2000: 96).

Telkin etme yaklaşımında yetişkinlerin davranışlarını şekillendirme ve çocuklara iyi alışkanlıklar aktarma sorumluluğu olduğu ve bu nedenle değerleri

doğrudan öğretmeleri gerektiği anlayışı yatmaktadır (Halstead ve Taylor, 2000. Akt Doğanay, 2006: 267). Düşündürücü yaklaşımda, ulaşılacak değerler önceden belirlenir, belirlenen değerlere planlı ve zamanında yapılan faaliyetlerle ulaşılmaya çalışılır (Doğanay, 2006: 267).

Öneri yöntemleri, bireylerin öğrenmeyi nasıl algıladığını sorgulamadan yetişkinlerin duyduklarını öğrenme sürecine dayanmaktadır. Superka (1976'dan akt. Dilmaç, 2007: 36) değerler öğretiminde iletişimsel yaklaşım için sistematik durumlarda kullanılan bir öğretim modeli geliştirmiştir. Bu modelin adımları aşağıda verilmiştir:

- a. Olası değerleri belirlemek, düşündürücü bir süreçtir
- b. Değer seviyelerini
- c. Davranışsal hedefleri tanımlayın
- d. Uygun yöntemleri seçin
- e. Yöntemleri uygulama

Eyler'e göre (1989: Tokdemir, 2007: 39) "Değerlerin çocuklara doğrudan yetişkinler tarafından öğretilmesine dayanan bu yaklaşım, din ve ahlak gibi temel değerlerin öğretiminde kullanılmaktadır." İlkokul ders kitaplarında olan metinlerin, öyküler, vaka çalışmaları gibi etkinliklerle gerçekleştirilebilen bu yaklaşım, doğrudan öğretim yoluyla yetişkinlere de uygulanabilir.

Simon'a göre (1972'den alıntı: Akbaş, 2000: 96), "Değerleri aşılama süreci aileler tarafından kullanıldığında daha etkilidir. Aileler, çocuklarının değer ve davranışlarını rehberlikle düzenler. Ancak benzer yaklaşım, öğretmenler tarafından kullanıldığında aynı başarıyı göstermemiştir. Öğretmenler çocuklarla ebeveynleri kadar zamana sahip değildirler. Ebeveynler, doğumlarından beri çocuklarının yanında oldukları için tavsiyelerini açıklamak için yeterli zamanları vardır. Öte yandan, öğretmenler çocuklarla daha az zaman harcarlar."

Telkin yaklaşımı 1920'ler ve sonrasında karakter eğitimi içerisinde temel metot olarak kullanılmıştır. Günümüzde daha çok orduda, izcilikte ve dini kurumlarda kullanılmaktadır. Bu kurumlarda telkin yaklaşımı, yemin etme,

ezberleme ve önemli insanların yaşamlarını incelenme şeklinde uygulanmaktadır (Leming City, 1997: akt. Akbaş, 2000: 97).

Değerleri belirginleştirme/açıklama yaklaşımı. 1960'ların sonlarına doğru ve 1970'lerin ilk yıllarında Amerika Birleşik Devletleri'nde özellikle işe yarayan bu yaklaşım, Sidney, Simon ve diğerleri tarafından, öneriye dayalı değerlerin öğretiminin kaybolmakta olduğu hipotezleriyle geliştirilmiştir (Akbaş, 2008: 12). Kirschenbaum'a göre (1992'den akt. Tokdemir, 2007: 10) değer yorumlama yönteminin yaygın olarak kullanılmasının nedenini şu sözlerle açıklamaktadır: "1960'lardan itibaren değer yaklaşımı mevcut değerlerin ötesine geçen benzersiz değerler yaratmış, nesiller ve gençler arasında benlik saygısını açıklamaya yönelik yöntemler kullanarak boşluklar yaratmıştır."

Değeri netleştirme yöntemi, bireyin bir şeyi tanımlama biçimine dayanır. Değer yaratan yaklaşımın aksine bu yaklaşımda bireyler başkalarının önerilerine uymak yerine kendi değerlerini belirlemektedir (Doğanay, 2006: 269). Öğretmenler onlara önceden tanımlanmış bir değerler listesi sunmazlar. Aksine, değerlerini yeniden gözden geçirmelerine ve değerlerinin farkına varmalarına olanak tanır. Leming (akt. 1997: Tokdemir, 2007: 201) değer önerme yaklaşımında dört ana unsur olduğunu belirtmektedir. Bunlar:

Yaşam merkezli: İnsanların dikkati kendi yaşamlarına ve değerlerine odaklanır.

Kabul: Değer açıklayıcılar, başkalarının durumunu yargılamadan kabul etmelidir.

Daha fazla düşünme davetleri: Diğer kişinin durumunu kabul etmek yeterli değildir. Kendi değerlerini yansıtmaları konusunda da güvence verilmeli ve bunu yapmaya teşvik edilmelidirler.

Kişisel güçlendirme: Kişisel gelişim ile beraber düşünce ve değerlerin ifadesini geliştiren yöntem.

Değerler açıklığı yöntemi: Değerleri açıklama yönteminde eğitimciler, öğrencilere kendi değerlerini iletmek yerine değerlerini ifade etmeleri talimatını verir. Rath, Harmin ve Simon, bu tavsiyenin en iyi şekilde uygulanabilmesi için

değer açıklama yaklaşımında üç farklı adıma ihtiyaç olduğunu savunuyorlar. Bu aşamaları şu şekilde ifade etmektedirler:

1. Seçenek

- a. Çocukları değerleri özgürce seçmeye teşvik edin.
- b. Bir seçimle karşı karşıya kaldığında alternatifler yaratmaya yardım etme.
- c. Çocuğunuzun alternatifleri değerlendirmesine yardımcı olur.

2. Ödüller

- a. Çocukları neyin ödüllendirildiği ve neyin korunduğu hakkında düşünmeye teşvik edin.
- b. Başkalarına seçimlerini doğrulama şansı verin.

3. Eylem

- a. Çocukları seçimleriyle yaşamaya teşvik etmek” (Welton ve Mallon, aktaran Doğanay, 2006: 269).

Akbaş'a göre (2000: 99) “Değerleri netleştirme yönteminin amacı, öğrencilerin yukarıda özetlenen adımları kullanarak kendi yaşamları üzerinden değerlere ilişkin anlayışlarını derinleştirmelerini sağlamaktır. Bu adımlar kullanılıyorsa, öğrenci kendi değerlerinin ve davranışlarının farkında olmalıdır. Bu adımlara ek olarak öğretmenler, öğrencilere değerlerle alakalı sorular yönelmeli ve sorulara verilen cevapları dikkatle değerlendirmelidir. Öğrenciler cevaplarını dile getirirken öğretmenler doğru yanıt önermemeli ve öğrenciyi eleştirmemelidir.” Welton ve Mallan’a göre (alıntı 1999: Akbaş, 2000: 9) öğrencilerin cevaplarını yorumlamalarına yardımcı olmak için çeşitli soru türleri önerir. Bu sorular şu şekilde sıralanabilir:

Sizin için önemli mi?

Şimdi mutlu musun?

Başka alternatifler yapabileceğinizi düşünüyor musunuz?

Gerçekten yapıp konuşabilir misin?

Aynı şeyi tekrar yapabilir misin?

Araştırmacılar, tepki yorumlama yaklaşımlarının yanı sıra değerleri netleştirmede farklı yöntemlerin kullanılabileceğini öne sürmüşlerdir. Ryan (1991 akt. Akbaş, 2008: 13). Öğretmenlerin öğrencilerin değerleri sınıf aracılığıyla yorumlamalarına yardımcı olabileceğini savunur. Doğanay (2006: 270), belirli konulardaki oyunlar, sergiler ve etkinliklerde öğretmenlerin makale veya karikatür içeren çalışma yaprakları kullanabileceğini savunmaktadır. Sonuç olarak öğrencilere yaprağın içeriği ile ilgili sorular sorulur ve böylece değer netleşmesi sağlanır. Değerleri netleştirme süreci 1960'tan 1980'e kadar etkili olmuş ve 1980'lerden sonra önemini yitirmiştir (Dilmaç, 2007: 38). Welton ve Mallan'a göre (1999'dan akt. Doğanay, 2006: 272) kamusal değerler yaklaşımının eleştirilen yönlerini şöyle sıralamaktadır:

1. Öğrencilerin mahremiyetini tehlikeye atmaktadır.
2. Öğretmenleri eğitilmiş danışmanlar rolüne yerleştirir.
3. Etik ve ahlak dışı konuları ayırt etmek imkânsızdır.

Leming, 75'ten fazla araştırma bulgusunu inceledikten sonra, değerleri açıklama yaklaşımının istenen davranış değişikliğini sağlayamayacağı sonucuna varmıştır (Welton ve Mallan, 1999, aktaran Doğanay, 2006: 272). Nitekim değer açıklama yaklaşımının öncülerinden Kirschenbaum, son zamanlarda bu görüşü terk etmiştir; farklı bir yaklaşıma, karakter inşasına inandığını iddia eder (Dilmaç, 2007: 38).

Değer çözümlemesi (analizi) yaklaşımı. Sosyal bilimciler tarafından geliştirilen bu yöntemin temel amacı, değerler sorunu olan öğrencilerin bilimsel sorgulama ve mantıksal düşünmeyi kullanarak karar vermelerine yardımcı olmaktır. Bu yaklaşımda, değere ilişkin sorular veya meseleler, mümkün olduğu kadar akılcı ve duygusal katılım olmadan ele alınmaya çalışılır. Bu süreçte üst düzey bilişsel süreçler kullanılır (Doğanay, 2006: 272). Ryan'a (1999, akt. Akbaş, 2008: 1) göre bu yaklaşımla öğrenciler sadece vaka alıştırmalarına dayalı etik düşünme becerileri kazanmazlar, aynı zamanda sosyal problemler üzerine problem çözme yöntemlerini, bilimsel konuları uygulamayı öğrenirler. ABD Ulusal Sosyal Araştırmalar Komitesi tarafından geliştirilen yöntemin amacı, öğrencilere değerli bir nesneye belirli bir şekilde değer vermeyi öğretmek, onlara nesne hakkında en makul yargılara varmalarına yardımcı olmak ve

onlara bir değer nesnesine nasıl katılabileceklerini göstermektir (Coombs, 1971 akt. Bacanlı, 2000: 335). Değer analizi yaklaşımında bireyler, kendilerine sunulan değerlerin neden önemli olduğuna muhakeme süreçlerini kullanarak karar verirler. "Bu değer doğru." Kişinin değerleri başkalarının yönünde değil, kendi mantığı ile kabul etmesi gibi, değerın önce kabul edilmesinden ziyade neden doğru olduğuna dair deliller değerlendirilerek çeşitli şekillerde tartışılır. Welton ve Mallan'a (1999 akt. Doğanay, 2006: 272-273) göre değer analizi süreci, öğrenci tüm becerileri edinene kadar uygulanması gereken sekiz aşamada gerçekleşir. Bu adımlar aşağıda verilmiştir:

1. Değer problemini tanımlama
2. Karşılaşılan değer problemini açıklama
3. Problem hakkında bilgi ve kanıt toplama
4. Bilgi ve kanıtın uygunluğu ve doğruluğunu değerlendirme
5. Olası çözümleri belirleme
6. Her seçeneğin olası sonuçlarını belirleyin ve değerlendirin
7. Seçeneklerden birini seçin
8. Seçilen önerileri izleyin

Değer analizi yaklaşımında hedeflere ulaşmak için kullanılan karar verme süreçleri. Coombs ve Meux'ye (1999: Bacanlı, 2000: 5) göre karar verme süreci altı aşamadan oluşmaktadır. Bu adımlar aşağıdaki gibidir:

1. Bir değer sorununu tanımlayın ve açıklığa kavuşturun
2. Olguları pekiştirin
3. Olguları değerlendirin
4. Olguları netleştirin
5. Öngörülen bir değer yargısına yaklaşın

Coombs ve Meux'deki değer kuralı testi (1971'den akt. Bacanlı, 2000: 36), çocukları gerçekleri birleştirmek için "Olay Bağlantı Kartı"nı kullanmaya teşvik etti ve vakaları değerlendirmek için "Kanıt Kartı"nı kullanmaya teşvik etti. Her öğrenciden olumlu ve olumsuz değer yargılarına dayalı olarak Fenomenal

Birlik Kartına olan ilgilerini yazmaları istenmiştir. Kanıt kartının bir tarafında değer yargıları, gerçekler ve kriterler diğer tarafında ise kriterlere inanmak için olumlu ve olumsuz nedenler vardır. Bunlara ek olarak Coombs ve Meux (1971, aktaran Dilmaç, 2007: 39), başarılı değer analizi için üç öneride bulunmaktadır. Bu öneriler şu şekildedir:

1. Öğrencilerin sağlıklı kararlar vermek için yardıma ihtiyaçları vardır.
2. Öğrencilerin yeteneklerini ve eğilimlerini geliştirmek için sağlam karar verme mekanizmalarına ihtiyaçları vardır.
3. Öğrenciler, kendi değer çatışmalarını çözmeyi öğrenmelidir.

Tokdemir'e (2007: 3) göre, değer analizi yöntemi ile beyan edilen değer yöntemi arasındaki fark, değer analizi yönteminin kanıt toplama ve değerlendirme adımlarını içermesidir. Bu açıdan problem çözme yöntemine benzer yaklaşım, hem değer açıklama yöntemine hem de öneri yöntemine göre üstün özellikler sergilemektedir.

Ahlaki ikilem yaklaşımı. Etik muhakeme yaklaşımı, Piaget ve Kohlberg'in bilişsel muhakeme, bilişsel düşünme, değer ikilemleri ve karar verme konusundaki araştırmalarına dayanmaktadır (Fernandes, 1999, akt. Yazıcı, 2006: 508). Akbaş'a (2008: 16) göre, etik muhakemenin temel amacı, öğrencilerin davranışlarına yön verecek etik ilkeleri geliştirmelerine yardımcı olmaktır. Bu yaklaşımda öğrenci ileride karşılaşabileceği durumlarla karşı karşıya kalmaktadır. Öğrenciler gelecekteki davranışlarının toplumun beklentilerini karşılayıp karşılamayacağını bilirler. Ahlaki muhakeme yönteminin kurucularından Kohlberg (1966'dan akt. Güngör, 2000: 53-55), 10-16 yaşındaki erkek çocuklarla iki saatlik görüşmeler yapmış, bu görüşmelerde onlara on etik ikilem davranışı verilmiş ve nasıl davranmaları gerektiğini sorulmuştur. Çocuklar nasıl davranacaklarını ve nedenlerini açıkladılar. Kohlberg, aldığı cevaplarla iki düzeyde anlaşmayı içeren üç aşamalı ahlaki gelişim teorisini geliştirdi. Bu teorisinin etik adımları aşağıdaki gibidir:

a) Gelenek öncesi aşama: Bu aşamada iyi ve kötü, davranışın sonuçlarına ve kural koyucu yapının gücüne göre değerlendirilir. İyi, yaşlılar

tarafından onaylanan ve ödüllendirilen davranıştır, kötülük ise tam tersidir. Geleneksel öncesi aşamanın iki seviyesi vardır:

1. Cezalandırma: Bu düzeydeki bireyler, koşulsuz olarak otoriteye boyun eğler ve sözde kötü davranışlardan kaçınırlar. Davranışın sonundaki ceza neyin iyi neyin kötü olduğunu belirler.
2. İlkel hedonizm: Bu düzeydeki doğru eylem, kişinin kendi ihtiyaçlarını ve bazen de başkalarının ihtiyaçlarını karşılamasıdır. Bireyler, ahlaki değerlerin bireyin ihtiyaç ve görüşlerine göre değişebileceğini kabul eder. Etik davranış, dürüstlük ve eşitlik gibi değerleri içerir. Ancak bireyler onları sadakat, adalet, şükran gibi değerler açısından değil, fayda açısından değerlendirir.

b) Geleneksel aşama: Bu aşamada toplumun kurallarına uymak çok önemlidir. Aile, grup ve ulusal beklentilere bağlı kalmak başlı başına değerlidir. Bu aşama ayrıca iki seviye içerir:

1. İyi Çocuk Yetiştirme: Başkalarını memnun etmek ve onların onayını almak önemlidir. Bu aşamada davranışlar genellikle niyete göre değerlendirilir.
2. Kanun ve düzen: Belirli kurallara uymak, otoriteye saygı duymak ve mevcut sosyal düzeni korumak önemlidir.

c) Gelenek sonrası aşama: Bu aşamada etik ilkeler, onlara inanan kişi ve grupların otoritesinden ayrı olarak değerlendirilir. Gelenek sonrası aşama da iki seviye içerir:

1. Sosyal sözleşmelere saygı: Bu seviyede meşruiyet ve faydacılık önem kazanır. Temel hak ve özgürlüklere önem verilir ve bu haklar tüm toplum tarafından tanınan haklar olarak kabul edilir. Kanun ve düzen önemlidir, ancak kanunlar değişmez kurallar olarak görülmemelidir. Kanunların toplum yararına değiştirilebileceğine inanılmaktadır.
2. Evrensel Etik: Evrensel etik düzeyine ulaşmış kişilere bakılırsa iyi huy mantıksal olarak tutarlı ve evrenseldir. Etik anlaşmazlıklar kanun ve düzene bakılırsa değil, daha evrensel ilkelere bakılırsa çözülür.

Adalet, insan hakları, eşitlik ve insana hürmet benzer biçimde unsurlar bu ilkelerin temelini oluşturmaktadır.

Kohlberg'e göre bu aşamalar evrensel, hiyerarşik ve bütünseldir. Kişi geçiş dönemi dışında bu evrelerden birine göre davranır. Kendisine sunulan sözlü ikilemlere verdiği yanıt, yeterliliğini belirlemek için değerlendirilmiştir (Doğanay, 2006: 27). Etik muhakemede öğretmenin rolü, etik ikilem örnekleri vererek öğrencilerin kendi ikilemlerini çözmelerine yardımcı olmaktır. Bunu yaparken öğretmen her öğrenciyi etik bir ikilemle karşılaştırır ve diğer öğrencilerin verilen vaka hakkında söylenenleri duymasını sağlar. Burada önemli olan, insanların hangi ikilemi seçtiği değil, neden ikilemi tercih ettikleridir (Leming, 1999'dan akt. Yazıcı, 2006: 508). Alıştırma sırasında öğretmen sınıfı gruplara ayırır ve vaka alıştırmasında hangi davranışın kullanılmasının en uygun olduğunu sorar. Her grup bu soruyu tartışır ve her çıkmaz öğrencinin gelişim düzeyine göre çözülür (Akbaş, 2008: 15).

Çocukların ahlaki gelişimini iyileştirmek için bir ikilem çerçevesinde yapılan tartışmalara ahlaki tartışmalar denir. Beyer'e (1978: Doğanay, 2006: 276) göre etik tartışmalar altı aşamada gerçekleşir: İlk aşama, çocuğun gerçek hayatta karşılaşabileceği bir ikilemi ortaya koymaktır. İkinci aşamada ise ikileme beklenen cevaplar alınır. Bu noktada, insanların neden bu cevabı verdiklerini açıklamaları önemlidir. Üçüncü adımda küçük gruplar oluşturulur ve cevaplar bu gruplarda tartışılır. Dördüncü adımda, gruplar fikirlerini konuşmacılar aracılığıyla sınıfa sunarlar. Daha sonra öğretmen tahtayı ikiye böler ve her iki seçenek için de öğrencilerin görüşleri yazılır. Altıncı adımda, öneriler dikkate alınarak bir sonuca varılmaya çalışılır.

Özetle, etik muhakeme yaklaşımında bireylere gelecekte karşılaşabilecekleri ikilemleri kapsayan vaka çalışmaları sunulur ve bu durumda nasıl hareket edecekleri ve hangi değerleri uygulayacakları belirlenir. Öğretmen liderliğindeki yaklaşımda, bireyin ruhsal gelişimi ile ahlaki gelişiminin birbiriyle ilişkili olduğu ve her bireyin ahlaki gelişimin altı aşamasından birinde olduğu varsayılır. İkileme verdikleri tepki, hangi ahlaki aşamada olduklarını gösterir.

Karakter eğitimi yaklaşımı. Kişilik, çok eski zamanlardan beri insanın taşıması gereken bir nitelik olarak kabul görülen ve tüm toplumlarda değer

verilen, örgütlü bir değerler bütünü, kişinin kalıcı ve istikrarlı iradesi olarak tanımlanmaktadır (Akbaş, 2008: 16). Kişinin iyi bir karakter olarak kabul edilebilmesi için belli değerleri kabullenmesi ve bu değerler doğrultusunda hareket etmesi gerekir. Dürüstlük, özveri, saygı, çalışkanlık ve yardımlaşma gibi değerlere sahip insan bununla beraber karakter sahibidir. Bu nedenle bireyin kişiliğini geliştirebilmesi için öncelikle belirli değerlere sahip olduğundan emin olması gerekir (akt. 1951: Akbaş, 2008: 16).

Kanad bu karakteri “ahlaklı ve ahlaksız” olarak ikiye ayırır. Ona göre etik davranış, toplumun etik ilkelerine ve çağa uygun davranış ilkelerini sağlamalıdır; bencillik gibi güçler bireyin istikrarını ve dengesini bozduğunda buna ahlaksız karakter denir.

1990'lı yıllardan beri değerler eğitiminde en önemli yaklaşım karakter eğitimi olmuştur (Tokdemir, 2007: 3). Lickona'ya göre karakter eğitimi, “Karakter eğitimi, insanların temel ahlaki değerleri anlamalarını, önemsemelerini ve bunlara uygun davranış biçimi geliştirmelerini sağlamak için yapılan kasıtlı çabalardır.”

Scot'a (akt. Doğanay 2006: 278) göre, rol ve otoritenin kullanılmasıdır. Değerler eğitiminde öğretmenin görevi, ahlaki erdemleri aşılama, çocukların ve gençlerin itaatini sağlamaktır. Başaran'a (1997: 93) göre kişilik oluşumunda üç yol vardır. Birincisi, öğrencilere davranış kuralları vermek ve onları incelemelerini istemektir. İkinci yol ise öğrencilere ahlak kurallarını anlatmak ve konuyla ilgili kitaplar okumalarını sağlamaktır. Üçüncü bir etkili araç, öğrencilerin karşılaştığı etik sorunlarla başa çıkmaları için öğrencilere rehberlik etmektir.

Karakter eğitiminin öncülerinden Licona'ya (1991, akt. Doğanay, 2006: 278) göre, toplumda kötü madde kullanımı, taciz ve şiddet gibi davranışlar artış göstermektedir. Bu davranışları ortadan kaldırmak için organize bir çabaya ihtiyaç vardır. İyi bir karakter için ahlaki değerleri anlamak ve içselleştirmek gerekir. Bu nedenle bireyler güçlü bir kişilik oluşumu almalıdır. Bu yaklaşımda saygı, sorumluluk, nezaket ve dürüstlük gibi iyi karakteri simgeleyen değerler belirlenmiş ve bu değerlere ulaşmak için yöntemler geliştirilmiştir.

Kişilik, eğitimcilerine göre bireyin kişiliğinde toplumsal olarak değişikliklerin olması, özgürlüğün artması, ailenin dağılması gibi nedenler

medya tarafından da şekil alabilmektedir. Kadınların aktif yaşama katılımı, televizyon ve diğer yayınlar nedeniyle, şiddet ve kamu malını kötü kullanma, hırsızlık ve dolandırıcılık, otoriteye saygısızlık, mesleklerin kötüye kullanılması ve bencillik gibi zararlı eğilimler, alkolizmle birlikte para genç Amerikalılar arasında ortaya çıkan önemli bir değer haline geldi. Lickona'ya (1992 akt. Akbaş, 2000: 71-72) göre, bu sorunların ortadan kaldırılması için çocuklara iki temel değer etkili bir şekilde öğretilmesi gerekmektedir. Bu değerler sevgi ve sorumluluktur. Bu iki değer okuldan devlete her toplumsal yapı için gereklidir. Ailenin yanı sıra okul da bireyin kişiliğini şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Ailede plansız yapılan karakter eğitimi okullarda planlı etkinliklerle yapılmaktadır. Cronbach'a (1978'den akt. Başaran, 1997: 193) göre, Okulun kişiliği şekillendirmedeki misyonu şöyle olmalıdır:

1. Öğrencinin güvende olacağı bir ortam hazırlayarak duygusal olgunluğa erişmesine yardımcı olmalıdır.
2. Öğrencinin ahlaki isteklerini desteklemelidir.
3. Öğrenciler, karşılaştıkları etik çatışmaların makul yollarla çözülebileceğini bilmelidirler.
4. Öğrencilere etik çatışmaları belirli deneyimlere yerleştirerek çözme fırsatı verecektir.

Bu, öğrencilerin bu deneyimlerle bilinçli olarak etik kavramları kazanmalarına yardımcı olacaktır.

Kişilik oluşumunda okulla birlikte öğretmen de önemli bir rol oynar. Bu yaklaşımda değer gerçekleştirme yaklaşımından farklı olarak öğretmen rol model olur. Öğretmenler, öğrencilerin ahlaki karakterlerini geliştirmeye, etik konularda düşüncelerini özgürce ifade etmeye ve hayatta neyin doğru neyin yanlış olduğuna dikkat çekmeye çalışırlar (Ryan ve Bohlin, 1999, akt. Akbaş, 2008: 18). Ryan (1999: Akbaş, 2000: 70) Okullarda başarılı bir karakter eğitimi için öğretmenlerin belirli ilkelere dikkat etmesi ve bu ilkeleri on unsura ayırması gerekir. Özetle bu ilkeler şu şekilde sıralanabilir:

1. Öğretmen kişiliğiyle rol model olmalıdır.

2. Öğretmenler öğrencilerin ahlaki karakterlerini geliştirmeli, mesleki sorumluluklar ve kıdem belirlemelidir.
3. Öğretmenler öğrencilerle hayattaki doğru ve yanlış hakkında konuşmalıdır.
4. Etik konuların dağıtımındaki konumu hakkındaki düşüncelerini açıkça ifade edebilmelidir.
5. Öğretmenler öğrencilerin empati geliştirmelerine yardımcı olmalıdır.
6. Öğretmenler sınıfta olumlu bir ahlaki atmosfer yaratmalıdır.
7. Öğretmenler, öğrencilerin okulda ve toplumda etik davranışlar sergilemelerine yardımcı olacak etkinlikler oluşturmalıdır.
8. Öğretmenler velilerle güçlü ilişkiler kurmalı ve okulda işbirliğini sağlamalıdır.
9. Kişilik oluşumu bir dersle sınırlı kalmamalı, öğrencinin tüm yaşamını kapsamalıdır. Okul; Sınıftan kantine, kantinden oyun alanına kadar iyi bir kişilik gelişim merkezi olması gerekiyor.
10. İnsan, sanat, edebiyat, tarih ve biyografi yoluyla var olmuştur. Bu nedenle öğretmenler, öğrencilerin kişiliklerini yetiştirmede edebi metinleri kullanmalıdır.

Lickona'nın "Karakter Eğitimi" adlı kitabı karakter eğitime yeniden dikkatleri çekmiştir. Lickona (1991'den akt. Doğanay, 2006: 278-281) kişilik eğitiminde değerlerin kazandırılması için üçü okul çapında ve dokuzu sınıf içi etkinlikler olmak üzere 12 yaklaşım önermiştir. Bu stratejiler şunlardır:

Okul Çapında Yaklaşımlar

1. Sınıf dışındaki kişilerin korunması ve bakımı: Okullar, öğrencilerin kendi ülkelerinde ve yurtdışında yardıma ihtiyacı olan kişiler hakkında bilgi sahibi olmasını sağlayabilir ve öğrencilere okul dışındaki kişilerin de desteklendiğini gösterebilir.
2. Okullarda Olumlu Bir Değerler Kültürü Oluşturma: Müdürler, herkesin birbirini sevdiği ve saygı duyduğu bir kültürü oluşturarak, öğretmenler

de okullarda öğrencilerin demokratik katılımını sağlayacak etkili bir değerler kültürü oluşturabilirler.

3. Aileyi ve Çevreyi Karakter Eğitiminin Etkin Bir Parçası Olarak Görme: Okullar, çocukların evde neleri yapması ve yapmaması gerektiğini tartışmak için ailelerle birlikte çalışabilir, ebeveynler için etkili seminerler düzenleyebilir ve onların karakter eğitiminde hangi ahlaki karakterin olmasını istediklerini belirleyebilir. Ebeveynlere anketler uygulanmalı. Ayrıca okullar, evin dışındaki tüm çevreden gelen durumlar için bir ahlaki gelişim temeli sağlayabilir.
4. Ahlaki Rehber, Bakıcı ve Rol Model Olarak Öğretmenler: öğretmenler, hakaretten, öğrenciye yönelik fiziksel bir müdahaleden kaçınır, öğrencilerine hak ettikleri sevgi ve saygıyı gösterir ve öğrencilerin ahlaki gelişimlerini artırır. Teknikleri akıl yürütmeye dayalı, geri bildirim sağlayarak öğrencilerine iyi bir örnek oluşturabilmelidir. Davranışlarına ilişkin geri bildirimde bulunabilmeliler.
5. Herkesin birbirine saygı duyduğu ve birbirini önemseydiği bir sınıf ortamı yaratın: Böyle bir ortam yaratmak için öğretmenler, öğrencilerin birbirlerini daha iyi anlamalarına, sınıftaki oturma düzenini değiştirmelerine ve sınıf portfolyolarını hazırlarken takım çalışmasına odaklanmaya yardımcı olabilir.
6. Etik Disiplinin Sağlanması: Öğretmenler, sınıfta disiplini sürdürmek için öğrencilerle kurallar oluşturabilir, öğrencilere kuralları çiğnemenin sonuçlarını gösterebilir veya öğrencilerin öz disiplini geliştirmelerine olanak sağlayan faaliyetlerde bulunabilirler.
7. Sınıf Toplantıları Demokratik Bir Sınıf Ortamı Yaratır: Sınıf toplantılarının etkili olabilmesi için öğretmenlerin tüm sınıfı bir daire içinde oturtması, toplantının amacını, içeriğini ve kurallarını belirlemesi, ikili gruplar oluşturarak sorunu tartışması, soru sorması gerekir. Öğrenciler sınıf ortamında görüş alışverişi yapmasını ve sınıfın sorunlarını tartışmasını isteyin.

8. Değerlerin Müfredatın Bir Parçası Olarak Öğretimi: Öğretmenler, değerleri müfredata entegre ederek öğrencilerde karakter geliştirmeye yardımcı olabilir. Bunun için öğretmenler insanlara ve farklı kültürlerle saygı duymayı öğretmelidirler. Öğrenciler konuları kendi bakış açılarından inceleyebilir, belirli değerlerin önemini vurgulamak için konuları sınıfa davet edebilir, değer gelişimi için hazırlanmış programlardan veya kaynaklardan faydalanabilir.
9. İşbirlikli Öğrenmeyi Kullanma: Sınıfta işbirlikli öğrenmeyi etkili bir şekilde uygulamak için öğretmenlerin sınıfta arkadaşça bir atmosfer yaratması, işbirliğini kolaylaştıracak becerileri öğretmesi ve her üyenin gruplar halinde etkili bir şekilde çalışabilmesi için önlemler alması, rol atayarak Takım olarak bir görev üzerinde işbirliği içinde olmaları.
10. Bilişsel Gelişim: Öğretmenler, öğrencilerin öğrenmeye meyilli olmalarını ve yaptıkları işin önemine inanmalarını sağlamalıdır. Bunu yapmak için öz değerlendirmelerini desteklemeli, sınıftaki başarılarını kutlamalı, öğrenme stillerini dikkate almalı ve öğrencilerde kendi hayatlarını, diğer insanları etkileme duygusu ve farkındalığı geliştirmelidirler.
11. Öğrencilerin Ahlaki Gelişimini Geliştirme: Öğretmenler, okuma, araştırma, rol yapma, günlük tutma gibi medyaları kullanarak öğrencilerin etik muhakeme süreçlerini geliştirebilirler.
12. Çatışma öğretim yöntemleri: Öğretmenler, öğrencilerin çatışmaları şiddete gereksinim duymadan barışçıl bir şekilde çözmelerine yardımcı olmalı ve onları sosyal becerilerle donatmalıdır.

Karakter eğitiminde kullanılan yöntemler hakkında farklı görüşler de vardır. Öğrencinin gelişim düzeyine uygun edebi türlerin kullanılması, derste değer tartışmaları ve ilgili öykülerin yer aldığı aylık değer bültenleri hazırlamak bu yöntemlerden bazılarıdır (akt. Ekşi, 2003: Akbaş, 2008: 18). Thomas (1991 akt. Dilmaç, 2007: 6) karakter eğitimi yöntemlerini şu başlıklar altında toplamıştır:

1. Alışılmış Akıl Yürütme: Bazı yöntemler bireyin ahlaki olarak akıl yürütme yeteneğini vurgularken, bazıları etik davranışın alışkanlık haline gelene kadar uygulanması gerektiğini savunur.
2. Yüksek Ara Değerler: Bazı yöntemler cesaret, sadakat, azim gibi daha temel değerleri ön planda tutarken bazılarında ise dostluk, özen ve nezaket gibi ara değerler ön plandadır.
3. Bireysel Odak Çevresel ve Sosyal Odak: Bazı yöntemler bireyin kişiliğine odaklanırken, diğerleri toplumsal normlara ve kalıplara odaklanır ve karakter eğitimi farklı açılardan ele alır.

Temel ahlaki değerleri geliştirmeyi amaçlayan karakter eğitimi yaklaşımı, öğrencileri her fırsatta onun kişiliğini geliştirecekleri bir yaşama yerleştirerek evden okula kadar öğrencileri bu sorumluluğun içine sokar. Başta Kirschenbaum ve Lickona olmak üzere değerler eğitimi üzerine çalışan birçok araştırmacı karakter eğitiminin etkinliğine inanmakta ve bu yaklaşımın diğerlerinden daha bütüncül bir boyutu olduğunu savunmuşlardır.

Değerler eğitiminde örtük program. Örtük program; Ders dışı etkinlikleri içeren ve kapsamı geniş olan bir programdır (Demirel, 2002: 8). “Örtük Program” olarak bilinen örtük öğrenme programı, öğrencilerin düzgün günlük aktiviteleri yöntemiyle öğrendikleri anlamları, inançları ve doğruları içermektedir (Taşpınar, 2009: 27). Örgün programda belirtilen gaye ve etkinliklere ayrıca öğrenme-öğretme sürecinde meydana gelen tatbiki etkinlikler cevabında öğrencilerin kazandıkları niteliklere örtük öğrenim programları denir (Yüksel, 2002: 362).

Örtük program, okullarda yürütülen resmi programlarda sunulanlar dışında, öğrenme ve öğretme sürecinde yer edinen bütün etkinlikleri içerir. Öğretmenin laf ve davranışları, kullandığı pedagojik yöntemler, ders dışı etkinlikler, öğretmen-idare ilişkileri, yönetici-aile, öğrenci-öğretmen ilişkisinin kalitesi okul kuralları örtük programın içeriğidir. Literatürde örtük programlamanın değişik tanımları bulunsa da bu tanımların ortak noktası, örtük programlamanın evvel yazılıp planlanmaması ve resmi programda belirtilen etkinliklerden değişik olarak tahsil sürecinde kendiliğinden ortaya çıkmasıdır.

Okul müfredatının önemini destekleyen bilim insanlarına göre, öğrenciler resmi müfredattan değerler hakkındaki oldukça azca şey öğrenebilirler. Çünkü formal programların hazırlanmasında bu programlara eklenen terbiye dersleri değerleri aktarmada kifayetsiz kalmaktadır (Dilmaç, 2007: 43).

Değerler en iyi toplumsal öğrenme, modelleme ve yansılama kanalıyla öğrenilir. Bu nedenle okul idare tarzları, öğretmenlerin kendi aralarında ve öğrencilerle yazışma kurma biçimleri şeklinde örtük müfredatlara gömülü olan faktörlerin öğretmenlerin haiz olduğu değerler üstünde mühim bir tesiri vardır (Taşpınar, 2009: 26-27). Bu yaklaşımda mühim olan, aleni ve örtük programlar arasındaki örtüşmedir (Tokdemir, 2007: 35). Değerleri çocuklara aktarırken aleni ve kapalı tedris şekilleri birbirini desteklemelidir. Çünkü bir öğretmen demokratik bir değer olarak fikir özgürlüğünden bahsetmezse; öğrenciler sınıfta düşüncelerini özgürce aktaramaz. Bununla beraber işbirliğinin önemi ve öğrenmenin rekabetçi bir yaklaşım olduğu hakkında konuşmazlarsa, burada serbest düşünme ve ortaklaşa iş değerlerine ulaşmak oldukça zorlaşır (Doğanay, 2006: 282). Örtük programda dikkat edilmesi gereken husus öğretmenler başta olmak üzere okullardaki bütün bireylerin çocuklara iyi örnek olmasıdır. Bunun yanında öğrencilere öğretilen değerlerin yer bulduğu, uygulandığı bir okul ortamı oluşturmaaktır. Böyle bir okulda ancak sözel değil, ergonomik de olacağından çocuğun değerlerini içselleştirmesi daha uygun olacaktır.

Vatandaşlık eğitimi. İnsanların zaman içinde bir araya gelip toplumlar kurmaları onları örgütlenmeye sevk etmiş ve bu örgütlenmenin sonucunda devletler ortaya çıkmıştır. Siyasi, hukuki, ekonomik ve sosyal kurumları toprak bütünlüğüne bağlı olan bağımsız devlet veya devletlerden oluşan örgütlü topluluğa devlet denir (Doğan, 2005: 125). Vatandaşlık ise siyasi anlamda özgür bir ülkeye ait olmayı içerir (Kan, 2009: 898). “Vatandaşlık, toplumsal normlara saygı ve uzlaşma gibi daha çok toplumsal değerleri kapsar ve yurttaşlık eğitimi, sorumlu ve yetkin bir vatandaş olmak için gerekli bilgi, beceri ve anlayışı geliştirmeye odaklanır” (Ersoy, 2007: 9).

“İnsanların “İnsan ve Vatandaş” olarak haklarını bilmeleri, kullanmaları ve korumaları için propaganda yapmanın yanı sıra; başkalarının eşit haklara sahip

olduğundan hareketle, başkalarının haklarına saygı gösterme alışkanlığının kazandırılması sürecine yurttaşlık eğitimi denir.” (İşcan ve Demir, 2009:123) Devletin unsurlarından biri olan halkı oluşturan vatandaşların devletle yakın ve uyumlu bir ilişki içinde olmaları için belirli kurallar ve değerler gereklidir. Vatandaşlık eğitimi, bireylere ait oldukları devletin kural ve değerlerini öğretmeyi, onları devletin üretken ve sadık vatandaşları olarak yetiştirmeyi amaçlar.

İyi vatandaşlar, yasalara uyar ve devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirir; oyunu kullanır, vergisini öder, komşusunu, ailesini, okulunu, ülkesini, çevresini ve doğal kaynaklarını korur (Bridge, 2003: 3). Ersoy'a (2007: 5) göre iyi bir vatandaş, kişisel ve ulusal olduğu kadar küresel de düşünebilen, siyasi ve sosyal meselelere katılabilen, barış yapabilen, demokrasi değerlerini uygulayabilen, makul olandır. Yurttaşlık eğitiminin amacı, bireylere ulusal değerleri, yasaları ve devletin iyi vatandaşlar yetiştirmek için en iyi nasıl çalıştığını öğretmektir. Bu eğitim ile milli birlik ve beraberliğin sağlanmasında dayanışmanın önemi vurgulanmakta ve devletin hukuk kuralları bireylere okullar aracılığıyla aktarılmaktadır (Tokdemir, 2007: 9).

Kirschenbaum'a (1995 akt. Akbaş, 2008: 1920) göre, “Vatandaşlık eğitimi, devletin siyasi ve hukuki ilkelerinin bireylere verildiği bir eğitimidir ve eğitim, kamu yararı gibi değerleri içerir. Bireysel haklar ise, adalet, eşitlik ve vatanseverliktir.” Devlete bağlı ve sorumluluklarını yerine getiren vatandaşlar yetiştirmek için vatandaşlık görevinin gerektirdiği bilgi, beceri ve değerlerin herkese eşit olarak kazandırılması, genel bir eğitimden geçmesi gerekir. Bu durumu sağlamak için yurttaşlık eğitimi okulun görevi haline gelmiştir. Okullar bu görevi yerine getirirken bireyleri devletin yapısı, faaliyetleri ve kurumları hakkında bilgilendirmeli, devlete değer vermeli, görev ve sorumluluk ruhunu aşılamalıdır” (Akbaş, 2008: 19).

Vatandaşlık eğitiminin hedeflerinden biri de bireylere demokratik değerleri aşılayarak demokrasiyi bir yaşam biçimi haline getirmektir. Felber (2003'ten aktaran: Ersoy, 2007: 11), demokratik değerlerin vatandaşlara kazandırılmasının önemini şu sözlerle ifade etmiştir: “Bir toplumda demokrasinin sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için demokratik değerlerin eğitimi çok

önemlidir. Demokrasi ancak ona bağılı insanların tutumlarıyla yaşayabilir. Bu nedenle her vatandaş demokratik değerlerin önemini anlayabilmeli ve yorumlayabilmelidir. Okullar öğrencilerin demokratik değerleri kazanması yönünde çaba göstermeli; özellikle değerlerin eğitiminde sorumluluk üstlenmelidir.”

Demokrasiyi sürdürmek, içinde yaşadığı toplum için sorumluluk almaya istekli, siyasi süreçlere katkıda bulunan aktif ve bilgili vatandaşlara bağılıdır. Bu nedenle vatandaşlık bilgi ve becerilerinin bireylere kazandırılması gerekmektedir (Ersoy, 2007: 12). Okul, demokrasi eğitimi için en uygun ortamlardan biridir. Okullardaki eğitim sektörlerinin ve kümelerin çalışmaları, eğitim için demokrasiyi sağlamalıdır. Demokrasi derslerinde verilen bilgiler bu ortamda öğrencilere uygulanmalıdır. Bu nedenle öğrencilere başkalarının özgürlüğünün sınırlarını aşmamak kaydıyla özgürce hareket etme fırsatı verilmeli. Öğrenciler kendilerini doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen kararlara katılabilmelidir. Ayrıca öğrencilere insan hakları ve çocuk hakları beyannamelerine uygun öğrenci hakları tanınmalı; davranışlarının doğruluğunu ve uygunsuzluğunu değerlendirebilme becerisi kazandırılarak öz kontrol becerileri geliştirilmelidir (Başaran, 1997: 173).

Vatandaşları devlete karşı yükümlölüklerini yerine getirmeleri için eğitmek, yurttaşlık eğitiminin özüdür. Bu yaklaşımda sorumluluk ağırlıklı olarak okullara verilmektedir. Özellikle yurttaşlık değerlerinin özümsemesi önemli olduğu için okullarda bu değerlerin yaygınlaştırılması için demokratik bir ortamın oluşturulması ve okulla ilgili kararlara öğrencilerin de dâhil edilmesi son derece önemlidir. Sahip olmak birinci önceliktir. Değerler eğitimi yaklaşımları tartışıldığında, kimileri bireyin değerleri başkalarının önerisiyle kazanacağını varsayarken, kimileri de bireyin bunları zihinsel akıl yürüterek elde edebileceğini öne sürer. Bazı yaklaşımlarda faaliyetler planlı bir şekilde yürütölürken, bazılarında ise gizli bir programa göre yürütölmemektedir. Burada benimsenen yaklaşım ne olursa olsun, çocukların dikkatini değerlere çekmek ve değerlere ilgi uyandırmak önemlidir. Ayrıca değer eğitimi yaklaşımlarını uygulayanların seçtikleri yaklaşım hakkında bilgi sahibi olmaları ve gerektiğinde yer ve zamana bağılı olarak farklı yaklaşımları bir arada kullanabilmeleri gerekmektedir.

Değerler eğitiminin yapıldığı ortamlar.

Aile. Öğrenme süreci insan doğar doğmaz başlar. İlk başta reflekslere dayalı davranışlar zamanla yerini bilinçli eylemlere bırakır. Bebeklik olarak bilinen bu yaşta, öğrenme esas olarak modellemeyi içerir. Bu süreçte model alınan kişiler aile üyeleridir. Çocuğun kişiliğini okula başlayana kadar oluşturan temel faktör, aile üyelerinin değerlerinin davranışları ve bu davranışları değerlendirilmesidir. Bu yüzden değerler eğitimine ilk başlanacak yer ailedir. Çocuklar görgü kurallarını, neyin doğru neyin yanlış olduğunu, toplumun kural ve değerlerini aile üyelerini gözlemleyerek ve taklit ederek öğrenirler. Bu nedenle değerler eğitimi aile içinde informal öğrenme şeklinde gerçekleşmektedir.

Bir çocuğun, aile bireylerinin birbirini sevdiği ve saygı duyduğu, yalan söylemediği, sorumluluk aldığı, birbirleri için fedakârlık yaptığı, başkalarına uzandığı, bu değerleri kabul ettiği bir aile ortamında büyümesi daha kolaydır. Yalçın ve Şengül'e (2006: 213) göre, *“Anne-babasının milli ve evrensel değerlerini edinen çocuklar, iyi karakterli bir insan olma yolunda ilk adımı atarlar. Bu nedenle aileler değerlerin aşılmasındaki rollerinin farkında olmalı ve değerleri günlük yaşamlarında uygulayarak çocuklarına iyi bir örnek oluşturmalıdır.”* Hökelekli'ye (2010: 7) göre, aile üyeleri arasındaki yakın ve sıcak iletişim, çocukların fiziksel ihtiyaçlarının yanı sıra psikolojik ve ruhsal ihtiyaçlarının da karşılanması açısından son derece önemlidir. Aile üyeleri çocuğun ilk rol modelidir. Çocuğun bilinci anne, baba ve diğer aile üyelerinin kurallarıyla şekillenmeye başlar. Bu nedenle aile, birlikte yaşama sürecinde çocuklardan iyiyi, güzeli fark etmek ve onlardan öğrenmek için etkili bir kaynak olma konumunu hala korumaktadır. Çocuk kendi kaderini tayin etme yaşına gelene kadar ailenin değerlerine göre hayatını yaşamaya devam eder.

Taşpınar'a (2009: 28) göre, aileler, değerleri öğretirken çocuklarına verdikleri eğitimin okulda verilen değerler eğitimi ile çelişmemesini sağlamalıdır. Değerler eğitimi konusunda aileler ve okullar çatışırsa, toplumsal değerlerin yeni nesillere aktarılmasında sorunlar yaşanır ve eğitimsel sosyalleşme işlevi yerine getirilemez. Ailenin rolü çocuklukla sınırlı değildir. Ebeveynler, yaşı ne olursa olsun, çocuklarına her zaman iyi birer rol model olmalı ve hem ait oldukları

toplumun değerlerini hem de ait oldukları evrensel değerleri etkin bir şekilde aktarmalıdır. Değerleri evrensel olarak kabul görmektedir.

Okul. Günümüzde çocuğun sosyal çevresi sadece aile ile sınırlı değildir; Tüm dünya televizyon, internet, sinema, dergi ve reklam aracılığıyla çocukların sosyal ortamı haline geldikçe, ailenin çocukların değer sistemlerini şekillendirmedeki rolü de azalmıştır (Aydın, 2010: 88). Bu durum okulu, çocukların ve gençlerin kişilik gelişimine daha fazla katkı sağlayacak bir görevi üstlenmeye sevk etmiştir (Hökelekli, 2010: 7). Sosyolojide "Aile ve Devletin Evrim Yasası" olarak bilinen teoriye göre, aile büyüdükçe hem nüfusunu azaltmakta hem de görevlerini azaltmaktadır. Devlet ise ailenin tam tersi gelişimini takip eder ve aileden kalan görevleri üstlenir. Günümüzde devlet adına okullarda değerler eğitimi verilmektedir" (Keskin, 2010: 69).

Okul çocukların bilişsel gelişiminde önemli bir rol oynar. Birçok araştırmacı, çocukların bilişsel gelişiminin esas olarak 7-18 yaş ve üzerinde olduğunu doğrulamaktadır. Zorunlu ilköğretim ile ülkemizde tüm çocuklar ilkokula gitmek zorundadır. Bu durum okulları değerlerin eğitiminde önemli bir görev üstlenmeye yöneltmiştir.

Okullarda öğrenciler içinde kötü davranış sergileyen gruplar oluşturma, sert davranma ve rahatsız edici davranışların ortaya çıkmasında değerler eğitiminin yeterli düzeyde olmadığını, bazı değerler eğitiminin vermenin zorunluluğunu ortaya koymuştur. Özellikle yapılması gereken ilk iş öğrencilerin değerleri benimsemesini sağlayacak etkinliklerin yer aldığı öğrenme programları oluşturmaktır. Bunun dışında okulda birlik kültürü oluşturularak herkesin birbirine saygı duyduğu, hoşgörölü davrandığı, yardım ettiği bir ortam meydana getirilmelidir. Ayrıca ders kitapları da bu doğrultu da hazırlanmalı, ders içi ve ders dışı faaliyetlerle öğrenme programları ile desteklenmelidir. Değerler üzerine araştırma gerçekteşiren birçok araştırmacı okullarda değer eğitimi yapılması gerektiğini savunmuştur. Buna karşın değer eğitiminin okullarda değil de din kurumlarında ve ailede yapılması gerektiğini; değer eğitiminin başta ailede olmak üzere toplumda korumak için gayret sarf eden araştırmacılar da vardır (Leming, 1997'den akt.: Tokdemir, 2007: 3).

Değerlerin Sınıflandırılması

Yaşamımızın her alanında hayatımızı doğrudan veya dolaylı olarak yöneten inançlar bütünü olan değerler, “ebedi düşünceden eyleme kadar her şeyi kapsayan” davranış olarak tanımlanmaktadır (Keskin, 2008: 8). Bu açıdan bakıldığında değer alanı çok geniş bir kavramdır. Bu kadar farklı disiplin alanlarının araştırma ve inceleme konusu olan değerlerin, çok farklı sınıflandırılmalarının yapılması da doğaldır. Aşağıda taranan literatürden en fazla kabul gören değer sınıflandırmaları verilmiştir.

Kluckhohn’un değer sınıflandırması. Amerikalı antropolog ve sosyal teorisyen Kluckhohn, değeri, bir bireyi veya grubu ayırt eden, mevcut koşulların, yolların ve eylemlerin seçimini etkileyen dışsal veya içsel bir kavram olarak tanımlar (Scheel, 1997: 22; aktaran Kubat, 2007: 2). Ayrıca Kluckhohn, değerlerin kültürel olarak kötü alışkanlıkları olduğunu ve toplumlar arasında farklılık gösterdiğini ileri sürer. Değerlerin göreceli olduğunu savunan sosyal teorisyen, değerleri belirli ölçülere göre şöyle sınıflandırır:

1. Tip: Olumlu ve olumsuzluk derecesine göre sınıflandırma.
2. Kapsam: Estetik, kavramsal ve etik olarak sınıflandırılır.
3. Kesinlik: Değerleri davranış tarzına (durum değeri), davranışsal sonuca (ara değer) veya nihai sonuca (son hesaplanan değer) göre ayırın.
4. Genelleme: Değerlerin belirli durumlarda ortaya çıkan (rol değerleri) veya farklı durumlarda ortaya çıkan değerlere göre kültürel değerlerden (tematik değerlerden) ayrılması.
5. Yoğunluk: İsteğe bağlı ve gerekli değerler olarak sınıflandırılır. İsteğe bağlı bir değer, "tamamen yanlış" olarak kabul edilmeyecek olan değerdir.
6. Ölçek: Evrensel, belirli bir durumla ilgili, belirli bir gruba veya topluma ait olarak sınıflandırılır.
7. Sıralama: Değerleri önemlerine göre sıralayın, belirli değerler diğerlerinden önceliklidir. Değerler arasında doğrusal bir hiyerarşi

yoktur, ancak bunlar kümeler halinde düzenlenmiştir. Belirli değerlerin önceliği kişinin yaptığı işe ve önem sırasına göre değişir (Uyan, 2002; Lyon, 2003; akt. Kubat, 2007: 6). 1951 yılında değer üzerine çalışmalarını tamamlayan Kluckhohn'un birçok araştırmacıyı etkilediği ve hatta birçok değer sınıflandırmasının onun belirlediği bu kriterlerle şekillendiği görülmektedir.

Takiyettin Mengüşoğlu'nun değer sınıflandırması. İnsanın kendini pek çok durumun içinde bulduğunu ve bu durumdan çıkabilmesi için bir değerler duygusuna sahip olması gerektiğini söyleyen Takiyettin Mengüşoğlu, "Felsefeye Giriş" (1997: 198) adlı eserinde değerleri iki grupta toplamaktadır:

1 Yüksek Değerler: İdealler, inançlar, dürüstlük, dostluk, sözünü tutma, sevgi, nefret, saygı gibi değer yapıları.

2 Araçsal Değerler: Kâr, faiz, kıskançlık, her türlü maddi değerler (para, mülk vb.), tutku, güç ve otorite faktörleri, şöhret ve şan hırsı vb. bu gruba girer.

Mengüşoğlu daha sonra "İnsan Felsefesi"nde "Değerlerin Antropolojik Terimlerde Sınıflandırılması" başlığı altında yukarıdaki değerlere "Davranışsal Değerler" adlı bir başka sınıflandırmayı eklemiştir. Davranışsal değerler, milletlerin geleneklerinde bulunan görgü kuralları ve değerleri içerir (Akyol, 2010).

Hilmi Ziya Ülken'in değer sınıflandırması. Hilmi Ziya Ülken, felsefe ve toplum bilimlerinde uzman olan bir bilim adamıdır. Değerler eğitiminin toplumdaki yerine baktığında Hilmi Ziya Ülken belirli kaideler ortaya koymuştur. Bu kaideler;

1. İçkin Değerler: Kavramlar duygular ve eşya ile münasebetten doğan ve bilinçle çevrelenen, "inanmadan daha çok" bilmenin hâkim olduğu değerlerdir. İçkin değerler öznenin kendi dışındaki dünyadan oluşturduğu değerlerdir. İçkin değerlerin bir kısmı bilincin eşya ile ilişkisinden doğan değerlerdir. Bir kısmı duyguya ve duyuşa bağlı sanat değerleri iken bir kısmı ise düşünce değerleridir.

2. Aşkın Değerler: Kişilerarası ilişkilerden meydana gelir. Kişilerarası değerler, kişinin sosyal çevresiyle etkileşmesinden dünyaya gelen değerlerdir. Bu değerler de inanma üzerine kurulu ahlak ve dindir.
3. Normatif Değerler: İnsanların toplumsal olarak eylemleri birbirleriyle etkileşimden doğan değerlerdir. Burada eylem ile karşılaştırılınca ölçü ve hukuk olur, söz sözle değiştirilince ölçü ve dil olur, eşya ile değiştirilince ölçü ve iktisat olur. Bu değerlerde normatif değerlerdir (Poyraz, 2004: 85). Eşya ile ilişkilerimizden teknik değerler, duygularımızla ilgili ilişkilerimizden sanat ve kavramlarla ilişkilerimizden düşünce değerleri meydana gelir. Bunların tümü içkin değerlerdir. Bu değer sınıflamasının temelinde inanma ve bilme vardır. Örneğin "Ahmet'in iyi bir insan olduğunu biliyorum" ifadesindeki bilgi, inanma karşılığıdır. Ahlak ve dinin değerleri de böyledir ve bunlar da aşkın değerlerdir (Ülken, 1965; akt. Poyraz, 2004: 88).

Spranger'in değer sınıflandırması. Değerlere yönelik ilk hazırlık testi Alman psikolog Edward Spranger'ın değer sınıflandırma testi olmuştur (Demircioğlu & Tokdemir, 2008). Spranger, "Types of Men" (1928) adlı çalışmasında altı temel insan tipi olduğunu belirtir: dini, politik, sosyal, estetik, ekonomik ve teorik. Bunların her birinin kendine özgü bir değer sistemi tarafından yönlendirildiğini ileri sürer (Allport, 1949: 1961; Decerchy, 1970; akt. Yapıcı ve Zengin, 2008). Altı değer grubundan oluşan Spranger'ın değer sınıflandırması aşağıda açıklanmıştır:

1. Bilimsel Değerler: Gerçekleri, bilgiyi, yargıyı ve eleştirel düşünmeyi vurgular. Bilimsel değerleri olan insanlar deneysel, eleştirel, akılcı ve entelektüeldir.
2. Ekonomik Değer: Faydalı ve pratik değere değer verir. Ekonomik değerlere hayatta değer verilmesi gerektiğini söyler.
3. Estetik Değer: Simetri, uyum ve forma değer verir. Bireyler hayatı bir olaylar dizisi olarak görürler. Sanatın toplumun gerekli bir ihtiyacı olduğuna inanır.

4. Sosyal Değerler: Başkalarını sevmek, yardım etmek ve bencil olmamak esastır. En yüksek değer insanlıktır. İnsanların karşılıklı olarak birbirlerine sevgisini verir. Kibar ve arkadaş canlısı olup, bencil değillerdir.
5. Siyasi Değerler: Her şeyden önce kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Her şeyden önce bu bir güç meselesidir.
6. Dini Değerler: Evreni bir bütün olarak anlar ve onun birliği ile ilişkilendirilir. Din adına dünya zevklerini feda eder (Akbaş, 2000: 56).

Yukarıda bahsi geçen değer grupları küçültülüp sınındığında sanatçının estetik değeri, öğrencilerinin ilmi değeri, dini ve toplumsal değeri olduğu tespit edilmiştir (Ünal, 1981: 20)). Akbaş (2000), bu sonuçları sınıflandırmanın doğruluğunun kanıtı olarak sunulduğunu belirtmektedir.

Spranger'ın bu değerler eğitimi sınıflandırmasından yola çıkarak Albert ve Vernon, 1931 senesinde yayınladıkları A Study of Values ve A Test for Personal Values isimli çalışmalarıyla değer terimi çevresinde kişiliği kontrol etmişler ve böylece değerleri ölçmeye başlamışlardır. Ardından Lindzey çalışmaya katıldı. Albert ve meslektaşları, değerleri kontrol etmek için bir kıstas oluşturdu. Spranger'in belirlediği altı temel değere ve bunların altında yatan anlam ve değerlere ilişik kişilerin tutumlarını belirlemeyi amaçlayan bu kıstas, sonrasında birçok araştırmaya kaynak olmuştur (Yapıcı ve Zengin, 2003). Erol Güngör sonrasında Spranger'in belirlediği altı değere etik değerleri de ilave ederek yedi tür değer oluşturmuştur (Demircioğlu ve Tokdemir, 2008: 17).

Rokeach'ın değer sınıflandırması. Rokeach, değerlere topluluk açısından bakar ve bu çerçevede değer ve davranışlarla ilişkilendirir. Bu bağlamda Rokeach, birçok araştırmacının hemen sonra kullanacağı değerli bir alan oluşturmaktadır (Aydın, 2003). Buna yönelik yapılan bu envanter, değerlerin bir inanca, tutumların da bir takım inanca dayandığını göstermektedir (Güngör, 1998). Rokeach (1973), değerleri uç ve orta değerler olarak ayırmaktadır. Yaşamın temel amacını temsil eden değer "hedef değer"dir; bu hedeflere ulaşmak için kullanılacak davranışları "araçsal değerler" olarak yorumlar (Maslovaty, 2003; akt. Demircioğlu ve Tokdemir, 2008). Buna bakılırsa zeki olmak için dürüst olmak, sevinçli olmak için akla bakılırsa hareket etmek,

huzurlu bir hayattan görevli olmak, barışa karşı hoşgörölü olmak, eşitlik için cesur olmak gerekir.

Tablo 1

Rokeach Değerler Tasnifi

Amaç	Değerler	Araç	Değerler
Rahat bir hayat	İç huzuru	Hırslı/istekli	Hayal gücü kuvvetli
Heyecanlı bir hayat	Gerçek sevgi	Ufku geniş olma	Bağımsızlık
Başarma hissi	Ulusal güvenlik	Kabiliyetli	Entelektüel
Barış içinde bir dünya	Zevk	Neşeli	Mantıklı
Güzellikler dünyası	Kurtuluş	Temiz	Sevgi dolu, sevecen
Eşitlik	Öz saygı	Cesaretli	İtaatkâr
Aile güvenliği	Sosyal tanınma	Affedici	Kibar
Özgürlük	Gerçek dostluk	Yardımsever	Sorumlu
Mutluluk	Bilgelik/hikmet	Dürüst	Öz kontrol

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Rokeach Tools ve Goals değer gruplarının her birinde 18 adet değer bulunmaktadır. Hedef değerlere ulaşmak için gereken davranışlar araçsal değerler şeklinde verilmektedir. Ayrıca Rokeach, değerlerin farklı kişisel veya sosyal davranış veya yaşam amacı ile ilgili inançlara uygun olduğunu iddia eder (Yapıcı ve Zengin, 2003). Örneğin amaç, toplumsal olarak barış, ulusal güvenlik ve özgürlük dünyası etrafında toplanmış olabileceği gibi, özgüven, neşe, başarı gibi kişisel değerler de olabilir (Bilgin, 1995: 8; akt. Akbaş, 2000).

Schwartz'ın değer sınıflandırması. Değerlerin evrensel yönünün önemini vurgulayan Schwartz, değerlerin üç temel evrensel ihtiyaca hizmet ettiğini iddia eder. Bunlar insana ait ihtiyaçlar, toplumsal etkileşim ve hayat bağlamında değerlendirilebilir. Schwartz'ın belirlediği on motivasyon değeri bu gereksinimlerden kaynaklanmaktadır (Çengelci, 2010). Schwartz, Rokeach'ın değer sınıflandırmasını inceleyerek oluşturduğu bu 10 değişik değer grubunda toplam 57 değer belirledi. Bu değerler:

Tablo 2

Schwartz'ın Değerler Sınıflandırması

Açıklama	Örnek Değerler	Kaynaklar
Güç: Sosyal statü ve saygınlık, insanlar ve kaynak üzerinde hakimiyet ve kontrol.	Sosyal güç, otorite ve zenginlik	Etkileşim, grup
Başarı: Sosyal standartlara göre yeterlilik gösteren kişisel başarı.	Başarı, yetenek, hırs	Etkileşim, grup
Hazcılık: Kişisel zevk ve duyuşsal tatmin.	Zevk, hayattan keyif alma	Organizma
Uyarılma: Heyecan, yenilik ve hayata meydan okuma.	Cesur, heyecan verici bir hayat, farklı bir hayat tarzı yaşama	Organizma
Özyönelim: Bağımsız düşünce ve eylem seçme, yaratma, keşfetme.	Yaratıcılık, özgürlük, meraklı olma	Organizma, etkileşim
Evrensellik: Uzlaşma, takdir, hoşgörü, insan ve doğayı koruma.	Açık görüşlülük, sosyal adalet, eşitlik, çevreyi koruma	Grup, organizma
Yardımsızlık: İnsanların refahını koruma ve geliştirme, yakın ilişki	Faydalı olma, dürüst, bağışlayıcı olma	Organizma, etkileşim, grup

Refshauge'nin değer sınıflandırması. Refshauge'nin değerler eğitimi sınıflandırmasında yedi temel değer vardır. Ona göre devlet, toplumun temel değerlerine önem verir ve bu temel değerleri göz önünde bulundurur. Adalet ve mükemmellik konusunda endişe duyan tüm değerler, toplumunun inançlarını ve ilkelerini yansıtır: medeni ve dürüst bir toplum olmak zorunluluğu vardır (Refshauge, 2001; akt. Ulusoy ve Dilmaç, 2012). Bu değer, laik dünya görüşlerinde yaygındır ve birçok kültürde bulunur. Refshauge'a göre temel değerler şunlardır:

1. Dürüstlük: Sürekli olarak dürüst ve güvenilir.
2. Mükemmellik: Akademik, kişisel ve sosyal hayatın her alanında en yüksek kişisel başarı için çabalamak.
3. Saygı: Kendinize ve başkalarına saygı gösterin ve başkalarının farklı ve karşıt görüşlere sahip olma hakkını kabul edin.
4. Sorumluluk: Kendine, başkalarına ve çevreye karşı kişisel ve sosyal davranışların sorumluluğunu almak.
5. Katılım: Birey, bir grubun üyesi olmak ve toplumun sosyo-ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmalıdır.

6. İşbirliği: Çatışmaları barışçıl bir şekilde çözerek ve başkalarını destekleyerek ortak hedeflere ulaşmak için işbirliği içinde çalışmak.
7. Önemseme: Kendinin ve başkalarının iyiliğini empati ve şefkatle düşünmek (Ulusoy ve Dilmaç, 2012: 32-33).

Değer Eğitimi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Bu bölümde değerler eğitimi üzerine yurtiçi ve yurtdışında yapılan bazı çalışmalara yer verilmiştir.

Yurtiçi çalışmalar. Akbaş (2008) "İlköğretimde Türk Milli Eğitim Sisteminin İlgili Amaçları (Değerleri) Kazanımın Aşamalar Halinde Değerlendirilmesi" başlıklı doktora tezinde, Ortak İlköğretim Amaçlarında belirtilen değerlere ulaşılması, 8. sınıf öğrencileri, öğrenci ve öğretmen görüşlerine dayalı olarak değerlendirilmektedir. 2002-2003 öğretim yılında bu okullarda görev yapan öğretmenlere eğitim verilmiştir. Araştırmada elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

Öğrencilerin cinsiyeti, geleneksel değerlere, çalışma değerlerine ve bilimsel değerlere ulaşma derecesinde herhangi bir farklılığa neden olmamıştır. Kız öğrenciler, demokratik değerlere ve temel değerlere erkek öğrencilere göre daha fazla ulaşmaktadır.

Öğrencilerin sosyoekonomik düzeyleri demokratik, bilimsel ve temel değerlere ulaşmalarında fark yaratmamıştır. Araştırmaya katılan öğretmenler, okullarda aşıl原因an değerlerin aile ve çevrede yeterince pekiştirilmediğini, okul ve aile arasında ortaklık olmadığını, değerlerin okulda aktarıldığını belirtmişlerdir.

Evin ve Kafadar (2000) tarafından yazılan "İlköğretim Sosyal Bilgiler Programının Ulusal ve Evrensel Değerler Yönünden İçerik Çözümlemesi" başlıklı makalede, ilköğretim program ve sosyal bilgiler ders kitabı derneği, çeşitli açılardan değerlendirilmiştir. Ulusal ve evrensel değerlerin sözlü ifadelerini tespit eder. Araştırma sonucunda ilköğretim sosyal bilgiler ders kitaplarında ülke değerlerine vurgu yapıldığı, ülke ve ulusal kategorilerinin kullanım sıklığında düzeyler arası önemli farklılıkların olduğu, ulusal ve evrensel

olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Değer kategorileri, ilkokul sosyal bilgiler dersinde ders kitaplarından daha eşit olarak dağıtılır.

Cebeci (2005) tarafından yapılan çalışmada, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Ahlaki Değerlerin Eğitimi ve Öğretimi" adlı yüksek lisans tezinde, bireyin ahlâkî kimliğinin şekillendiği önemli bir dönemi olduğu ve bu dönemde okulun ahlaki kimliğinin şekillenmesini büyük ölçüde etkilediği ifade edilmiştir. Çalışmada Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerindeki ahlâkî değer eğitimi, din eğitimi açısından incelenmiştir. Araştırma sonunda, derse ilgi duyan ve dersin olumlu etkisinden söz eden öğrencilerin ahlâkî değer kazanımlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İşcan (2007) tarafından yayınlanan "İlköğretimde Değerler Eğitimi Programının Etkililiği" doktora tezinde değerler eğitimi programı ilköğretim düzeyinde "evrensel" değerler" ve "iyilik"ın kazandırılmasına yönelik hazırlanmıştır. Eğitim Seviyesi; öğrencilerin değerlerine, duyuşsal özelliklerine ve değerleri ifade etme derecelerine göre algılanan davranışlarının etkisini belirlemeyi amaçlar. Bu çalışmada nitel ve nicel araştırma desenleri bir arada kullanılmıştır. Araştırmanın deneysel deseninde, gerçek deneysel desenlerden biri olan "deneme öncesi-deneme sonrası kontrol gruplu desen" kullanılmıştır. Araştırmada deney grubu ve kontrol grubu seçkisiz olarak atanmıştır. Deney grubuna farklı derslerle entegre edilerek oluşturulan değerler eğitimi programı 17 hafta boyunca uygulanmıştır. Değerler eğitiminin birkaç dersin bir araya getirilerek uygulandığı deney grubundaki öğrencilerin değerle ilgili bilişsel davranışları kazanma düzeylerinin deney grubundaki öğrencilere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Deney grubundaki öğrencilerin duygu özellikleri puanları ile kontrol grubundaki öğrencilerin puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak deney grubundaki öğrenciler bir önceki uygulamanın sonuçlarına göre son uygulamada değer ile ilgili maddeler için olumlu yorumlar seçmişlerdir. Araştırmanın değerler eğitimi programına katılan öğrencilerden kız öğrenciler, algılanan davranışlar ve değerlerin ifade edilmesi açısından erkek öğrencilere göre daha başarılı olmuştur.

Şen (2007) tarafından yazılan "2005 Yılında Millî Eğitim Bakanlığı'nın Önerdiği 100 Temel Kitap Üzerinden Türkçe Eğitiminde Değerler Öğretiminin

Araştırılması" adlı yüksek lisans tezinde, MEB tarafından önerilen 100 temel kitap arasında yer almaktadır. 2005 yılında Millî Eğitim Bakanlığı; adalet, çalışkanlık, hoşgörü ve yardım etme gibi değerlerin derecesini belirlemeyi amaçlar. Araştırmada araştırmacı, yerli ve yabancı eserlerin değerler eğitimi açısından olumsuzluklarına dikkat çekmiş ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından önerilen 100 temel eserin aktarım, değer eğitimi açısından yeterli olmadığı sonucuna varmıştır.

Aral (2008) tarafından yazılan "Millî Eğitim Bakanlığı Tarafından Derlenen 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değerler Üzerine Çalışma" adlı yüksek lisans tezinde, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından derlenen Türkçe ders kitabında yer alan metinler 6. sınıf dönemi test edilmiş ulusal, etik, insani ve kültürel değerlere sahiptir. Çalışmada, Türkçe öğretim programında yer alan değerlerin eğitimi konusunda yeterli çalışmanın olmadığı ve öğrencilere aktarılması gereken değerlerin net bir şekilde ortaya konmadığı, bu nedenle değerlerin tanımlanmasının önemli olduğu ifade edildi. Dolayısıyla araştırmacının kitap yazarlarına yönelik ders kitaplarında yer alacak metinlerin seçimine katkı sağlayacağı düşünülebilir. Araştırma sonucunda 6. sınıf Türkçe ders kitabında sırasıyla bağımsızlık, din, saygı, sevgi ve vatanseverlik değerlerinin en çok önem arz eden değerler olduğunu belirlenmiştir.

Can (2008) tarafından hazırlanan "5. Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Derslerinde Değer Eğitimi Uygulamasına İlişkin Görüşleri" adlı yüksek lisans tezinde. 5. Sınıfların sosyal araştırma süreci gerçekleştirilmiş ve değer eğitimi uygulamalarının önemi üzerinde durulmuştur.

Demircioğlu ve Tokdemir (2008) "Değerler Eğitimi" dergisinde yayınladıkları araştırmalarında tarih derslerinin değerler eğitimi sürecindeki yerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Tarih derslerinde değerlerin öğretiminde kullanılabilecek yaklaşımları incelenmiştir. Araştırmaları sonucunda tarih derslerinin etnik, dini, ahlaki ve toplumsal değerlerin oluşturulmasında ve aktarılmasında değerler eğitime son derece önemli katkılar sağlayabileceğini belirlemişlerdir. Aynı zamanda tarih derslerinde öğrencilerin geçmişte toplum için önemli olan değerlerle günümüz önemli olan değerleri karşılaştırabilecekleri

ve kendileri için önemli olan kişi ve olaylardan öğrenebilecekleri sonucuna varmışlardır.

Keskin (2008) tarafından yayınlanan "Türkiye'de Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Değerler Eğitimi: 1998 ve 2000 Yılı Ders Kitaplarının Tarihsel Gelişimi, Ders Kitaplarının Etkililik Araştırması" başlıklı doktora tezinde, tarihsel gelişime önem verme üzerine kuruludur. Mevcut durumu ortaya çıkarmayı amaçlayan çalışmada değerlerin ortaya çıkmasında nedenler araştırılmış. Çalışmada nitel ve nicel araştırma yöntemleri bir arada kullanılmıştır. II. Meşrutiyet döneminden günümüze kadar yayınlanan sosyal bilgiler ders kitaplarında değerler için doküman inceleme teknikleri kullanılmış ve genel bir nicel araştırma tekniği modeli kullanılmıştır. 2005 ve 2006 yıllarında iki kez uygulanan "Eğitim Değer Ölçeği"nin genel sonuçları şöyledir: Kızların değer düzeyi erkeklere göre daha yüksektir. Ailenin sosyo-ekonomik durumu arttıkça öğrencinin değer puanı da artmaktadır. Her iki program da (5. sınıf) öğrencilere aynı değerleri vermektedir.

Keskinoğlu tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde "Beşinci Sınıf Öğrencilerine Uygulanan Mesnevi Temelli Değerler Eğitimi Programının Ahlaki Olgunluk Üzerindeki Etkisi" araştırılmış ve anlamlı bir değerler eğitimi etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Baydar (2009) tarafından yapılan "5. Sınıflarda Sosyal Bilgiler Ders Programı ve Süreçte Karşılaşılan Sorunların Değerlendirilmesi" Kohlberg'in Etik Bilişsel Gelişim Kuramı'na göre Adana ili merkez ilçelerinde bulunan 5. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler öğretim programında belirlenen değerlerdir.

Aydın (2011), "Education View" dergisinde yer alan "Nature of value, property of value, value of function" değerlerin etkinlik koşulu sonuçları, etik, değerlerde değişim sorunu bağlamında toplumsal olarak değişen kültürlerde değerler analizi yapmıştır.

Bulut (2011) tarafından yazılan, Değerler Eğitiminde Atasözlerinin Yeri" başlıklı yüksek lisans tezinde atasözlerinin değerleri ve atasözlerinin değer eğitimi sürecine etkileri ve atasözlerinin önemi tanımlandı. Değerlerin aktarılması da çalışmada ayrıca gösterilmiştir.

Erol (2014) tarafından hazırlanan “Tarık Buğra’nın Hikâyelerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezinde Tarık Buğra’nın yayınlanmış edebi eserleri incelenerek değerler eğitimi çerçevesinde yansımaları ele alınmıştır. Çalışmada Tarık Buğra’nın eserlerinin değerler eğitimi açısından din, vatan ve insan sevgisinin yansıması verilmiştir.

Yurt dışında yapılan konuyla ilgili araştırmalar. Meaney'nin (1979) araştırmasında, “A Guide For Implementing Values Education In The PrimarymGrades” ilkokul öğrencilerine değerler eğitimi programı uygulanarak benlik saygısı, kendini ifade etme ve özgüven gibi değerler kazandırılmaya çalışılmıştır. Değerler eğitimi programı altı hafta boyunca devam etmektedir. Bu çalışmanın sonucunda öğrencilerin davranış ve tutumlarında gözlemlenebilir değişiklikler meydana geldi.

Hunt'in (1981) “A Guide For Implementing Values Education In The Primary Grades” adlı çalışması, eğitim programlarının dostluk, sorumluluk, çalışma ve empati gibi davranışların kazanılmasında insani değerlerin etkili olup olmadığını incelemiştir. Elde edilen sonuçlar değerler eğitimi programının etkili olduğunu göstermektedir.

Germaine'nin (2001) tarafından yapılan “Values Education Influence on Elementary Students Self-Esteem (*Değer Eğitiminin İlkokul Öğrencilerinin Benlik Saygısı Üzerindeki Etkisi*)” adlı doktora tez çalışmasında, ilkokul öğrencilerinde benlik saygısı okullarda örgün değerlerde yetiştirilmiştir. İlkokul okuyan öğrencilerin bir programın parçası olarak böyle bir eğitim almamak Değerlendirme ölçütlerinde önemli farklılıklar olup olmadığını belirlemeyi amaçlar. Kanada'da yapılan bu çalışmada 16 değer belirlendi. Yarı deneysel bir çalışma tasarımının kullanıldığı bu çalışmada, değerler öğretim programının resmi bir parçası olarak dört yıllık bir süre boyunca dört ila yedinci sınıflarda deney grubuna öğretilmiştir. Kontrol grubu ise formal değerler konusunda eğitim almamıştır. Araştırma sonuçlarında, iki grubun benlik saygısı ölçümlerinde anlamlı bir fark bulunmazken, okuldaki dönem başarısının başarı, davranış, tutum ve öz değerlendirmeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Sonuçlar ayrıca benlik saygısı ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu gösterdi.

Chandler'ın (2005) "The Effect of Character Education Program on Elementary Students: Prosocial Competence" doktora tez çalışmasında, Karakter Eğitimi Programının beşinci sınıf Sosyal Davranışsal Yeterliklere etkisini incelemek amaçlanmıştır. Bir ilköğretim okulunda 116 beşinci sınıf öğrencisine 18 hafta boyunca karakter eğitimi programı uygulanmıştır. Bir sosyal yeterlilik anketi, bir test şeklinde değerlendirme için öğrencilere ve öğretmenlere uygulanan bir okul sosyal davranış ölçeği olan sosyal yeterlilik ve antisosyal davranışları ölçer. Elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin kişilik eğitimine katılımlarından dolayı cinsiyetleri ile son test sonuçları arasında istatistiksel olarak farklılık olduğu görülmektedir. Kız öğrenciler hem ön testte hem de son testte erkek öğrencilere göre daha yüksek puan almıştır. Öğrencilerin etnik köken ve son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktu.

El Hassan ve Kahil (2005) "The Effect of Living Values: An Educational Program" on Behaviors and Attitudes of Elementary Students in a Private School in Lebanon" Lübnan'da özel bir okulda ilköğrencilerinin tutum ve davranışlarına "Yaşam Değerleri Eğitimi Programı"nın (LVEP) etkisini en iyi grup tasarımı ile belirlemek Programın Barış, Saygı ve Sevgi Değerleri seçilmiştir. Çalışmanın örneklemini 31 kadın ve 44 erkek olmak üzere 75 öğrenci oluşturmuştur. Kontrol grubundaki öğrenciler normal okul müfredatını takip ederken, deney grubundaki öğrenciler okulda müfredatın yanı sıra barış, saygı ve sevgi değer birimlerini takip etmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre, "Yaşam değerleri eğitim programı" uygulandıktan sonra, test edilen grupların benlik saygısı, tutum ve davranışlarına ilişkin algılarında anlamlı bir farklılık görülmüştür. Ayrıca, sonuçlar, "Hayata Değer Eğitimi Programı" uygulandıktan sonra test öğrencilerinin bireysel ve bireyler arası zekâ ve duygusal zekâlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Perry ve Wilkenfeld (2006) tarafından yazılan "Using An Agenda Setting Model To Help Students Develop& Exercise Participatory Skills And Values" başlıklı makalede yapılan çalışmada sorun, öğrencilerin takip etmeleri gereken sorumluluk düzeyini artırmaktır. Elde edilen sonuçların öğrenci değerlerini yakalamada etkili olduğu kanıtlanmıştır.

Thornberg (2008) tarafından “The Effect of, Living Values: An Educational Program” başlıklı çalışmada, öğretmenlerin eğitimsel değerlere ilişkin görüşlerini incelemek, özellikle öğretmenlerin değer algılarını test etmek için çok az araştırma yapıldığına dikkat çekilmiştir. Eğitim uygulamaları ve konuya ilişkin görüşleri. Bu onların profesyonelliğini araştırmak içindir. Bu çalışma için 13 öğretmen ile nitel görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler karşılaştırmalı analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmanın sonuçları, öğretim elemanlarının değerler eğitimi alanında uzmanlık bilgisinden yoksun olduğunu göstermektedir.

Bölüm 3

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, kapsamı, veri toplama süreci, veri araçları ve elde edilen verilerin nasıl analiz edildiği ele alınmaktadır.

Araştırmanın Modeli / Deseni

Çalışmada araştırma yöntemlerinden nitel araştırmanın doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir (Wach, 2013). Doküman analizi sürecini Altheide (1996); dokümanlarda dâhil edilecek kriterleri belirleme, doküman ve veri toplama, temel analiz alanlarını belirleme, dokümanı kodlama, doğrulama ve analiz etme olarak sınıflamaktadır. Analiz sürecini yönlendiren birbiriyle ilişkili iki ilke tarafsızlık ve güvenilirliktir. Bir analiz, aynı belge setini benzer koşullar altında analiz etme fırsatı verildiğinde başka bir okuyucunun aynı genel sonuca ulaşması durumunda güvenilir olarak kabul edilir (Altheide, 1996). Farklı bir analiz ise Forster (1995) tarafından yapılmıştır. Bu araştırmacıya göre doküman analizi; dokümanlara ulaşma, orijinalliğini kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme, veriyi kullanma aşamalarına göre yapılır (Akt. Yıldırım & Şimşek, 2016). Araştırma değerler eğitimi açısından Tûtnâme üzerine bir inceleme olduğundan konuya model olarak doküman incelemesinin kullanılması uygun olarak görülmüştür.

Evren / Örneklem / Çalışma Grubu / Katılımcılar

Araştırmada evren, Tûtnâme adlı eserdir. Çalışmanın örnekleme ise Tûtnâme adlı eserde yer alan 40 hikâyenin eseri değerler eğitimi açısından incelenmesidir.

Veri Toplama Süreci ve Araçları

Araştırmanın veri toplama sürecinde teorik kısmı için ulusal ve uluslararası düzeyde yayımlanan kitap, makale ve tezler incelenmiştir. Değerler eğitimi açısından Tûtnâme adlı eser tasarlanan plan dâhilinde ele alınarak belli başlı değerler tespit edilmiş ve bunlar değerler eğitimine göre değerlendirilmiştir.

Verilerin Analizi

Analize konu edilen değerler, Behçet Necatigil tarafından Farsçadan çevrilen ve Can yayınları tarafından 2017’de ikinci baskısı yapılan Tûtîname isimli eserde yer alan 40 hikâyedeki değerlerden oluşmaktadır. Çalışmada bulunan değerler Erol Güngör ve Mustafa Aydın’dan hareketle Rokearch’ın değerler eğitimi sınıflandırması ile dönemin sosyo-kültürel şartları ve eserin içerdığı değerler göz önüne alınarak yeniden bir sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Bu sınıflandırmanın ana başlıklarına göre değerler muhtelif alt başlıklarda toplanarak hikâyelerden alıntılar ile açıklanmıştır.

Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenirliği

Çalışmanın genel-geçerliliği çerçevesinde araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen verilerin güvenilirliği kaynak eser ile karşılaştırılabilir niteliktedir. Araştırmacı, eserde yer alan değerlere ait hikâyeleri çeşitli başlıkla altında sınıflandırmıştır.

Araştırmacının Rolü

Doküman analizi yönteminin kullanıldığı çalışma neticesinde araştırmacının eser-metin üzerindeki yetkinliği bağlamında rolü çalışmada oldukça fazladır. Çalışmada eserin yazıldığı dönem göz önüne alınarak temel değerler tespit edilmiş, hikâyeler de analize dâhil edilmiştir. Çalışma doküman analizi yöntemi ile yapıldığından kaynak olan Tûtîname adlı eser araştırmacının öznel değerlendirmesiyle ele alınmıştır.

Bölüm 4

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde Tûtîname adlı eserin, değerler eğitimi ile alakalı bulguları incelenecektir. Bu bağlamda değerler eğitime yönelik belli başlı tanımlamalar yapılmakla birlikte; Tûtîname’de bulunan metinlerin yorumlanmasıyla tespit edilen değerler, kitaptaki örnek beyitlerle desteklenmeye çalışılacaktır.

Sosyal Onay (Ahlak)

Rokearch’ın değerler tasnifi sınıflandırmasında ahlak değeri, sosyal onay olarak bir amaç şeklinde verilmiştir. Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü’nde (TDK, 2011) "Bir toplumda insanların uyması gereken davranış ve kurallar" olarak tanımlanan etik, Arapça’daki "hulk" kelimesinden gelmektedir. Nitekim İslam kaynaklarında hulk ve ahlak aynı anlamda kullanılmaktadır. "Hulk" genellikle, insanları tanımlamak için yaratılan "halk" kelimesiyle birlikte kullanılır. "Hulk" kişinin iç/psikolojik özelliklerine, halk ise kişinin dış/psikolojik görünümüne aittir (Gazali, 2000: 120; Erdem, 2006: 51, Çağrı, 1989: 1).

Felsefe ve din gibi yapılarla da ilgili olan etik, birçok kültürde yaşamdaki yerini korumakla birlikte, terimin tanımlarının üç ana grupta toplanmıştır. Bu gruplar; birinci gruptaki kişiler ahlak kavramını, insan davranışını, yaşam biçimini ve bu davranışlarda yer alan içsel süreçleri içeren karakter veya mizaç benzeri bir oluşum olarak tanımlarlar. İkinci grubun etiği insan davranışını: kişinin davranışını kontrol eden dış ilkeler, ölçüler veya sosyal normlar gibi kavramları içeren bir anlam çerçevesine atıfta bulunarak tanımladılar. Üçüncü grubun tanımı ise etik: ilk iki tanımda belirtilen kişisel ve sosyal yönleri betimlemek veya geliştirmek amacıyla yürütülen hem teorik hem de pratik bir bilim veya sanat olarak kabul edilir.

Etik tanımlarının çoğu bu üç kategoriden birine odaklanır. Bu, ahlak kavramını anlamada kafa karışıklığına yol açabilir. Bu kaygıların belki de en yaygın olanı, ahlakı karakter ve mizaçla eşitlemenin tanımıdır. İbn Miskeveyh’den (1983: 36) ve Aristoteles’ten (2007) esinlenerek ahlakı "ruhta yerleşik bir alışkanlık" olarak tanımlayan İslam ahlakçılarının pek çok halefinin yaklaşımı böyleydi. Ahlakı karakter ve mizaç ile eşitleyen bu tanım doğru kabul

edilse de ahlak kavramının çok yönlü anlamlarının yalnızca bir yönünü açıkça temsil etmektedir. Ahlak kavramının tanımlarına ilişkin örnekler ve açıklamalar üç farklı açıdan verilmiş ve farklı bakış açıları aşağıda verilmiştir:

İnsan karakterinin yapısı ve eylemleri açısından ahlak tanımları şu şekillerde ortaya çıkar: Birinci tanım: öfke ve korkuya yatkınlık gibi mizaçtan kaynaklanan doğal bir ahlaktır. İkinci tanımda ahlak: tefekkürle başlayıp, giderek alışkanlık haline gelen ahlaktır (İbn Miskeveyh, 1983:36). Üçüncü tanımda ise ahlak: nefsin derinliklerinde kök salmış, eylem ve davranışların düşünülmeden, zorlanmadan kolayca gerçekleştiği güçlü bir hal/rasihadır” (Gazali, 2000: 120).

Ahlak ve iyi insan profili bağlamında eserde sadık ve ahlakı güzel bir karakter olarak gösterilen Mah-ı Şeker, kocasına sadık bir eştir ve onun yolunu gözlemektedir. Kocasının bıraktığı papağan ile dertleşerek yalnızlığını gidermeye çalışan Mah-ı Şeker’in beyitlerle bu özlemi dile getirdiği ifade edilebilir. İyi ve ahlaklı bir karakter olarak var olan Mah-ı Şeker aynı şekilde sadık bir eştir. Öte yandan Mah-ı Şeker’in sadakatle bağlı olduğu kocasını beklemesinin yanında aşksız bir ömür geçirmekten de korktuğu ifade edilebilir.

“Ama kocasını sevmiştir. Severek evlenmiş ve bu sevginin onun gönlündeki yeri hep ayrı ve özel olmuştur. Bu yüzden evlendiklerinde ikisi de birbirlerini hep seveceklerini ve ömürlerinin sonuna kadar birbirlerine sadık bir eş olacaklarını söylemişlerdir” (Necatigil, 2017: 26).

Eser içerisinde iyi insan ve temiz kalpli insanının ahlaklı olması gerektiği ifade edilmiştir denilebilir. Zira Tûtfî’nin anlattığı hikâyede Bâbil Padişahı ve Kızının İyi Ahlakı bağlamında ele alınan metinde, iyi ahlakın önemi vurgulanmıştır. Öyle ki iyi ahlak sahibi insanın, bereket ve kanaat ile doğruyu bulup sabırla beraber hayatının güzelleşeceği ifade edilmiştir.

Tûtfî cevap verdi:

“Sözlerinin cümlesi doğrudur ve sözünde durmak gerçek büyüklüktür. Lakin ahde vefa edeceğim diye acele etmek de ayıp olur. Zira bilgeler demişlerdir ki: üç şeyden üç nesne çıkar. Birincisi: kanaat, bereket getirir. İkincisi: meşakkate sabretmek rahat getirir. Üçüncüsü: temiz kalple istemek, kişiyi istediğine erdirir. İmdi, sen dahi sevgiliye kavuşmada temkinli ol; ta ki hem

dosta kavuşasın hem de kocan elden gitmeye! Nitekim Bâbil padişahının kızı hem sevgiliye kavuştu hem de servet ele geçirip onunla noksanlarını tamamladı.” (Necatigil, 2017: 262).

Brehmen’in ahlak görüşü üzerine verilen bu parçada, şehzadenin yakın dostu ve koruyucusu olan Brehmen için ahlak ve gururu yaşadığı hayatta kendisi için önemlidir. Şehzadeye önem vermesine rağmen şehzadenin ölümüne razı olması, ahlak olgusunun hem Brehmen hem de insanlar için önemini vurgular.

Brehmen, şehzadeyi bu halde görünce aklı başından gider; şaşkın, perişan, kendi kendine şöyle der: “Şimdi şehzade kendini öldürdü desem benim sözüme kim inanır? Brehmen kıza göz koyup şehzadeyi öldürdü, derler. İki padişahтан biri beni helak eder. Bu da bir yana, ben küçüklükten beri şehzadenin yemeğini yedim; onun nimetleriyle büyüdüm. Onu bu halde gördükten sonra bu dünyada yaşamak bana haram olsun! Zira günde bin kere ölmektense bir kere ölmek yeğdir.” (Necatigil, 2017: 259). Bu kıssadan da anlaşılacağı üzere Brehmen ahlak düşüncesiyle onurlu bir şekilde şehzadenin arkasından gitmeyi tercih etmiş ve yaşamına son vermiştir.

Tûtfînâme eserinde genel itibariyle değerler eğitimi bağlamında ahlak değeri, kişinin kişiliği ve sohbeti üzerine örnek gösterilmiştir. Güzel sohbet eden dostların ahlakının iyi olacağı lakin dili şeker gibi olanların da ahlaklı olmayabileceği dile getirilmiştir. Ahlaklı olmanın sadece dış görünüşle ilgili olmadığı, konuşma ve sohbetle kişinin hem ahlaklı olabileceği hem de kişiliğinin ortaya çıkabileceğine değinilmiştir.

Tûtfî şöyle dedi:

“Ey Mah-ı Şeker! Kişinin ahlakını, düşüncesini öğrenmede en kolay yol sohbettir. Gerçi başka hileler de vardır ama sen yapamazsın. Onun için sevgiline saadet ile vardığında sohbeta başla. Her testi sızıntı yapar. Elbette kişinin içi dışına vurur ve kişi sabredemeyip doğuştan temayülleri yoluna gider. Sözü onun nasıl birisi olduğunu belli eder. Nitekim çakal, tavusluk davasına kalktı ama sonunda yaradılışı icabı uluyunca kim olduğu ortaya çıktı.” (Necatigil, 2017: 244). Buradan da anlaşılacağı üzere kişi sohbetiyle de ahlak görüşünü yansıtmaktadır.

Aile Güvenliği (Aile ve Aile Büyüklerine Saygı)

Rokearch'ın değerler tasnifi sınıflandırmasında aile ve aile büyüklerine saygı değeri, aile güvenliği olarak araçsal değerde verilmiştir. Toplumu oluşturan en önemli kurumlardan biri ailedir. Her şeyden önce insan, ailede çeşitli bilgi ve değerlerle donatılmış ve toplumun bir parçası haline gelmiştir. Kemal Demirel (2006: 15) aileyi; anne, baba ve çocuktan oluşan toplumun en küçük birimi olarak tanımlar. Öte yandan zgven (2001: 1) aileyi ortak bir çatı altında yaşayan ve gelirini paylaşan; evlilik ve kan bağları ile bağlı bireylerden oluşan yasal, sosyal ve ekonomik bir kurum olarak kabul eder.

Aile türleri ve aile beklentileri her kültürde farklılık gösterse de ailenin her zaman ve her toplumda belirli temel işlevleri vardır. İlki topluma yeni bireyler kazandırmaktır. Aileler, kendi hayatlarını kurtarmak için çocuklarını belli bir yaşa gelene kadar bytmek zorundadır (Güngör, 2010: 208) Büyükdüvenci (1991: 325) de “ailenin bir diğer işlevinin sosyo-kültürel biçimlendirme olduğunu” ileri sürer. Ona göre toplumun değer yargıları, hayata bakışı, örf ve adetleri aile aracılığıyla her bireye aktarılır. Aile evinde sevgi, saygı, bağışlama ve dayanışma gibi kavramların tanıtılmasıyla bireylerin g bir değer sistemi oluşturduğu söylenebilir.

Aileler, ocukların bilişsel ve duygusal gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Bir aileye sahip olmak ona iki özel duyguyu aşılar: “sevgi ve güven”. Ebeveynleri tarafından sevilen çocuklar, hayatı güvenli bir yer olarak görürler. Bu sayede çocuklar ileriki hayatta daha sağlam adımlar atabilir. Her zaman güvenebilecekleri ve sempati duyabilecekleri insanlar olduğunu bilmek herkes için bir huzur kaynağıdır. Aile, bir toplumun değerlerini içinde barındıran ve nesilden nesile aktarılan bir kurumdur. ocuk için küçük, gerçekçi bir model. Çocuklar başkalarıyla nasıl konuşacaklarını, onlara nasıl davranacaklarını, toplumun gelenek ve değerlerini aile içinde öğrenirler. Bu nedenle çocuklar erken yaşlardan itibaren ailenin önemini öğrenmelidir. Geleceğin yetişkinleri olan çocukların, gelecekte g bir aile kurabilmeleri için aile kurumunun saygınlığına ve gerekliliğine inanmaları gerekmektedir.

Aileye verilen değer ile ilgili eser içerisinde Bezirgan ve oğlu arasında geçen konuşma bu başlığa dair en güzel örneklerden biridir. Bezirgan'ın

oğlunun söz dinlememesi, aile büyüklerine verilen değer ve saygı çerçevesinde bir sorun teşkil etmektedir. Parçada Bezirgan, oğluna nasihat etmek ve saygı öğretiminin yararına değinmekle birlikte, nasihat dinlemeyen oğlun; aile büyüklerine saygısızlığını da gözler önüne sermiştir.

Bezirgânın ticaretle ortağı vardı, bezirgan bütün sırlarını ona açardı. Bir gün oğlu Ubeyde'nin ahvalini anlatıp bundan bir ilaç istedi, "Sen de oğluma nasihat et!" diye rica etti. Ortağı dedi ki: "Ana ve baba nasihati dinlemeyen, hiç benim nasihatimi dinler mi? Lakin bende iki Tuti vardır, biri erkek biri dişi. Güzel, edalı; nasihatleri cana gıda ve sözleri insan sözünden daha dokunaklıdır. Göndereyim. Ümittir ki, o Tûtfilerin nasihatleri sayesinde, oğlan bu hevesten vazgeçer." (Necatigil, 2017: 287). Görüldüğü üzere ebeveynlerini dinlemeyen bir evladın başka kimseyi dinlemeyeceği, insani ilişkiler kuramayacağı anlatılır.

Fabl tarzı bir hikâye anlatımına dayalı olan Tûtfînâme'de çakal ailesi içinde söz dinlemeyen erkek çakalın eşinin sözünün dinlememesi sonucu avını elde edememesi ve ailesinin aç yatmasına neden olmasına değinilir. Erkek çakalın eşinin sözünü dinlememesi aileye saygısızlık olarak nitelendirilir. Çakal böyle deyip devenin ardına düştü. Velhasıl üç gün ardı sıra gezip bir türlü muradına eremedi. Hazırdaki avı dahi elden kaçırıp eli boş ve karnı aç eşinin yanına geldi. Eşi de ona: "*Gördün mü, gündelik nafakaya kanaat etmedin, çektiğin bunca zillet ve meşakkat yanına kaldı.*" dedi. *Onun gibi ipekçi de yaptığı tamahkârlığa pişman olup ezelde yazılı kısmetine razı oldu.*" (Necatigil, 2017: 230).

Güzellikler Dünyası (Aşk ve Sevgi)

Rokearch'ın değerler tasnifi sınıflandırması bağlamında aşk ve sevgi değeri, güzellikler dünyası şeklinde bir amaç olarak verilmiştir. Aşk: kişide bir kimseye veya bir şeye karşı ortaya çıkan, gerektiğinde büyük fedakârlıklara yol açabilecek, yakınlık, özen, hayranlık gibi ilişkilerle ifade edilen bir sevgi halidir (Bilhan, 1991: 896). İnsanları birbirine bağlayan, paylaşmayı ve birlikte yaşamayı öğreten güç sevgidir (Hekimoğlu, n.y.). Toplumda yaşayan insanlar birbirini seven insanlarsa aralarında hiçbir çatışma olmayacaktır. Güven, dayanışma ve yardımlaşma ancak birbirini seven insanlar arasında olur

(Miskeveyh, 1983: 121). Tolstoy, aşkın hayattaki rolünü şöyle ifade etmiştir: “Mutluluğa giden yol, örümcek gibi her yöne yapışan bir aşk ağını atan ve gelen her şeyi kucaklayan kişiye bağlıdır.” (Sharma, 2006: 71).

Sevginin Allah sevgisi, çocuk sevgisi, doğa sevgisi, vatan sevgisi, anne-baba sevgisi gibi birçok çeşidi olmasına rağmen sevgi bir bütündür. İnsan sevgisi olmadan doğayı, doğayı sevmeden vatani sevmek mümkün değildir. Ancak bazı aşklar çok daha net ve yoğun hissedilebilir (Bilhan, 1991: 896). İnsanı oluşturan temel değerlerden biri olan aşk, hayata olan inancı artıran, zorluklarla baş etmeyi sağlayan koşullar yaratan son derece güçlü bir duygudur. Birbirini seven, her yönden güçlü insanlardan oluşan bir toplum sevgide: saygı, hoşgörü, nezaket, dayanışma, misafirperverlik gibi birçok değeri barındırır ve insanları görünmez bir iple birbirine bağlar. Sevgi eksikliği zulmü, umutsuzluğu, savaşı ve bencilliği getirir. Kimseyi sevmeyen ya da kimse tarafından sevilmeyen bir insan tüm hayatını yalnız geçirir ve gerçek mutluluğu asla bilemez.

Sevginin bir değer olarak kabul edilebilmesi için saf, bencillikten ve çıkardan uzak olması gerekir. Çünkü o zaman aşk tam anlamını kazanacaktır. Birinden karşılık bekleyerek sevgi göstermek gerçek sevgi değildir. Aşk, yaratılış evreninde ilk sebep sayılan bir değerdir. Bir şeyi, bir durumu ya da bir kişiyi sevmek, sevmekle aynı şey değildir. Aşk, tüm aşkların kökeni ve ortaya çıkışı bağlamında, yaratılışın ilk aşaması olarak görülür.

Tûtfînâme, aşk ve sadakat üzerine kurulmuş bir eserdir. Eserin başkahramanları olan Tacir Said ve Mah-ı Şeker aşkının işlendiği eserde, genel aşk kimyası gereği ilk bakışta âşık olma geleneği kurgusu ön plana alınmıştır. Tacir Said, ilk defa gördüğü Mah-ı Şeker’e hemen âşık olmuş ve onun hayatında önemli bir yerde olacağı kanısına varmıştır. Buna karşın hoş muhabbete ve âşık olmanın büyüüne kapılan Mah-ı Şeker, hemen Tacir Said’e âşık olmuştur. Bu bağlamda eserde aşk değeri önemli bir hüviyet kazanmıştır.

Said, Mah-ı Şeker’i görünce ona bin canla âşık oldu; bütün kalbiyle ona vuruldu. Said’in boyunu posunu ve kendisine olan muhabbetini görünce Mah-ı Şeker de ona deli gibi tutuldu. Sözün kısası bu iki sevdalı birbirlerine öylesine bağlandılar ki, “*gitti ekl ü gitti şürb ü gitti hab.*” Ne bir şey yer ne bir şey içer ne

de uyku uyur oldular. Sevişmekten, değil dünyayı; yemeyi, içmeyi unuttular. Hatta Tacir Said, işini gücünü yüzüstü kodu, Mah-ı Şeker'den ayrılıp da anasını babasını görmez oldu (Necatigil, 2017: 27).

Aşk değerinin yoğun olarak işlendiği eserde, Mah-ı Şeker tüccar olan eşi Tacir Said'in gidişi ile başka birine gönlünü kaptırmıştır. Tacir Said göz kulak olması ve Mah-ı Şeker'in yoldan çıkmaması için onu Tûtî'ye emanet etmiştir. Tûtî aşkı anlatırken onun varlık nedeni olan bir olgu olduğu ve artık aşkına varmasının elzem olduğunu dile getirmesi aşk değerine verilen önemin en mühim göstergelerinden birisidir.

Tûtî, Mâh-ı Şeker'i görünce: "Ey dünyayı aydınlatan güneş!" dedi. Hiç bu vakit, sabredecek vakit midir? Ne durursun? Rahatı, huzuru kalmamış, sabırsız sevgiline varıp zevk ü sefa eyle! Eğer hatırına gelirse ki bu tûtî nice yalanlar söyledi ve nice yalanlar söylemeye dahi karar verdi. Lakin yalancının yüzü hiçbir yerde ak olmaz dersin şunu bilesin ki, şariat bilginleri birkaç yerde yalana müsaade etmişlerdir. Biri budur ki: ahiret işleri için ola, amma tevil kabul eyleye! İkincisi budur ki: İki Müslüman'ın arasını bulmak, düzetmek için ola! Ve bu gibi nice yerlerde yalanı caiz görmüşlerdir. Lakin ey benim velinimetim, senden rica ederim ki bu sırra ben kulundan gayrısını mahrem etmeyesin! Hemen bu gece sevgiline gidip birbirinizden murat alınız! Zira devlet ve saadet o vakit yüz gösterir. Aşık ile maşukun beraberliği törelerinden biri de budur ki kavuştuğunda çok söz söyleyerek sevgilinin canını sıkma, "*Sözün iyisi kısa ve açık olandır*" derler ya laf ebeliğine kalkmayarak sevgilinin huyuna suyuna uygun söyle. Böyle yapıldı mı Horasan Padişahının yanında Merd-i Canbaz nasıl hoş karşılandıysa kişi, sevgilisi katında öyle hoş karşılanmak gerektir." (Necatigil, 2017: 49-50).

Nişabur güzelinin aşk görüngüsüne dair fikirlerinin bulunduğu parçada, Nişabur güzeline âşık olan adamın aşkı, her daim süregelen bir durum olarak görmemesinin yanlışlığı tartışılır. Nişabur güzeline göre aşk, her gördüğüne âşık olmak değildir. Aşk, dünyadaki en değerli duygudur ve her zaman elde edilen bir durum değildir. Bu yüzden aşığına inanmayan bir karakter olan Nişabur güzeli, parçada aşkın değerine atıfta bulunmuştur.

Âşık, Nişabur güzelinden bunları duyunca evvelki sözünde durmayıp önüne ardına bakmaya başladı. Nişabur güzeli bunu görünce bildi ki âşıklığı yalandır, hevestir, eğlencedir. Hamamda kurnaya, düğünde zurnaya dediklerindendir. Adam her gördüğü güzele meyleder. Böyle düşünüp Nişabur güzeli yoluna revan oldu ve o sahte âşık; gözleri yolda, gelecek güzeli gözleyerek kaldı orada. *“Ağla hey gözlerim ağla ne gelen var ne giden”*. Âşık bildi ki Nişabur güzeli böyle diyerek meğer kendisini tecrübe etmiş. O dahi vah edip, dönüp eve geldi (Necatigil, 2017: 62).

Aşk değerinin anlatıldığı diğer bir parça ise Mahmure ve Ayas arasında cereyan eden ilişkiye dayandırılır. Âşık Ayas'ın Mahmure'ye aşkının ayrılıkla sonuçlanması bağlamında yeniden bir araya gelen âşıkların aşkı konu edinmiştir. Vuslata ermenin aşkın erdemi olduğunu gösteren âşıklar, aşkın değerini gözyaşları ile göstermişlerdir.

Mahmure böyle deyip ağlamaya başlayınca ve dertli Ayas bulunduğu köşeden sevgili Mahmure'nin muhabbet dolu bu yakarışlarını duyunca, *“Dane-i haline bak cennet-i ruhsarında / nice sabreylesin Allahı seversen âdem”* deyip, sıçrayıp kendisini Mahmure'ye gösterdi. Bu iki gönlü yaralı birbirine sarılıp o kadar yakardılar, ağlaştılar ki anlatmak mümkün değil (Necatigil, 2017: 253). Nitekim Mahmure'nin hikâyesinde aşkın cefasının bile kişiye güzellikler getireceği gösterilmiş, iki sevgili sonunda kavuşmuşlardır.

Salim ve ağabeyi arasındaki diyalogları ele alan parçada, âşık olan Salim'in sevgiliden ayrı kalmasının acısına değinilmiştir. Salim'in ağabeyinin yanına gitmesinin âşık bir adamda ayrılık derdini ortaya çıkaracağına ve zaman varken orada kalmasının daha uygun olacağı ifade edilmiştir. Ayrılık zamanı gelince beraber bir yola çıkacaklarına fakat bugün giderlerse aşk acısının onu mahvedeceğini söylemiştir. Aşka ve aşkın insanlar üzerindeki etkisine değinen Salim'in Selime'ye âşık bir karakter olması ve aşkın büyüklüğüne sık sık atıfta bulunulması aşk değerine verilen güzel bir örnektir.

Küçük kardeş Salim cevap verdi: *“Ağabey! Sözün yerindedir. Evet, aşk derdi insanı deli eder ve asla tahammül komaz. Ama benim halimi de biliyorsun! Senin sevgilini alacak küçük vezirin kızı Selime'ye aşığım ve kız da bana âşıktır. Şimdi sen buralardan giderim dersin ben seni yalnız koyuvermem. Elbette ben*

de beraber gitmeliyim ve gittiğim takdirde ben sevgilimden ayrı kalırım, sevgilim benden ayrı kalır. Ne yapalım, Allah böyle yazmış. Lakin makul olan budur ki acele etmeyelim. Sen de mümkün mertebe tahammül eyle. Allah kerimdir; üstelik vezirin, güvey gireceği geceye değin zamanı da vardır. Bilenler *gece* *gebedir*, demişler ve atalar da gelin ata bindi, ya nasip, demişlerdir.” (Necatigil, 2017: 251).

Aşk değeri bağlamında eserdeki en iyi örnek Beyazid-i Bestami ile ilgili olandır. Beyazid-i Bistami'nin hikâyelerinden örnek alınan bu parçada aşk metaforu, örneklendirme olarak verilmiştir. Beyazid-i Bistami insanın hayatında en büyük eksikliğin ve kayıpların aşk olduğunu belirtmiştir. Aşkın bu hayatta insanın başına gelen en güzel durumlardan biri olduğunu ve bunu yaşamayan birisinin hissiz bir varlıktan farklı olmadığına dikkat çeker.

“Ey saadetli mürşit! Ülker yıldızı gibi tertipli, düzenli sözlerinle halka Hak'kın yolunu gösterirsin. İmdi, lütfundan rica olunur ki ben eşeğimi kaybettim. Kerem eyle, onu bana buluver.” dedi. Bayezid Bistami Hazretleri de “Sabreyle! Bulunur, deyip gene vaazına devam etti. “Ey Ümmet-i Muhammed! Hiç aranız da âşık olmamış varsa ayağa kalksın!” deyince bir ihtiyar ayağa kalkıp cevap verdi: “Ey Şeyh! Bu aşk fenninde ben kulun cahilim. Çocukluğumdan bu yaşa geldim, âşık olmadım ve âşıklığın ne olduğunu dahi bilmem. Aşk dediğiniz nedir asla haberim yoktur. Kerem edip bana tarif eyle!” deyince Bayezid Bistami Hazretleri, eşeğini yitiren tiryakiye “Ey kişi! İşte kaybettiğin eşek budur. Al eşeğini.” Dedi. Bu irşat dolu sözü, hem tiryakiye yeter bir cevap hem de meclise uyarıcı bir hitap oldu (Necatigil, 2017: 203).

Gerçek Dostluk

Rokearch'ın değerler tasnifi sınıflandırması bağlamında dostluk değeri kavramı kitapta gerçek dostluk aracı olarak verilmiştir. “İnsan Terimleri Sözlüğü”nde dostluk “insan ilişkilerinde birbirine güvenen, birlikteyken mutlu olan, birlikteyken neşe duyan kişi” olarak tanımlanmaktadır (Demirel, 2006: 77). Bu tanıma göre insan doğası gereği sosyal bir varlıktır ve yalnız yaşama şansı yoktur. İnsanların yalnızlıklarını gidermek için birine ihtiyaç duymalarının nedeninin duygu ve düşüncelerini paylaşma ve işbirliği yapma ihtiyacından

kaynaklandığı söylenebilir. Her şeyden önce, bir arkadaş gerçekten güvenebileceğimiz biridir. Paylaştıkları sevgi, saygı ve bilgi vardır. Dostluk kavramı, hem iyi hem de kötü zamanlarda birlikte olmanın kaçınılmaz işlevine sahiptir.

Arkadaşlığın değeri, her bireyin gelişiminde önemli bir yer tutar. Duygusal, sosyal ve bilişsel etkileri vardır. Dostluk: gönüllü, karşılıklı, somut bir ilişkidir. Ortak bir temelde gelişen bir dostluk, her iki tarafın da dostluğu tanıması ve sürdürmesi anlamına gelir (Vatsa, Haith ve Miller, 1992; Glen ve Cohen, 1996). Başka bir deyişle dostluk: başkalarını tercih etme, kendine yakınlık ve arkadaşlık, yoğun faaliyetler ve etkileşimler, fikir, görüş ve ilgi alanlarını paylaşan insanlardır (Arisoy, 1983). Buna göre arkadaşlık, karşılıklı güven, destek, saygı, anlayış ve samimiyeti içeren duygusal bir ilişkidir.

İnsanın temel manevi ihtiyaçları arasında arkadaş edinme, grup halinde olma, rol ve statü sahibi olma gibi istek ve eylemler yer alır. İnsanın temel psikolojik ihtiyaçlarından biri de sevgi alışverişi yapmak ve başkalarıyla dostane ilişkiler kurmaktır (Geçtan, 1978: 91). Başkalarına karşı sevgi dolu bir yaklaşım bireyin sadece sevilme ihtiyacını karşılamakla kalmaz, aynı zamanda kendilerini ifade edebilecekleri ve kişisel gelişimlerini sağlayabilecekleri bir ortam hazırlar. Sevgi alışverişinin yanı sıra insanlar “yaşadıkları grubun üyeleri tarafından da kabul görmeye ve onaylanmaya ihtiyaç duyarlar” (Geçtan, 1978: 91). Kabul ve onay, bireyin kimlik duygusunu güçlendirir. Güveni artırın, benlik saygısı duygusu yaratın. Bütün bunlar dostluk değeri ile elde edilebilir. Çünkü hayatımıza mutluluk ve neşe katmamızın yollarından biri de iyi arkadaşlar edinmektir. Çok sayıda arkadaşı ve ailesi olan insanlar daha çok gülüyor ve daha uzun yaşıyor gibi görünüyor. Elbette iyi bir arkadaşın belli özellikleri olması gerekir. Sadakat, sağduyu, beklentilere saygı, insanları olduğu gibi kabul etme, güvenilir olma, sözünü tutma, sır tutma bu özelliklerden bazılarıdır. Bunlara ek olarak arkadaşlarınız kırgınlık, kıskançlık, kibir ve gereksiz tartışmalardan kaçınılmalıdır (Sharma, 2006: 113).

Dostluk değeri insan ilişkileri çerçevesinde oluşan, olgunlaşan samimi muhabbetin sonucudur denilebilir. Zira parçada geçen arkadaşlıkta, Mah-ı Şeker'in kocasını aldatmak için danıştığı tuti ile muhabbeti, arkadaşlık

olgusunun sonucudur denilebilir. Evde tek kalan Mah-ı Şeker'in sohbet edip arkadaşlık ettiği Tuti'nin ise hem arkadaş hem de sahibi olan Mah-ı Şeker'i gerçek arkadaş olarak görmesi, arkadaşlık değerinin yansıtılması bağlamında önemlidir.

Vaktaki ferdası gece oldu, Mah-ı Şeker güzelce giyinip kuşanıp, süslenip öyle güzelleşti ki cisimleşmiş ruha döndü. Aşkın yollarını öğrenmek için, bin bir eda ve naz ile kafes dibine geldi, “Ey akı çok zekâsı çok Tûtî! Söz sanatından benzeri yok Tûtî!” dedi. Dünkü gün vaat ettiğin nasihati söyle! Bu bapta neler düşündün, bir bir bana beyan eyle.” dedi. Söz eri sözleri şeker benzeri Tûtî, ağız açıp konuştu: “Ey Mah-ı Şeker! Şimdi ben sana üç şey derim, dileğin neyse ondan sonra söylerim. Bu diyeceklerim bilinmedikçe dileğine asla erişemez, sevgiline kavuşamazsın! O üç şeyin birincisi budur ki: Kocan Said'in muhabbetine tutulmuş; yârsız gamlı, can yoldaşsız elemli, evin bir köşesine oturmuş ağlarsın. İmdi zaman el verdi, fırsat ve devran el verdi; böyle bir bal badem, bir güzel adem ele girdi. Bulunmaz nimet ve saadettir, hem bugünkü zevki yarına koymayıp fırsatı kaçırmamak gerekir. İkincisi budur ki: ben kulun gaipden haber verir, gizli şeyleri bilirim. Tacir Said'in neler yaptığını da bilirim. Kocan her menzilde bir güzel yüzlü ve her yerde bir yasemin göğüslü ile zevk ü sefa eyler, yer içer eğlenir. Gerçi sana dahi pek çok meyli, muhabbeti vardır; ancak bugünkü zevki yarına koma, hemen el verdiği kadar zevk ü sefadan geri durma. Zira sana yazıktır, bu tazelik çağında dünyanın zevkinden mahrum olma. Üçüncüsü budur ki: gerçeği beni Tacir Said aldı, paramı o verdi lakin ben onun elinden bir habbe yemedim. Suyumu, yemimi senden gördüm ve benim zahmetimi çeken, beni besleyen sensin (Necatigil, 2017: 42).

Arkadaşlık ve aile değerinin anlatıldığı parçada bahçıvan, hanımına temiz kalpli bir arkadaş olmasının yanı sıra ailenin değerine de atıfta bulunur. Dinine saygılı, ahabplarına ve arkadaşlarına sadık olan hanımının durumuna atıfta bulunarak onun varlığının güzelliğine değinmiştir.

Bahçıvan ağlayarak şunları söyledi: “Ey benim kalbi temiz, dürüst hanımım! Kalbine ve dinine bin aferin ki insanlarda hakikat binde bir bulunur. Lakin sen bu derece zahmet çekip sözünde durdun. İmdi, benim muradım sırf seni tecrübe etmektir; yoksa ne mümkündür ki sana bir kötülüğüm ola. Ben

kulun, bahçivanım, bağbanım. Bağban demek muhafaza edici, koruyucu demektir. Emanete hıyanet etmek bize layık değildir. Eğer ben başkasının bahçesinden bir gül kopartacak olursam “*edene ederler*” uyarınca başkaları da benim bostanımda ağaç koparırlar. İmdi; hoş geldin, safa geldin. Var, zevcin helalin ile zevkinde daim ol.” (Necatigil, 2017: 157).

Dürüstlük

Rokearch’ın değerler tasnifi sınıflandırması bağlamında dürüstlük değeri de kitapta araç olarak verilmiştir. Aldatmayan kişilerin özelliği olan dürüstlük, Türkçe sözlükte (TDK, 1998: 657) söz ve eylemlerinde gerçeği bırakmamak olarak tanımlanmaktadır.

Dürüst bir insan, her şeyden önce güvenilir bir insandır. Karşısındaki kişi onun yalan söylemeyeceğini ve yaramazlık yapmayacağını bilir. Bu nedenle dürüst insanlara çevresi tarafından saygı duyulur. Herkesin dürüst olduğu bir toplumda kişilerarası ilişkiler de güçlenir. Çünkü kişilerarası ilişkileri güçlendirmek için insanların önce birbirlerine güvenmeleri gerekir. Karşınızdaki kişiye güvenebilmenin ilk şartı dürüstlüktür. Dürüst insanlardan oluşan bir toplumda kimse aldatmaz ve gerek günlük iletişimde gerekse devlet-vatandaş ilişkilerinde kurallara riayet edilir. Hiç kimse vergi kaçırmaz, rüşvet almaz veya yasa dışı iş yapmaz. Ancak o zaman bu toplum maddi ve manevi olarak gelişecektir.

Sahtekârlık, insanları aldatıcı insanlara dönüştürür. Dürüst olmayan bir davranış diğerine yol açar. İnsan yalan söyleyerek amacına ulaşırsa yalan söylemeye devam eder. Ayrıca kişinin yalanı örtmek için başka bir yalana ihtiyacı vardır. Bu süreç devam ederse sahtekârlık adeta bir yaşam biçimi haline gelir (Urban, 2007: 116). Yalan söyleme alışkanlığı olan insanlar çıkarlarını korumak için yalan söylemek kolaydır. Bu insanlar toplum tarafından damgalanır; çünkü kimse onlara güvenmiyor, ticaret yapmıyorlar, yardım etmiyorlar. Çok önemli bir değer olan dürüstlük çocuklara küçük yaşlardan itibaren öğretilmelidir. Her şeyden önce anne babalar çocuklarını doğruyu söylemeye teşvik etmeli ve yalan söylemeyecek iyi örnek olmalıdırlar. Ailede atılan temeller sosyal çevre ve medya aracılığıyla güçlendirilmelidir.

Dürüstlük metaforu yaşam aidiyeti içerisinde önemli bir kavramdır. Dürüst davranma, yaşamın kendi içerisinde önemli bir yere gelmenin gerekliliği olarak görülebilir. Dürüst insan, doğru konuşan ve yalana başvurmeyen bir kişiliğe sahip olur. Tutiname eserinde dürüstlük önemli bir düstur olarak karşımıza çıkar Tûtî'yi almaya giden Tacir Said, Tûtî'nin dürüst konuşması karşısında etkilenir ve onu alır evine götürür.

Tûtî cevap verdi: “Ey Tacir Said! Bu sözler senin ilmine ve aklına, irfanına ve idrakine yakışmaz. Zira dünyada mal ve sermaye dedikleri, hüner ve marifettir. Bir kişinin hüner ve marifeti olduktan sonra ona mal ve para eksik değildir. Amma hüner ve marifet olmadıktan sonra tutalım ki Karun malı olmuş, neye yarar. Zira meşhurdur ki, *“Adem Ademdir eğer olmaz ise de bir pulu / eşek eşektir eğer atlastan olursa çulu.”* İmdi beni al. Sohbetimden pek çok faydalar edineceğin muhakkaktır. Eğer sözüme inanmazsan beni bir haftalığına denemek için al! Sana bir sözüm var diyeyim. Dediğimi yap, eğer üç kat fayda görmezsen beni geri ver.” (Necatigil, 2017: 31).

Dürüstlük üzerinden gönderme yapılan parçada, Mah-ı Şeker'in aşığı olan Müşarik'in dürüst olmadığına değinilmiştir. Tuti, Mah-ı Şeker'e aşkın önemli bir olgu olduğunu fakat Müşarik'in aşka inanmayan ve dürüst olmayan bir karakterde olduğunu söylemektedir. Güzel sözlerin söylenmesinin dürüstlük imgesi olmadığı ve güzelliğini bu yolda heba etmenin yararsız olduğuna değinilmiştir. Düşünmeden hareket etmenin zararlı olduğu ve dürüst olmayan birine inanmanın insana zarar vereceği konusunda Mah-ı Şeker uyarılmıştır.

Tûtî böyle deyip derin derin düşündü, sonra dönüp Mah-ı Şeker'e şunları söyledi: “Ey güzellik göklerin parlak ayı ve letafet bahçesinin yüce Sultanı! Ulu Tanrı lutfede güzelliğin günden güne çoğala, has bahçenin fidanları dalları boydan boya letafet meyveleriyle dola! Bu güzellik bu letafet ki sende var. Bu dünyada senin gibi eşi yok bir güzel, inziva köşelerinde kalsın; ne layıktır, ne de uygun. Bunu sana söylemek içimden geçirdi lakin belki sözümüz geçmez diye susmuşum. Hamd olsun ki şimdi yeri geldi söyleyebildim. Benim efendim, neden icap etti ki buncalayın gizli şeyleri Müşarik gibi anlayışsıza söyleyip izin istersin? Müşarik, aşk haletlerini bilmez ve muhabbet lezzetlerini anlamaz. Bu hususta isabet ettiniz. Hele ziyadesiyle münafık ve nadan olduğundan, ondan

uzak durur idim; neyse ki cezasını buldu. Lakin şimdi bu işi düşünüp etmeden yapmaya kalkmak hatadır ve düşünmeden söz söylemenin akıbeti beladır. Ben kuluna bu gecelik izin ver! Tamam, düşünüp yarın gece, layık olduğu üzere, siz Sultanıma aşkın yollarını öğreteyim ve siz efendime karşılık bağlılık ve doğruluğumu göstereyim!” (Necatigil, 2017: 34).

Dürüstlük kavramı bağlamında tûtfînin dürüstlüğünün verildiği parçada, ticaretten dönen Hintli tüccarın karısından şüphe duymasıyla birlikte tûtfîden bilgi almak istemesine karşın, tûtfînin Mah-ı Şeker’e dürüstlüğünün yanında sadakati ve sır saklamasından dolayı bilgi alamaması dikkat çekmektedir. Dürüst olan tûtfînin bilgi vermemesi ve tüccarın tûtfîye güvenmesi dolayısıyla durum kendi içerisinde bir çıkmaza girmiştir. Etraftan bilgi almasına karşın dürüst tûtfîye inanan tüccarın üzülmesi bu bağlamda dürüstlük imgesinin bir sonucu olarak görülebilir.

Aradan zaman geçti. Hintli bezirgân, ticaretten dönüp, karısıyla görüşüp evinin durumunu tamam ve muntazam gördü. Sonra tûtfînin kafesi dibine gelip evinin ahvalinden sual eyledi. Tûtfî söyledi, ancak karısının o delikanlı ile yaptıklarını söylemedi. Ama Hintli bezirgan, karısının bu yaptıklarını dışarıdan bazı emin ve sadık dostlarından kah zarafet, kah nezaketle duyup, kıskançlık ateşini bağrına oyup karısını öldürmeye karar verdi. Ama niyetini içinde saklayıp görünüşte karısının yüzüne gülerdi. Lakin kadın davranışlarından şüphelendi. Sezdiki kocası bu sırrı öğrenmiş; oysa evin içini tûtfîden başka kimse bilmez! “Evet, evet tûtfî söyledi!” diyerek bi-çare tûtfîye kin bağladı. Fırsat gözetip, bir gece kalkıp tûtfînin kafesini açtı. Tûtfî’yi çıkarıp, kanadını kuyruğunu yolup pencereden dışarı attı ve “tûtfîyi kedi kaptı!” dedi. Bezirgan da “Evin emektar bekçisi idi, hem de pek sadık bir tûtfî idi!” diyerek çok üzüldü ağladı (Necatigil, 2017: 43).

Doğruluk ve dürüstlüğe değinilen parçada, Merd-i Canbaz, padişah ile sohbetinde dürüst ve doğru olmanın üç şeye bağlı olduğunu ve bunların hizmet, ilim ve fazilet ile beraber var olacağına dikkat çekmektedir. Bir kişinin karşısındaki kişiye karşı dürüst olmasının ancak bu üç durumun oluşmasıyla mümkün olabileceğine değinilmiştir.

Padişah dahi izin verdi. Merd-i Canbaz hemen, yükseklerden uçan şahbaz gibi kol kanat açıp o sesin geldiği tarafa seğırtti. Pes İmdi padişah kendi kendisine şöyle dedi: “Padişahlara dışarı işlerini aramazdan evvel kendi yakın hizmetinde olanların ne yaptıklarına bakmak farzdır. Zira dediklerinde, yaptıklarında, duruş ve davranışlarında doğru mu yoksa yalancı mı bilip ona göre hareket etmek lazımdır. İmdi, Merd-i Canbaz bize geldiği zaman üç şey iddia etmişti: Hizmete dikkat, ilim ve fazilet, doğruluk dürüstlük! Hizmete dikkati, bekçiliğinden belli oldu (Necatigil, 2017: 55).

Merd-i Canbaz’ın padişahına karşı dürüst olmasına değinilen parçada, yüreği temiz ve niyetinin sadece padişahın yolunda can vermek ve can almak olduğu belirtilir. Merd-i Canbaz genel itibariyle dürüst bir karakter olarak verilir. Yüreğin temizliği ve iyi insan olmanın dürüstlük ile eşdeğer olduğuna değinilen parçada, Merd-i Canbaz’ın padişahına karşı sadık ve dürüst olması dürüstlük değerinin anlaşılmasında önemli bir paya sahiptir.

Merd-i Canbaz, pulat kılıcını çekip önce çoluk çocuğunu, sonra da kendini kurban etmeyi aklına koydu. Hepsinden önce de gözünün nuru bildiği, üstüne titrediği oğlunu ortaya oturttu. Lakin başını bedeninden ayıracağı zaman, gene kırlara doğru, bir ses duyuldu: “Dur, ya Canbaz! Yürek temizliğin ve niyetin kabul ve karşında ulu tanrının rahmeti mebzul oldu! Aferin dürüstlüğüne ve sadakatine! Hak tanır imişsin, aferin insanlığına! Yüce Allah, yürek temizliğinin bereketiyle, senin ve çoluk çocuğunun ömürlerini bağışlayıp padişaha dahi yeniden taze can ve sonsuz devlet ve saadet ihsanı buyurdu!” (Necatigil, 2017: 57).

Zevk (İffet)

Rokearch’ın değerler tasnifi sınıflandırması bağlamında iffet değeri zevk teması şeklinde kitapta bir araç olarak verilmiştir. İffet, insanın şehvet ve kişisel arzularını akıl ve inançları dâhilinde tutması, Allah ve insanlar nezdinde küçük düşürecek davranışlardan kaçınması, aynı zamanda karakter ve namusunu korumasıdır (Seyyar, 2003: 205). Yasak zevklerden kaçınmak ve nefsinin hayvani arzularına göre dolaşmamak insan için ahlaki bir görevdir. Çünkü namus, kişinin davranışlarını kısıtlayan ve o kişiyi her türlü rezalet ve kötülükten

koruyan önemli bir erdemdir. Bu fazilete sahip olanlar, kötülüklerden, dinî ve ahlâkî uyuşmazlıklardan sakınırlar. Bu erdemden yoksun olanlar ise insana ve toplumsal değerlere saygı duymadan suç işleyecektir (Atalay, 2008: 13).

Günümüz dünyasında çarpık ilişkiler, cinsel istismar ve evlilik kurumlarının çökmesi gibi sorunların temel nedenlerinden biri insanların namusa değer vermemesidir. Bu değerden yoksun insanlar sadece kendi dürtülerine göre hareket ederler çünkü onlar egolarının tutsağıdır. Özellikle aile kurumunun sağlam bir temele oturtularak eşler arasında sadakat bağının kurulabilmesi için her iki tarafın da rızası gerekir. Aksi takdirde karı koca arasındaki bağ zayıflayacak ve bu değeri çocuklara aktarmada en önemli olan kurum ortadan kalkacaktır. Çünkü çocukların iffet değerini alabilmesi için öncelikle bu değerini yaşadığı bir ailede yetişmesi gerekir. Ailede bu değere sahip olmayan çocuklar ileride çevreye ve medyaya karşı savunmasızdır ve düzensiz bir hayat yaşayabilir. Bu nedenle, bir yandan aile ve okullar çocuklara iffet değerini aşılarken, diğer yandan çocukları iffetli karakterlerin temsil edildiği ve onurun temsil edildiği edebi eserler okutulmalıdır.

İffet veya yoğun kullanımı ile namus değeri eserlerde belli başlı kavram ve yönelimlerle işlenmiştir. Özellikle kadın-erkek ilişkileri bağlamında iffetini koruma ve sahip çıkma ile beraber toplumsal erklerde ayıplayıcı davranışlardan uzak kalmak iffet değeri için önemli durumlar olarak görülmektedir. Eserde, aşığına ulaşma çabasında olan Mah-ı Şeker'in kocasını aldatmak için yaptığı işlerin önüne geçmek için tûtînin icra ettiği oyalayıcı ve zaman alıcı hikâye ve kıssadan hisseler vardır. Tûtî, Mah-ı Şeker'in iffetine sahip çıkması için ona hikâyeler anlatarak bu konuda önemli bir misyon üstlenmiştir. Mah-ı Şeker, aşkı için içinde bulunduğu durumu tûtîye anlatarak tûtîyi oyalamak adına ona koz vermiştir.

İmdi, Mah-ı Şeker o gün sabretti. Akşam olup dünya siyah elbiseye büründükte, sevgili şevkiyle bülbül gibi inleyip ağlayarak ve ayrılık ateşiyle kavrulup yanarak Tûtî'nin kafesi yanına geldi. "Aman ey Tûtî!" dedi. "Acaba halim neye varır? Aşk derdi içimi sardı, gece gündüz işim ah ü zar oldu. Benim derdim bu beyitteki dert: *Gitti ekl ü gitti şürb ü gitti hab / ağlamaktan kalmadı çeşnimde ab*. Ey Tûtî, senden niyazım budur ki, benden hak nasihati

esirgemeyip söyleyesi gönlümün derdine derman eyleyesin! Yoksa böyle gidersem ömrüm hicran fırtınalarından harap olur.” (Necatigil, 2017: 71).

Tûtînin anlattığı hikâye bağlamında iffet değeri kadın-erkek ilişkisi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Eserde geçen şu ifadeler bu bağlamda değerlendirilebilir. “İmdi, bu hikâyeden şu ifade çıktı ki, kişinin aslına tabi olması eski bir kaide imiş. Benim aslım paktır ve kendimi Huda’ya emanet etmişimdir ve ben kendi nefsim de dürüst olduktan sonra, senin korumana hiç hacet yoktur. Nitekim Merhume adındaki Hatun, kendisini koruyup dininde diyanetinde, kocasının yanında yüzü ak ve yüce tanrı katında makbul ve pak oldu.” İffetine sahip olan kadın eşi karşısında ve Allah karşısında daima dimdik ve iffetine bağlı yaşadığı yazılarak iffet değerine değinilmiştir.

Tarihlerde yazılıdır ki, Hint dolaylarında Merzeban şehrinde ünlü bir sipahi yaşardı. Bu sipahinin pek hoş çok güzel bir karısı vardı ki feleğin gözü güzellikte benzerini görmemiş ve hatunun tertemiz eteğine hiçbir namahrem eli değmemişti. İmdi, sipahi, bu nazlı edalı güzelin zülfü zincirine boynu bağlı kul köle ve çenesindeki çukurcuğa tutsak bende olmuştu. Sipahi, bütün dünya lezzetlerinden el çekmiş, ancak karısının yüzünü görmeyi nimet bilmiş, onunla kanaat etmişti. Sipahi, para pul aramaz, hep karısı yanında, gece gündüz kaynaşmadan oynaşmadan duramazdı. Hatun dahi kocasını çok, pek çok sever, o ne derse kabul eder, kıt kanaat geçinirler, “Git gene para kazan!” demezdi. Hazırdan harç ederek, günbegün yiyip içerek cümle eşyalardan onu bunu, aza çoğa satıp sarf ettiler. Hatun dahi esvaplarını ve çeyizini sattı, bir habbe komadı ve bir taraftan bir akçe iradları dahi yok idi (Necatigil, 2017: 72). “İmdi, bu hikâyeden şu ifade çıktı ki, kişinin aslına tabi olması eski bir kaide imiş. Benim aslım paktır ve kendimi Huda’ya emanet etmişimdir ve ben kendi nefsim de dürüst olduktan sonra, senin korumana hiç hacet yoktur. Nitekim Merhume adındaki Hatun, kendisini koruyup dininde diyanetinde, kocasının yanında yüzü ak ve yüce tanrı katında makbul ve pak oldu.” (Necatigil, 2017: 75).

Tûtînin iffet değeri üzerine anlattığı hikâyeden etkilenen Mah-ı Şeker kocasına sadık ve iffetine sahip çıkma konusunda tûtî ile münakaşa ederek, kocasının kulağına gitmesi durumunda oluşacak durumun vehametini dile

getirmiştir. Her ne kadar âşık bile olsa akıl ve zekâ ile hareket etmenin kocasına karşı pozitif bir algı yaratacağına değinen Mah-ı Şeker, iffetin değerini şu hikâye ile anlamıştır.

“Ey Tûtî sözün yerindedir!” dedi Mah-ı Şeker. “Hile ile nice büyük belaları önlemek mümkündür. Ama bu şimdi anlattığım hikâye bizim konuştuğumuza uygun değildir. Zira o bezirgân çok ahmakmış ki, Şerh-aram’ın hilesine aldanmış! Ama benim kocam akılda, zekâda bir tanedir, onu aldatmak pek müşküldür ve başıma sardığım bu aşk, saklanacak şey değildir. *Ben tekke-i aşkın da o uryan-tenim kim / pinhan-ı beden etmeye bir pire-henim yok*, uyarınca her ne kadar gizlense gene bir taraftan kendin belli edeceği şüphesizdir. Allah korusun, kocam öğrendikte aksini inandırmak pek müşküldür. Gönlümdeki aşk ise günden güne artmaktadır. Eğer kendim bir zerre miktarı sabra takat olsaydı bu sevdadan vazgeçerdim!” (Necatigil, 2017: 285).

Dini Olgunluk

Rokearch’ın değerler tasnifi sınıflandırması içerisinde din ve dine yönelik değerler bağlamında amaç olarak 1973 yılında Rokearch tarafından oluşturulan değerler tasnifinde “Religious Maturity” şeklinde yer verilen değer Erol Güngör tarafından “dini olgunluk” olarak ele alınmıştır. Kişilik gelişimini ve kişilik niteliklerini oluşturan faktörlerden biridir din (Mehmetoğlu, 2004: 5). Okumuş’a (2003: 52) göre, toplumda en güçlü hissedilen değerlerden birinin din olduğunu dile getirir. Din sosyal hayatın ehemmiyetli bir bütünlükte olmasını sağlar. Dindar birey tüm dini değerlere saygı ve bağlılık gösterir (Kasapoğlu, 2005: 179).

Uysal’a göre (2015: 42) “içinde inanç, yakarma ve terbiye kurallarının yer almış olduğu tanrısal kaynaklı bir sistem olarak görmüş olduğu dinin, onu karar veren kişi ve toplumları derinden etkileyerek onların yaşamına doğrultu veren, kişinin davranışlarında, ilişkilerinde belirleyici olan bir etkili olarak görür. Din, kişiyi hem mübarek aynı zamanda dünyevi hayatta serbest kılar. Bu özgürlükle kişi gerek uhrevi gerek hayattaki hayatta öteki varlıklardan ayrılır” (Mehmedoğlu, 2004: 120).

Din, bireyin yaşamında yaptığı hataları yakalar; derin duygusal bağlarını çıkarır; zihnin karar vereceği önemli bir tecrübeyi göz önüne çıkarır (Mehmetoğlu, 2004: 79). Güven'e göre (2012) insanın toplumsal hayattaki rolü nedir sorusuna yanıt aranırken en önemli başvuru kaynağı dindir. Dolayısıyla bireyler dinden kaçamazlar. İnsanların kişisel ve sosyal faaliyetlerinde dini inançların hem izleri hem de etkileri görülebilir. Din, insan hayatı ve psikolojisi için inkâr edilemez etkileri vardır. Aydın'a göre de (2009: 87) dinin kişisel yaşamda önemli bir yeri vardır. Dini inanç ve uygulamaların bireyleri ve toplumları ayakta tuttuğunu ve Allah ile olan ilişkilerinin devamlılığını sağladığı bilinir. Bir yaşam biçimi olarak din, bireyin duygu, düşünce ve davranışlarına da yönlendirir. Mehmedoğlu (2004: 57) göre, özellikle ayrılık ve ölüm olaylarında dini değerlere çokça ihtiyaç duyulduğu düşünülür.

“Din çevresel bir olgu, kültür, hava ve atmosferdir. Din kabir taşından mimariye, muhit düzenlemesine, folklora kadar her alanda tesirini gösterir (Güven, 2012, s. 936). Dinler insanoğlu için vardır. Dinî tasarruf ve davranışlar bir taraftan kişiliğimizi geliştirirken bir taraftan da psikolojik anlamda bizi rahatlatır” (Mehmedoğlu, 2004: 13, 14). Dinin ahlaki bir amacı her zaman vardır. Dini ve ahlaki değerler bireyin hayatında bir bütün içerisindedir. Bu durumda, sıradan insanların bile sahip olabileceği ahlaki özelliklerden yoksun bir din, hem o dindar kişinin tutumlarında hem de onu gözlemleyenlerin zihinlerinde çelişkilere neden olabilir. Bu nedenle dini değerler ve dini uygulamalar ahlaki bir temel arar (Uysal, 2005: 57). Mehmedoğlu (2004: 121) dini değerlerin kabul görmesi ve içselleştirilmesi için iyi bilinmesi gerektiğine dikkat çeker. Birey dini değerleri iyi bildiği için içselleştirir ve uygularsa, özgür iradesine göre yaptığının kabul edileceğini söyler. Kılavuz'a göre (2005: 55) dini duygu ve düşünceleri kabul eden ve yetişkinleri örnek alan çocuk veya genç yetişkin, rol model gibi düşünmeye ve davranmaya motive olur. Ayrıca, bir kez motivasyon gösterildikten sonra, yetişkinlerin çocuklara ve genç yetişkinlere sözel eğitim yoluyla duygu, düşünce ve davranışlarını modelleyerek kendilerini eğitmelerine yardımcı olması gerektiğine inanır.

İslam dini ve din büyüklerine saygı değerler eğitimi içerisinde en çok üzerinde durulması gereken bir konu olmalıdır. Zira Osmanlı dönemi edebiyatı

ve önceki çağlarda eğitim ve edebi eğitimde din öğretimi önemli bir yer teşkil ederdi. Zira edebi öğretim dışında toplumsal bağlamda da İslami değerlere ve din büyüklerine büyük saygı ve hürmet gösterilirdi. Tûtînâme’de İslami değerler ve din büyüklerine saygı değerler eğitimi bağlamında telmihler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Hikâyeler içerisinde verilecek mesaj ya da kıssadan hisse çıkarma yönelimlerinde peygamberlerin hayatlarına ve yaşadıklarının bir neticesi verilmiştir. Ayrıca kitabın başlangıç kısmı olan dibacesinde Allah’ın varlığının büyüklüğüne ve yarattığı evrenin muazzamlığı karşısında hürmet ve saygı ile bahsedilmesi bu değere yönelik yapılan en büyük atıftır. Peygamberlere saygı gösterilen hikâyelerde, Hz. İbrahim’in ateş atılması, Hz. İsmail’in koç olarak adanması, Hz. Yusuf’un babasına kavuşması ve ilk insanlar olarak Hz. Âdem ve Hz. Havva’ya dair telmihlerde bulunulmuştur. Bu bağlamda İslami değerler ve din büyüklerinin hem din için hem de değerler eğitimindeki önemine yer verilmiştir.

Ulu Tanrı’ya sonsuz teşekkürler olsun ki, insanoğluna ağız, dil verdi, konuşma kerametini bağışladı. “*Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık,*” dedi. İnsanoğlunu öteki yaratılmışların önüne geçirdi. Hazreti Muhammed Mustafa’ya da binlerce selam olsun ki, Şekeristan ülkesinin tûtîsidir. Allah’ın vahyini söyler; bülbüldür, *bildirilen vahiyle konuşur* (Necatigil, 2017: 25).

Belagat kutusunda en büyük inci, peygamberlik burcunda güneştir. Ona da binlerce selam olsun ki, Müslüman kullarını sapıklık çıkmazından kurtarıp doğru yola ulaştırdı. İmdi anlayışlı, kavrayışlı kişiler bilirler ki, doğruluk âşıkları ve zarafet sahipleri, akıllılar, bilgeler, eski tarihleri okurlar, olaylar üzerinde düşünüp pek çok hisse alırlar. Ancak bu dünyada gelmiş geçmiş tarihlerin hepsini toplamak, anlamak zor bir iş olmakla, onların özündeki manayı, kısaltma yoluyla dile getirenlerin, öğüt ve hikâye yoluyla bildirenlerin hizmetleri de büyük olmuştur (Necatigil, 2017: 25).

Naklederler: Hazreti İbrahim’in (ona selam olsun!) mübarek hatırına geldi ki, “Acaba bedenim dağılmış, ayrılmış parçaları, uzuvları nasıl toplanır? Allah’ım, bana göster ki, kalbim inansın, aklım yatsın!” dedi. Âlemlerin Rabbinin ulu, baş tacı hitabı duyuldu: “Ya İbrahim! Dört kuş al ve başlarını kesip, vücutlarını doğrayıp birbirine karıştır; sonra iyice dövüp hamur yap! Hamur olmuş parçaları

dört bölük edip, dört dağ üzerine koyup başlarını yanında alıkoy mucizeyi göresin!” (Necatigil, 2017: 45). “Hazret-i Hak, kadir-i Mutlaktır, her şekilde ölüleri diriltir, yüce dileği istediğine can verir. Sonsuz keremi, beni dahi diriltti.” dedi tuti. “Ölüleri diriltten Tanrı, ne büyük Tanrı imiş!” dedi. Hintli Tacir. “Acaba bu bizim Tanrılarımızdan büyük müdür? Behey Tacir!” dedi tûtf. “Sizin putlarınız taş ve ağaçtan yapılmış, birtakım cansız şeylerdir. Onları halk eden de her şeye Kadir Cenab-ı Allah’tır” (Necatigil, 2017: 46). “Ey dünyaları yaratan ve insanları yaşatan Allah’ım! Hazreti Yakup’u Yusuf’a kavuşturan ve dertlileri muratlarına ulaştıran sensin! Ve İbrahim’e Nemrut ateşini Gülistan eden ve İsmail’e kurban için koç gönderen sensin! Ve Adem’i Havva’ya, Yusuf’u Züleyha’ya ileten sensin! İlahi, yüce adın ve Hazreti peygamber hürmetine, beni bu vezirin belasından kurtarıp asıl sevdiğim, candan tutkunum Ayas’a nasip eyle yahut hemen canımı al!” (Necatigil, 2017: 252).

Kendini Kontrol Etmek (Hile ve Kötülükten Sakınma)

Rokearch’ın değerler tasnifi sınıflandırması bağlamında hile ve kötülükten sakınma değeri kitapta kendini kontrol etmek şeklinde amaç olarak kullanılmıştır. Kötü bireyler, verebilecekleri zararları aktarmak için kullandıkları kötü niyetli bir dile ve felsefeye sahiptir. (Başgil, 2012: 23). Allah’a karşı sorumluluğumuzun bilincinde olmak için kötülükten sakınmak çok önemlidir (DGB, 2013: 51). Sadi’ye (1975: 128) göre, insanın her zaman iyiliği yayarak kötülüğü azaltmaya çalışması gerektiğine dikkat çeker. Bu amaçla çalışan insanların iyiliği yayma ve başkalarına faydalı olma arzusuyla hareket ettiğini söyledi. İnsanların olumsuz yönleri de kötülüğe meyledebilir. Bazen kötülük daha çekici hale gelebilir. Bu sebeple insanlar yanlış bir algıya sahip olabilirler. Fakat kişi kötülükten kaçınmak için iradesini kullanılmalıdır (Sert, 2009, s. 390). Sadi’ye göre (1975: 127) insan, başkası için de en iyi olanı isteyerek ve kötülükten sakındırarak herkes için iyiliği istemelidir.

Koç’a göre (2014: 68) Kişilerin iyiye doğru ilerlemek ve kötünden uzaklaşmak için motive edilmesi gerekir. Sadi’ye (1975: 62) göre, insan istediği iyiliğe ulaşamadığında, kötülükten korunduğu için mutlu olacağını söyler. Eğitim, kötülüklerden korunmak için kullanılmalıdır. Ancak kötülüğe karşı tavır almak ve kötülüğe müdahale etmek de önemlidir (DGB, 2013: 608). Kötülükle savaşmak

için korkudan özgür olmak şarttır. Çünkü korku, kötülükten kurtulmanızı imkânsız kılar.

Çoğu insan, iyi bir insan olmaya, kendilerini ve sevdiklerini kendi belirledikleri sınırlar içinde zararlardan korumaya çalışır. Bu kötülükten sakınma çabaları çok önemlidir. Kötülük yapmamak önemlidir; lakin bu yeterli değildir çevremizde olabilecek kötülöklere de engel olmalıyız. Bu, kötölüğün yayılmasını önlemek için çok önemlidir. Görgölü 'ye göre (t.y.: 131) Kötölöklör iyiliği yaymakla engellenebilir. DİB'e göre (2013: 49) Umursanmadığında kötü davranışlar gittikçe daha çok büyür. Kötü davranış, kötü davranışı ne yazık ki çeker.

“Kötölöğe düşmek bir taşın yüksekten aşağıya düşmesi kadar kolayken herhangi bir faziletin kazanılması ağır bir taşı yüksek bir dağa çıkarmak kadar zordur. Bundan ötürü büyük bir kuvvet, sağlam bir azim ve sebat ister.” (Kınalızade, 1833: 158). Karagöz (2015: 75) kötölöğe kötölökle mukabil vermekle değil, kötölöleri bağışlamakla kötölöğü en iyi biçimde püskürtmenin olası olacağını bildirir. Sert'e göre (2009: 394) “kötölökten uzaklaşmamız kendimiz için olmasıyla birlikte arasında yaşadığımız fizyolojik ve toplumsal muhit için gereklidir. İçinizden hayra çağırın, iyiliği emreden ve kötölöklöleri önlemeye çalışan bir camia bulunsun. İşte gerçek kurtuluşa erenler bunlardır.” [Al-i İmran, 3/104], Kısa Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali, 2012: 71). Kötölökten sakınma ve hileden uzak durma topluluğun addettiği sosyal kurallardır. Aile anne babaları çocuk yetiştirirken onları doğruyu, iyiyi ve güzeli öğretirken, hile, asılsız ve kötölökten sakınmayı tembihlerler. Değerler eğitiminde kötölökten sakınıp, hile yapmak yerine iyilik, doğruluk ve dürüstlük öğretimi yapılır. İmdi, Tacir Said'in babası Tacir Said gördü ki, oğlu adamakıllı tutkun; kendi kendine şöyle dedi: “Allah'ım! Ben senden evlat istedim ki, edepli terbiyeli uslu akıllı olsun da çalışsın kazansın! Bende ihtiyarlığım da rahat edeyim! Lakin bu ne sır bu ne hikmettir ki, oğlum başıma bela oldu.” Böyle deyip yakarırken hatırına şu geldi ki, bütün ahabplarını çağırıp bir ziyafet vere ve oğlu Said'i de çağırıp o büyük toplantıda nasihat ede! (Necatigil, 2017: 27).

Tûfînâme eserinin yazılış amaçlarından biri de hile ve kötölökten sakınmadır. Mah-ı Şeker'in kocasını aldatıp, kötölök yapmasına karşın tûtî 40

gece boyunca Mah-ı Şeker'e hikâyeler anlatarak onu kötülükten sakındırıp kocasını aldatmasını engellemiştir. Hikâyelerini akşamüstünden itibaren başlayarak günün ilk ışıklarına kadar anlatmış ve sonrasında Mah-ı Şeker'in sevgilisine gitmesini bu şekilde engellemiştir. Böylelikle Mah-ı Şeker'i kötülük yapmaktan alıkoyarak kocasına hile yapmasını engellemiştir.

Tûtî cevap verdi: "Süphanallah! Bilge kişilerin hakikat acıdır demeleri doğru imiş! Benim nasihatlerim ve bu kadar temsillerim, hikâyelerim şimdi sana acı gelmişse ben şimdiden sonra bir şey söyleyemem! Hemen bu saat gecikmeden gidip o aşığı beklemekten hasta gözlerini güzelliğinin merhemiyile aydın eyle ve hatırını vuslatının gül bahçesiyle şen eyle! Senin için o kadar çırpındım edindim, bilinmedi, boşa gitti! Ancak benim sana hikâyeler, temsiller anlatmam, seni sevgilinden alıkoymak için değildir. Sen daha yeni açmış goncasın, dünyanın hilesinden düzeninden haberdar değilsin! Gerçi ben de tazeyim ama âlemde çok şey görüp her birinden ibret almışımdır ve zamanede çok olaylar ve tarihler dinleyip her birinden hisse almakla dünya işlerinin ufağına büyüğüne vakıf olmuşumdur. Gerçi bir şey bilmez gibi görünürüm ama çok şey bilirim ve nice bin para ve askerle olmayacak şeyin tedbirini, düğümler çözmede usta aklımla keşfetmesini, halletmesini bilirim. İmdi, benim bu husustaki korkum budur ki, bir kötülüğe uğrar da bir hile edip gideremezsen ta kıyamete kadar herkese rezil olursun! Bu kadar temsiller hikâyeler anlattım ki, her birinden istifade eder, hisse kaparsın! Gerektiğinde insanları büyük belalardan kolay kurtarır. Nitekim aslan gibi kuvvetli düşmanın elinden, karakulak hile ile kurtuldu." (Necatigil, 2017: 244).

Kötülük ve iyilik birbirine karşıt iki kavram ve yaşam içerisinde rakip iki olgu olarak görülür. Eserde geçen, hırsız olarak gösterilen ve günahsız olan Azim'in toplumda aslında çaresiz olan ve kötülükten sakınan biri olarak bilinmesine karşın kuyumcunun onu hırsız olarak göstermesi, değişen toplumsal kaidelerde insanları dış görünüşe göre yargılamak ve onları kötü ve hilekâr olarak gösterebilir.

Sonunda kuyumcu, Şah Behvac'ın huzuruna gelip, "Bir hırsız tuttum!" diye arzı hal edip durumu anlattı." Şah Behvac, kuyumcuyu çağırıp, "Tuttuğun hırsız getir!" dedi. Kuyumcu derhal Azim'i şahın huzuruna getirdi. Şah Behvac,

Azim'i görünce bildi, "Bize hırsız diye getirdiğin bizim bi çare Azim imiş! Birkaç gündür görünmüyordu. Acaba nereye gitti diye hayrette idim," dedi. Ne sebeple bu iftiraya uğradın? diye de Azim'i yanına çağırdı, hatırını sordu gönlünü aldı. "Bu bilezik senin eline nereden geçti?" diye sorunca, biçare Azim baştan sona anlatıp kuyuda gördüğünü söyledi ve bu bilezik hala o kuyunun içinde olan kızıdır!" dedi. Şah Behvac bu habere pek çok şaştı, "Ey Azim! Bilirim ki yalan söylemezsin! Lakin şimdi seninle beraber o yere gitsek o yeri bulabilir misin?" deyince, Azim, bulurum, padişahım dedi (Necatigil, 2017: 123).

Geniş Gönüllü Olmak (Sadakat)

Rokearch'ın değerler tasnifi sınıflandırması bağlamında sadakat değeri geniş gönüllü olmak şeklinde kitapta araç olarak verilmiştir. Sadakat kavramı, terbiye kitaplarında sıklıkla doğruluk ile birlikte anılmaktadır. Aynı kökten gelen sadakat kelimesi doğruluk ile paralel anlamlar taşır. "s-d-k" kökünden türemiş olan sadık kelimesi sıdk yani doğruluk ile aynı kökten gelir ve samimi olan, lafı doğru, dürüst, ihanet ve yalandan uzak olan kimse manasına gelir (Dini Kavramlar Sözlüğü, 2006: 569). Bir İslam ahlakı kavramı olarak sadakat, doğruluk ve dürüstlük üstüne kurulan samimi ve sağlam temelli dostluk, kalbin doğruluğu, içtenlik ve ihlâs anlamına gelir. Doğru muamelelerde bulunmak, sıdk ve ihlâs üstüne dostluk bağlarını kurmak, ancak Allah rızasını gözeterek kendi çıkarlarını düşünmeden açılan dostluk da sadakat örneğidir. Sadakat, değerler eğitiminde mühim bir kavramdır. İnsanların birbirlerine doğruluk ve dürüstlük çerçevesinde yaklaşımlarında sadakat terimi olmazsa olmaz bir yere sahiptir.

Sadakat değeri Tûtînâme'de birkaç hikâye ve hikâyelerin anlatıldığı gecelerde geçmektedir. Bu hikâyelerin anlatıldığı ilk gecede Hintli bezirgânın tûtî ile sohbeti, ikinci gecede Merd-i Canbaz ve Horasan padişahı, dördüncü gecede Merhume Hatun ve Merd-i Salih, sekizinci gecede Şah Kubad, dokuzuncu gecede seyis ile efendisi, onuncu gecede Dil-fürûz ile bahçıvan ve on birinci gecede anlatılan Horasan beyinin kızı ile tilkinin hikâyesi sadakat değerinin belirli görüngüler çerçevesinde ortaya konulduğu anlatılardır.

İlk gece anlatılan hikâyede özellikle kadın metaforu üzerinden kadının duyarlı bir varlık olduğu ve kadının saf ve temiz bir varlık olduğuna dikkat

çekilmiştir. Burada Mah-ı Şeker sadakat değerinin aksi yönünde bir profil çizmiştir. Özellikle hikâyede Mah-ı Şeker'in kocası Tacir Said'in karısına eğer dönmemesi halinde birini bulmak isterse Tûtî'ye danışması gerektiğini söylemesi sadakat imgesi bağlamında değer anlaşılmaması için önem arz etmektedir. Bunun dışında hayırsız Müşarik'in Mah-ı Şeker'e nasihatı de sadakat değeri için yapılmıştır. "Ey Mah-ı Şeker! Kocan ve sadık sevgilin Tacir Said'in dostluğundan ne kötülük gördün yahut vefasında ne ihmal buldun ki, bir başkasına bu kadar çabuk gönül verdin? Yüce Tanrı'ya şükür, Tacir Said yakında sağ salim gelmek üzeredir. Ey Mah-ı Şeker, gel, düşmanları sevindirip, dostları ağlatıp, Tacir Said'i halk yanında küçültüp yüzünü yere düşürme! Yüce Tanrı'dan korkmaz ve halktan utanmaz mısın ki, böyle bir kötülüğe kalkışırsın" (Necatigil, 2017: 36).

Daha önce ifade edildiği gibi Tûtînâme'de sadakat değeri önemli bir yer tutmaktadır. Sadık olan kişilerin hem ahlaklı hem de dürüst olması aynı zamanda eserin karakter tanımı düzeyinde didaktik bir değere de sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Tûtî, eserde sadakatiyle bilinen en önemli karakterdir. Tacir Said ya da Hintli tüccarın ticaret yapmaya gitmesinden sonra Mah-ı Şeker'i tanıdıklar insanlar yerine tûtîye emanet etmesinin sebebi tûtînin sahibine sadık olmasından kaynaklanmaktadır.

Halen velinimetim sensin ve senin muradının olmasını bin canla isterim ve mümkün mertebe çabalayıp sırlarını gizlemeye dikkat ederim ve benim sözlerimin doğruluğuna sen şimdi inanmazsın ama sonra anlarsın! Senin nimetinin haklarını unutmak ihtimalim yoktur. Elimden geldiğince şükrüne çalışırım. Şükür dedikleri yalnız dille değildir, belki bütün uzuvlarla olması gerekir. Diyelim, kişiye kendi velinimeti tarafından bir eziyet bile gelse eski hukuku unutmamak gerekir. İlerde ben kulun, sen efendimden bir zarar bile görsem, lütfunu unutmak ihtimalim yine yoktur ve kulunuzun hal ve sadakati, o Hindli bezirganın tûtîsiyle hatununun hali ve tûtînin sadakati gibidir. Nitekim o tûtînin sadakati sonradan belli oldu." (Necatigil, 2017: 43).

Sadakât değeri, eserde tûtî dışındaki insanlarda da görülmektedir. Eser içerisinde padişahına sadık olan ve padişaha canını vermekten sakınmayan sadakatli insanlara da yer verilmiştir. Eserde geçen bir bölümde padişaha sadık

bir kulun bu uğurda padişah dergâhında köle olup, dediklerini ferman olarak göreceği dile getirilmiştir (Necatigil, 2017: 51)

“Görünüşte halim gerçi viranedir, lakin içte ruhta ilim ve irfanla doluyum. Eğinimdeki çula hor bakma! Ey şah caizdir ki, aksi göründükten utanıla! Padişahlara lazım olan evvela budur ki hizmet karlarının dıştaki kuvvet ve kudretine bakmayı! Belki sadakatliğinin temizliğine bakmak gerektir, zira padişahlara pehlivan ve kudretli hizmetkâr para ile bulunur ve insanın kuvveti, kişinin dış vasıflarından olmakla, kılıkta görünür, ama gönülden sadık ve bağlı kul bulmak çok müşküldür. Zira samimiyet, sadakat ruh vasıflarıdır, dış görünüşle asla bağlantısı yoktur. Bu fani dünyada bir devlet sahibi olan bir şahıs, özü sözü bir kul bulduktan sonra ona bütün müşkül işler kolay olur. Velinimetime sadakatle hizmet etmek, gönlünde üstün derecede Allah korkusu olan kimsenin harcıdır. Ve yüce Allahtan korkmak dahi ilim ve faziletle bağlıdır, nitekim Cenab-ı Allah Kuran-ı Kerim’de buyurmuştur: *Allah’a karşı ancak; kulların içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar*. İmdi, Ey padişah, ben kulun, Tanrı’ya şükürler olsun, ilimde, fazilette güzel konuşmasını bilirim, dürüstlük ve sadakatte parmakla gösterilirim ve eğer bu sözümü yalan dolan sanırsan tecrübe milyarı hazırdır. Tecrübe için bir hizmete tayin buyurun, eğer en iyi şekilde üstesinden gelmezsem ve hem de sadakatim görülmezse beni yüce dergâhınızdan sürgüne gönderesiniz! Baki, ferman efendimizindir!” (Necatigil, 2017: 53).

Sadakatin değerler eğitimine dair en iyi örnek teşkil eden bu parçada, Merd-i Canbaz’ın padişahına sadık olması ve her durumda canını verecek kadar sadakatli olmasının karşılığı olarak padişahın Merd-i Canbaz’ı vezir yapması, sadakat değerinin önemini ortaya çıkarmaktadır. Tuti, bu hikâye ile Mah-ı Şeker’e sadakatin değerini anlatarak bir nevi eşine sadık bir karakter yaratmak gayesi de gütmüştür.

“Padişah dahi gözüyle gördüğü olayları bildirmeyip ertesi gün divanı topladı. Vezirler, devlet büyükleri ve bilginler, mertebelerine göre yerlerini alıp oturdular. Horasan padişahı, olup bitenleri baştan sona anlattı. Hepsi, Merd-i Canbaz’ın dürüstlük ve sadakatini pek beğendiler. Sonra padişah, Merd-i Canbaz’ı ikinci vezir yaptı; o da sadakatle hizmet edip, bir müddet sonra

başvezir olup ömürlerinin sonuna kadar adaletle saltanat ve hükümet sürdürdüler (Necatigil, 2017: 58). “İmdi, ey Mah-ı Şeker, bu hikâyeden şu anlaşıldı ki insana dünya ve ahrette lazım olan, sadakattir. Nitekim Merd-i Canbaz, sadakati sayesinde muradına nail oldu. Bende senin için Merd-i Canbaz gibiyim: sevgiline kavuşman için canla başla çalışırım. Hemen gecikmeyip sevgiline git, onunla can sohbetlerini et, zira o da seni bekliyor.” (Necatigil, 2017: 59).

Kendine Saygı (Saygı)

Rokearch'ın değerler tasnifi sınıflandırması bağlamında saygı değeri kitapta kendine saygı şeklinde amaç olarak verilmiştir. Saygı, Türkçe sözlükte (TDK, 1998: 1922) şöyle yazar: "Sevgi, hürmet ve huşu duygusu insanı dikkatli, dikkatli ve ölçülü olmaya sevk eder, bir kişinin değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı ve kutsallığıdır.", saygıyı, birinin diğerini güçlü, zayıf, kusur, hak ve ihtiyaçları ile olduğu gibi kabul etmesi olarak yorumlamak (Pıghın, 2005: 59). İnsan ilişkilerinde karşılıklı saygı her iki tarafı da tatmin etmek için gereklidir. İlişkiler temelli değildir saygı insanları bir arada tutmaz aksine ayrı tutar (Güngör, 2010: 70).

Saygı, karşımızdaki kişiyi, sırf insan olduğu ve belli nezaket kurallarına göre hareket etmiş olduğu için takdir etmektir. İnsani niteliklere haiz olduğu sürece hepimiz saygıyı hak eder. Ayrıca yaş ve durum benzer biçimde birtakım özellikler de bu özelliklerin sahibi tarafınca hürmet gösterilmesini gerektirir. Örneğin toplumumuzda bilhassa yaşlılar kesinlikle saygıyı hak edenler olarak görülüyor. Sembolik ifadesi olan el öpmek asırlık bir Türk geleneğidir. Ayrıca hürmet ancak insanlara yayınlanan bir kıymet değildir. Kültürel değerler ve yasalar benzer biçimde insan dışında bazı durum ve şeylere de hürmet duyulur. İnsanların birbirine karşı saygılı olması sosyal rahatlık için gereklidir. Hayatın akışı içinde insan, başka insanlarla aynı mekânı paylaşır, aynı vakalara tanıklık eder. Bu süreç içinde insanoğlu karşısındaki insanlara kıymet verip, düşüncelerine saygılı olduğu takdirde yaşanabilecek negatif durumlar ortadan kaldırılabilir. Toplumsal düzenin iyi bir halde işleyebilmesi için bir babanın eşine ve çocuklarına, öğrencinin öğretmenine, öğretmenin amirine, satıcının müşterisine hürmet göstermesi gerekir.

Saygı hayattaki en önemli değerlerin başında gelir. Büyüme çağından ölüme kadar insanın en büyük kazanımı saygı olmuştur. Toplumda saygın bir yere sahip olma çabası insanları sürekli iyi bir hayat yaşama çabasına koymuştur. Yaşam bir yere kadar ama saygı sonsuza kadar sürer diyen bilgiler saygının her zaman altın bir bilezik olduğuna dikkat çekmişlerdir. Eserde, saygı ve sadakat bir arada verilmiştir. Merd-i Canbaz'ın padişahına sadık olması ve bunu ailesine anlatması sonucu aile bireylerinin padişaha saygı duyacak söylemlerde bulunması saygı değerinin her dönemde önemli bir olgu olduğunun göstergesidir.

“Böyle dedi ve gözden kayboldu hatun. Hemen Merd-i canbaz durmayıp evine geldi; olup biteni çoluk çocuğuna anlattı. Amma Merd-i Canbaz'ın bir karısı ve bir oğlu ve bir kızı vardı, üçü de söz birliği edip dediler ki: “Bin canımız, başımız padişahın bir tüyüne feda olsun, yeter ki padişahımız taze hayat bulsun! Biz kurban olmakla padişahımızın hayat bulması, bize devlet ve saadettir. Bu hak tanırılığımız ve iyi adımız, kıyamete değin, akraba ve soyumuz arasında baki kalır. Hemen en iyisi velinimetimize kurban olmaktır. Elbette ki her kişi ölüm kadehini içecektir, imdi sonumuz ölüm olduktan sonra böyle iyi namla ölmek her bakıma hayırlıdır (Necatigil, 2017: 56).”

Saygı ve saygınlık her yerde olması gereken bir durumdur. Eser içinde geçen parçada, uğursuz cadının her şeyi bozmasına karşın Hacı Mansur'un evine gitmesi üzerine herkesin istememesine rağmen Saliha Hatun eve gelen misafir ne olursa kim olursa olsun saygı gösterilmesi gerekir diyerek saygının değerine atıfta bulunur. “Bu kocakarı hile ve düzen ustası, can ve cihan fitnesi idi. Fer'i gelip derdini açınca, o uğursuz cadı, bu meselenin halline davranıp o saat Hacı Mansur'un evine geldi. Saliha hatun, misafirdir diye kadına saygı göstermesini konuşmaya başladı (Necatigil, 2017: 194).”

Bağımsızlık (Vatanseverlik)

Rokearch'ın değerler tasnifi sınıflandırması bağlamında vatanseverlik değeri kitapta bağımsızlık şeklinde bir amaç olarak verilmiştir. Yurt, devletin hudutlarını var eden ve üstünlük alanını oluşturan toprak parçasıdır. Yer üstü ve yer altı kaynakları da vatan kelimesinin bütüncüllüğünün bir parçasıdır. Yurdun

muhabbâk bir vatânı vardır. Nitekim toprak olmadan vatan olmaz (Doğan, 2005: 133).

Birey evlatlarına içinde mutlu olacakları parçalanmamış bir yurt bırakmalı. Aynı zamanda vatanın parçalanmaz bütünlüğünü aşılmalıdır. Bu doğrultuda yurdunu seven birey ülkesini hasımlardan korumak isteyecektir. Bireyin yurdunu hasımlarına karşı koruması ancak vatana duyulan bağlılık ve sevgiyle mümkündür. Kişilerin maddi ihtiyaçlarını gidermesi ayrı bir yana dursun milli refah milli bir bütünlükten ve bir vatana sahip olmaktan geçer. Ulus da kendi vatânı içinde hiçbir kötü niyetli teşebbüse ve bölünmüşlüğe denk gelmediği sürece fertlerine refah dolu bir yaşam sağlayabilir (Güngör, 2010: 161-162).

Vatan sevgisi yalnız var olan toprak parçasını değil bununla birlikte ulusunu, yurdunu, bayrağını, milli marşını özetle maziden günümüze; milletin egemen olduğu bütün manevi ve kültürel değerleri sevmek; bu değerleri güvende tutmaktır. Yurdunu seven bireyler kültürel ve tarihi geçmişlerine sahip çıkarak uluslarının bugünlerinde önemli görevleri üstlenen atalarını bilir. “Vatanını en çok seven vatânına en çok hizmet edendir” diyen Mustafa Kemal’in değinmek istediği vatansever bireylerin niteliklerinden biri de yurtlarını yüceltmek için çaba göstermeleridir.

Vatan ve vatana sevgi yaşanan ömürde sevgilerin en yücesi ve değer verilecek her şeyin üstünde bir değerdir. Vatanseverlik kavramı bu bağlamda ortaya çıkan bir tanım olmuştur. Vatandan uzak kalmak sevgiliden, aileden ve yaşanan hayattan uzak kalmakla eş değerdir. Tûtinâme’de vatanseverlik değeri olarak vatanından ailesinden uzak kalan tûtinin dileği üzerine bir görüngü vardır. *Şah Kubad ve Tûti Sohbeti* adlı hikâyede, Şah Kubad’ın zeki tûtiye dileğini sorduğunda tûti ona vatânına kavuşmak ve ailesine dönmek istediğini belirterek vatânına ve vatan olarak saydığı ailesine verdiği değeri göstermiştir.

“İmdi, günden güne, Şah Kubad, Tûti’yi daha da sevdi, saydı. Birkaç sene bu şekilde geçti. Gene bir gün, adaleti üzere, Şah Kubad, tûti ile görüşürken, tûti boş bir hikâyeye anlattı. Şah Kubad bu hikâyeden gayet hazzedip, “Ey Tûti! Hiç benden bir dileğin var mıdır ki, sana ihsan edeyim!” deyince, tûti cevap verdi: “*Asitanın ola şaha mesned-i ehl-i murad / devletin efsun ede Mevla ila yevm-ül-mad*. Ben fakirin ne dileği olacak? Ben kulun, padişahımın bi-biçare

bendesiyim. Onun hizmetinde olmakla övünür, sohbetinde bulunmakla avunurum. *Cihanın izz ü cahın şöyle iz'an eyledim ben kim / kapında bende olmak dehre sultan olmadan yeğdir*, deyip can bülbülüm, halimi daima şu beyitlerden terennüm eder: *Kul eyledi şimdi beni sultan kapısında / hep halk-ı cihan bende-i ferman kapısın da / ikbal ü şereften bulunaydı ona bir yer / razı idi derbanlığa Rıdvan kapısında*. Gerçeği vatan sevgisi imandan gelir sözünde olduğu gibi, yurdundaki çoluk çocuk hasreti hadden aşmıştır; lakin derdini siz sultanıma söylemeye korkardım. Ben kulunuzdan soğur, uzaklaşırsınız diye söylemezdim. İmdi, bu aciz kulunuza bu kadar lütuf ve iltifat buyurdunuz! Merhametli padişahımın yüce lütuflarından niyaz ederim ki, bu kulunuzu kafes zindanlarından azad edip çoluk çocuğuma gönderesiniz! Birkaç kere ailemi göreyim, gene eğlenmeyip mübarek ayağınızı yüzüm sürmeye gelirim (Necatigil, 2017: 128)."

Kibarlık (Yalandan Sakınma)

Rokearch'ın değerler tasnifi sınıflandırması bağlamında yalandan sakınma değeri kitapta kibarlık şeklinde bir araç olarak verilmiştir. Yalan, Türkçe sözlükte "aldatma amacıyla kasıtlı ve yanlış bir söz" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2009: 211). "Yalan söylemek, toplum tarafından kabul edilmeyen değerlerden biridir. Konuyla ilgili olarak Peygamberimiz, 'Bizi aldatan bizden değildir' olarak buyurmuştur (Müslim, İman 16, Fiten, 16). Hayatın gerçeklerine rağmen olumsuz durumların oluşmasına katkı sağlar. Kimse yalancılara inanmaz ve yalanlar insanları aldatır.

Ahlak kurallarının dışladığı yalan söyleme ile ilgili Tûtînâme de yalan söylemenin zararlarıyla beraber yalandan ve yalancılardan uzak durulması gerektiğini söylemiş ve aşağıdaki mısraları yazar kaleme almıştır. Yalan, hayatın gerçeklerine karşın takınılan olumsuz durumların oluşmasına vesile olan söz ve söylemdir. Yalan söyleyen kişilere kimse inanmaz ve yalan insanı yanlış yola sokar. Tûtînâme'de geçen bir hikâyede, Hürmüz diyarında yaşayan Nahod'un oğlunun yalanlarla yaşaması ve yalan, düzenbazlık ve kötülüğe inanması üzerine onun düzelmesi için akıllı ve doğru insanları bir araya getirmesine rağmen onları da yoldan çıkarıp, daha da beter ve yalancı olmasına değinilmiştir.

“Tarihçiler şöyle nakletmişler ki, Hürmüz diyarında birisi vardı, İsmine Nahod derlerdi. Bunun bir oğlu vardı on iki yaşına girmişti. Dünyada ne kadar ahlaksızlık rezalet varsa yapar ederdi bu oğlan. Bunlar yetmezmiş gibi korkak, ödle, döne, olmaktan da hoşlanır ve bu halinden bütün yakınları, akrabaları utanırlardı. Sonunda akrabasının biri, Nahod’a akıl verdi: “Dağda kırdaki büyü, kötülük bilmez, edepli terbiyeli seksen kişi bulup oğlunu ile bir eve kapat! Ola ki iyilerle bir arada kalması onun da bu fena huyunu bırakmasına yarar.” Bu tavsiye üzerine Nahod, uslu akıllı seksen kişi buldu. Her birine bin dinar vaat edip hepsini oğlu ile beraber bir eve seksen gün kapattı. Yiyecek ve içecekleri dışarıdan veriliyordu. Hasılı seksen gün dolunca kapıyı açtılar. Acaba seksen iyi huylu adamın iyi huylarının etkisi oldu, oğlan edepsizliklerinden kurtuldu mu diye, hepsini bir gözden geçirdiler, durumlarını incelediler. Gördüler ki, oğlana edep, terbiye tesir etmemiş de oğlanın arsızlık yüzüzlükleri o seksen uslu akıllıya tesir etmiş! Hepsi de alçak rezil kişiler kimseler olmuşlar!” (Necatigil, 2017: 28).

Bölüm 5

Sonuç ve Öneriler

Bu bölümde çalışmanın geneli bağlamında sonuç ve öneriler verilecektir.

Sonuç

Değer, insanın maddi ve manevi yönden bir duyguya, bir amaca ve bir yönelime anlam verme olgusudur. Yaratılış esamesinde düşünme güdüsü ile yaratılan insan, aynı zamanda duygu ve isteklerle de donatılmıştır. Bu bağlamda değer imgesi düşünce ve duyguların birleşimi ile idrak ederek dışa yansımaları vermeye çalışır ve bu yönde hareket eder. Değer tanımı bu yönü ile değerler eğitimi kavramını ortaya çıkarmıştır. Değerler eğitimi, toplumsal olarak var olan değerlerin eğitim ve öğretimi olarak bilinir. Ülkemizin kadim kültürü ve kültür beşiği konumunda olmasından dolayı her dönem içerisinde değerlerin kavramını tekabül edecek yönelimler olmuştur. Yunus Emre, Mevlana, Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş-i Veli gibi münevver ve bilginlerin tarihe tanık olan görüşleri, değerlerin eğitimi ve öğretiminde birer belge niteliğindedir. Son dönemde değerler eğitimi kavramsal ve eğitsel bir bağlamda başta okullarda olmak üzere halk toplantılarında seminer, sempozyum ve eğitici kurs ve derslerle verilmektedir. Temel amaç geçmişin değerini ve saygınlığını hatırlatmak ve yok olan değerlerin yeniden öğretimini herkese ulaştırmaktır.

Bu çalışmada, Behçet Necatigil'in çevirisi ile günümüz Türkçesine çevrilen Tûtnâme eserinde değerler eğitimi öğeleri incelenmiştir. Tûtnâme e adlı eseri ilk olarak Hint geleneğinde ortaya çıkmış ve akabinde Farsça ve Arapçaya çevrilmiştir. Tûtnâme, Arap edebiyatında yazılmış "Binbir Gece Masalları" ve Fars edebiyatında ortaya çıkan "Binbir Gündüz Masalları" gibi iç içe geçmiş hikâyelerden oluşmaktadır. Bir papağının kahraman bir bakış açısı ile anlatıcı olduğu eserde, sadakat çerçevesinde değişen insanın görüngüsü işlenmiştir. Tûtnâme, eser içerisinde Mâh-ı Şeker'i sadakatsizlikten korumak ve iffetine sahip çıkması için ibret verici hikâyeler anlatarak onu caydırmak ve eş olan Tacir Sadi'ye sadık bir eş olma gayesi gütmüştür. Eserde Tacir Sadi değerlerine bağlı olan sadık bir eş ve zeki bir karakter olarak görülmektedir. Eser incelemesinde bulunan değerler eğitimi öğeleri başta sadakat olmak üzere,

dürüstlük, doğruluk, aile büyüklerine saygı, İslami değerler vb. bir çeşitliliğe sahiptir. Bu değerler, değerler eğitimi çerçevesinde tanımlanarak eser içerisinde örneklendirilmiştir. Karakterlerin değerlere sahip çıkma ve değerlerin karakterlerin iç dünyasında görüngüsü verilerek elde edilen bulgular, genel bağlamda değerler eğitimi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Eserde anlatılan 40 hikâyede temel amaç değerleri anlamlandırmak ve değerlerin insana yansması neticesinde elde edilen kazanımları ortaya koymaktır. Anlatıcı rolünde olan Tûtî, Tacir Sadi'ye sadık bir karakter olurken, Mah-ı Şeker her defasında sadakatsiz olmak için uğraş veren ve ibret verici hikâyelerin anlatılmasından dolayı üzülen bir karakter olmuştur. Mah-ı Şeker aşk, dürüstlük ve sadakat değerlerini hile ve aldatma çerçevesinde aşk ve sevgi olarak görmüştür. Aile değerlerini hiçe sayarak aldatanla aldatılanın bir arada bulunduğu eser, değerler eğitiminin aktarılmasında önemli ve bilgilendirici bir rol üstlenmiştir.

Sonuç olarak, Tûtînâme eseri değerler eğitimi bakımından zengin bir eserdir. Özellikle anlatıcı ve dinleyici arasında geçen hikâyelerin içerikleri, günümüzdeki değerlerle örtüşmektedir. Sadakat değerinin ön planda olduğu eser, zengin bir anlatım ve kıssadan hisse hikâyelerle değerler eğitimi çerçevesinde yol gösterici bir yapıya sahiptir.

Öneriler

Değerler eğitimi aktarımı çerçevesinde uygulamacı ve araştırmacıya yönelik öneriler şu şekilde sıralanabilir:

Uygulamacıya yönelik öneriler.

- Edebi eserler üzerinden değerler eğitime dair inceleme yapılırken eser dışında toplumun geçmiş ve günümüz yaşantısına dair sosyolojik yapı ve geleneklerin genel özelliğinden de istifade etmek gerekir.
- Değerler eğitimi aktarımında dijital öğelerden de yararlanılmalıdır. Günümüzde yoğun olan internet kullanımı ve eğitimde de uygulanması bağlamında değerlerin hem animasyon hem de dijital mecralarda verilmesi sağlanmalıdır.

- Değerler eğitimi aktarımında uygulayıcıların edebi eserlere bağlı kalmadan günlük yaşam içerisinde de örneklendirilmelere yer vermeleri gerekmektedir.
- Aile büyüklerine saygı ve saygı değeri çerçevesinde aile içerisindeki örneklerin yanı sıra huzurevi ve bakım evlerindeki aileye saygı ilişkisi incelenmelidir.
- Değerler eğitimi, topluma uyum sağlama ve saygın olunmasından dolayı kişilik ve kimlik oluşturma gayesi gütmelidir.
- Tûtnâme eseri gibi eserlerin çevirisi yapılmalı ve değerlerin diğer kültürlerdeki görünüşleri çoğaltılmalıdır.

Araştırmacıya yönelik öneriler.

- Değerler eğitimi her eğitim seviyesinde verilmelidir. Özellikle okul öncesi ve ilköğretim döneminde ders olarak okutulmalıdır.
- Eser bağlamında incelemelerin yanında genel itibarıyla tüm eserlerin içinde olduğu bir nehir eser dizisi yapılmalıdır.
- Edebi eserler okullarda aktarılabilecek değerlerin eğitimi öncesinde okuma-yazma sevgisi aşılanmalıdır ve okunacak eserden çıkarılacak dersin önemine vurgu yapılmalıdır.
- Değerler eğitimi okullarda ders olarak verilebilir.
- Değerler eğitimi üniversitelerde ders olarak okutulmalıdır.
- Sempozyum, seminer ve toplantılarla değerler eğitimi herkese ulaştırılmalıdır. Bu faaliyetler devlet ve yerelde yerel yönetimlerin çalışmalarıyla desteklenmelidir.

Kaynaklar

- Akbaşı, O. (2000). Değerler eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değer Eğitimi Dergisi*, 6 (16).
- Akbaşı, O. (2008). *Türk Milli Eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim ikinci kademedeki gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi*. Gazi Üniversitesi: Yayınlanmamış doktora tezi.
- Aktaş, Ş. ve Gündüz, O. (2005). *Yazılı ve sözlü anlatım*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akyol, S. (2010). *6. sınıf Türkçe öğretmen kılavuz kitaplarında yer alan sevgi teması*. Çanakkale: Çanakkale 18 Mart Üniversitesi: Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi.
- Andre C., Lelord F. (2006). *Kendine saygı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aral, D. (2008). *Millî Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı 6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan değerler üzerine bir araştırma*. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Arslanoğlu, İ. (2005). Türk değerleri üzerine bir değerlendirme. *Felsefe Dünyası Dergisi*.
- Atalay, H. (2008). *İffet ve haya eğitimi*. [http://www.minare.net/forum/index.php?topic=22161.02008], Erişim tarihi: 12.05.2021.
- Aydın, G. (2003). İnsan ve toplum: Edebiyat ve değerler eğitimi. *Akademik Bakış Dergisi*, (44).
- Aydın, M. (2011). Değerler, işlevleri ve ahlak. *Eğitime Bakış Eğitim, Öğretim ve Araştırma Dergisi*, 7 (19).
- Aydın, S. (2010). Türk yönetici adaylarının, siyasal ve dini tercihleri ile yaşam değerleri arasındaki ilişki. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (3).
- Bacanlı, H. (2000). *Duyuşsal davranış eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Bacanlı, H. (2006). *Duyuşsal davranış eğitimi*. 3. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları.

- Bahar, H. İ. (2005). *Sosyoloji*. 1. Baskı, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları.
- Başaran İ. E. (1997). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Pars Matbaacılık.
- Başaran, İ. E. (1997). *Eğitim psikolojisi: Eğitimin psikolojik temelleri*. İstanbul: Özgün Matbacılık.
- Bates, H. E. (2001). *Kısa öykü yazınsal bir tür olarak* (Çev. Gökçen Ezber). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Baydar, P. (2009). *İlköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler programında belirlenen değerlerin kazanım düzeyeler ve bu süreçte yaşanan sorunların değerlendirilmesi*. Çukurova Üniversitesi: Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi.
- Baydur, E. (2009). *Değerler Eğitimi-Sabır*. Envar Değerler Eğitimi Aile Kitabı, (4), [<http://www.envar.k.12.tr./files/degerleregitimi1.pdf>], Erişim tarihi: 05.04.2021.
- Bayram, Y. (2014). *Divan şiiriyle değerler eğitimi (Aşkname, Edebnâme, Ebednâme)*. Samsun: İlkadım Belediyesi Yayınları.
- Bilhan, S. (1991). *Eğitim ve sevgi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu.
- Bozkurt, V. (2008), *Değişen dünyada sosyoloji: Temeller, kavramlar*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Bozkurt, V. (2008). *Değişen dünyada sosyoloji: Temeller, kavramlar, kurumlar*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Bridge, B. (2003). *Etik değerler eğitimi*. İstanbul: Beyaz Yayınları.
- Bulut, S. (2011). *Atasözlerinin değerler eğitimindeki yeri*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Büyükdüvenci, S. (1991). *Değer kavramı ve aileyi ayakta tutan değerler*. *Türk Aile Ansiklopedisi içinde*, 1, (320-325), Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu.

- Can, Ö. (2008). *Dördüncü ve beşinci sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri*. Hacettepe Üniversitesi: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Cebeci, A. (2005). *İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinde ahlaki değerlerin eğitimi ve öğretimi*. Uludağ Üniversitesi: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Chandler, M.K. (2005). *The effects of character education program on elementary students' prosocial competence*. University of Lynn: Unpublished dissertation.
- Cullinan, E. B., Scala, M. C. & Schroder, V. C. (1995). *Three voices*. York, Ma: Stenhouse Publishers.
- Demir, R. (2018). Yunus Emre Divanı'nda değerler eğitime dair motifler. III. *Uluslararası Değerler Eğitimi Kongresi*.
- Demirel, Ö. (2004). *Öğretme sanatı*. Ankara: Pagem A Yayınları.
- Deveci, H. Ve Ay, T. S. (2009). İlköğretim öğrencilerinin günlüklerine göre günlük yaşamda değerler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal Of International Social Research)*, 2/6.
- Dilmaç B. ve Ekşi H., (2007). Temel tartışmalar ve temel yaklaşımlar. *İlköğretmen Eğitimci Dergisi*, 14 (11), 21-29.
- Dilmaç, B. (2007). *Bir grup fen lisesi öğrencisine verilen insani değerler eğitiminin insani değerler ölçeği ile sınanması*. Selçuk Üniversitesi: Yayınlanmamış doktora tezi.
- Doğan, İ. (2002). *Eğitimin sosyal temelleri*. Yüksel Özden (Ed.), Öğretmenlik mesleğine giriş. Ankara: Pegema Yayıncılık.
- Doğan, İ. (2007). *Sosyoloji: Kavram ve sorunlar*. Ankara: Pegema Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2006). *Değerler eğitimi*. Cemil Öztürk (Ed.), Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi, (256-287), Ankara: Pegema Yayıncılık.

- Doğanay, M. Gültekin, Y. Kapapınar, G. Karabağ, S. Tekindal, T. Yanpar, Ş. Yaşar ve Yel, S. (2006). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- El Hassan, K. ve Kahil, R. (2005). The effect of “living values: an educational program” on behaviors and attitudes of elementary students in a private school in Lebanon. *Early Childhood Education Journal*. 33 (2).
- Erdem, A. R. (2006). Üniversite kültüründe önemli bir unsur: Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (4).
- Eren, İ. (2010). Sabır eğitimi. *İnsan ve Hayat Dergisi*, (1), [http: //www. herkonudan.com/egitim/kişisel-gelişim/6874-sabir-egitimi-html], Erişim tarihi: 04.05.2021.
- Erol, E. E. (2014). *Tarık Buğra'nın hikâyelerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi: Yayımlanmamış yüksek lisans tezi.
- Ersoy, A. F. (2007). *Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1756.
- Fichter, J. (1999). *Sosyoloji nedir?*. (Çev. Nilgün Çelebi), No. 75, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Galda, L., Cullinan, B. E. & Sipe, L. R. (2010). *Literature and the child*. Belmont, Ca: Wadsworth Cengage Learning.
- Germaine, R. W. (2001). *Values education influence on elementary students' self- esteem*. University Of San Diego. U.S.A: Unpublished dissertation.
- Germaine, R. W. (2001). *Values education influence on elementary students' self- esteem*. University Of San Diego: Unpublished dissertation.
- Güngör E. (2000). *Ahlak psikolojisi ve sosyal ahlak*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (2000). *Değerler psikolojisi üzerine araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güngör, E. (2010). *Ahlak psikolojisi ve sosyal ahlak*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Halstead, J. M. Ve Taylor, M. J. (2000). Learning and teaching about values: A review of recent research. *Cambridge Journal Of Eucation*, 30 (2), 169-202.
- Hamby, John V. (1992). The school-family link: A key to dropout prevention. (Ed. L. Kaplan). *Education and the family, allyn and bacon a division of simon and schuster, Inc. 160 gould street, Massachusetts.*
- Heard, G. (1989). For The Good Of The Earth And Sun: Teaching Poetry. *Portsmouth, Nh: Heinnemann.*
- Hekimoğlu, İ. (t.y). *Sevgi ve hoşgörü ortamı hazırlamak*. [<http://www.ogretmenhatti.com/index.php?=makale&aid=202>], Erişim tarihi: 02.04.2021.
- Hökelekli H. (2006). *Gençlik din ve değerler psikolojisi*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Hökelekli, H. (2010). Modern eğitimde yeni bir paradigma: değerler eğitimi. *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırmaları Dergisi*, 6 (18), 4-10.
- Hökelekli, H. (2013). Tevazu. *DEM Dergi*, (2), 144-119.
- Hunt, B. S. (1981). *Effect of values activities on content retention and attitudes of students in junior high social studies clases*. Arizona State University: Unpublished disseertation.
- İşcan, C. D. ve Demir, K. (2009). Vatandaşlık eğitiminde değerler ve değerler eğitimi. *I. Uluslararası AB. Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu*, (123-132), Ankara: Pegem Yayınları.
- İşcan, C. D. (2007). *İlköğretim düzeyinde değerler eğitimi programının etkililiği*. Hacettepe Üniversitesi: Yayınlanmamış doktora tezi.
- Kafadar, O. ve Evin, İ. (2004). İlköğretim sosyal bilgiler programının ulusal ve evrensel değerler yönünden içerik çözümlemesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2 (3), 293-302.
- Kan, Ç. (2009). Değişen değerler ve küresel vatandaşlık eğitimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17 (3), 895-904.
- Kavcar, C. (1982). *Edebiyat ve eğitim*. Ankara: Engin Yayınları.

- Kılınç, A. ve Akyol, Ş. (2009). İlköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında sevgi temasının değerler eğitimi açısından incelenmesi. *I. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi*, [<http://oc.eab.org.tr/egtconf/pdfkitap/pdf/30>], Erişim tarihi: 03.10.2021.
- Kirschenbaum H. (1994). 100 Ways to enhance values and morality in schools and youth settings, *Allyn & Bacon, Old Tappan, New Jersey*.
- Kuşdil, E. ve Kağıçbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerinin değer yönelimleri ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 45, 59-76.
- Lamberta, G. C. (2004). *A values education intervention through therapeutic recreation for adolescents in a psychiatric setting*. Valden University: Unpublished dissertation.
- Meaney, M. H. (1979). *A guide for implementing values education in the primary grades*. Seattle University: Unpublished dissertation.
- Mengüşoğlu, T. (1997). *Felsefeye giriş*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Meydan, H. (2012). *İlköğretim okullarında değerler ve karakter eğitimi*. Sakarya Üniversitesi: Yayınlanmamış doktora tezi.
- Miskeveyh, İ. (1983). *Ahlaki olgunlaştırma*. (Çev. A. Şener, C. Tunç, İ. Kayaoğlu), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Necatigil, B. (2017). *Tûtinâme*. İstanbul: Can Yayınları.
- Öztürk, C., Otluoğlu, R. (2005). *Sosyal öğretiminde edebi ürünler*. 1. baskı, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Perry, A. D. ve Wilkenfeld, B. S. (2006). Using an agenda setting model to help students develop & exercise participatory skills and values. *Journal Of Political Science Education*, 2, 303-312.
- Pighin, G. (2005). *Çocuklara değer aktarımı*. 1. baskı, İlyas Yayınevi, İzmir.
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: Collier MacMillan Pub.

- Schwartz, S. H., Shalom H. ve Bilsky, W. (1987). Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53 (3).
- Seyyar, A. (2003). *Ahlak terimleri sözlüğü*. 1. Baskı, İstanbul: Beta Basım A.mŞ.
- Sharma, R. (2006). *Sen ölünce kim ağlar?*. (Çev. Tülin Penso), İstanbul: Goa Basın Yayın ve Tanıtım Hizmetleri.
- Şen, Ü. (2007). *Millî Eğitim Bakanlığının 2005 yılında tavsiye ettiği 100 temel eser yoluyla Türkçe eğitiminde değerler öğretimi üzerine bir araştırma*. Gazi Üniversitesi: Yayınlanmış yüksek lisans tezi.
- Şentürk, H. (2010). Kişilik gelişiminde eğitim, din ve değerlerin rolü. *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırmaları Dergisi*, 6 (18), 50-55.
- Taşpınar, M. (2009). Eğitimde örtük program ve değerler eğitimi. Cihad Demirli (Ed.), *1. İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (25-30), Elazığ: Elazığ Valiliği İl Millî Eğitim Müdürlüğü ve Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (1998). *Türkçe sözlük*. 9. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Basım Evi.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2001). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2009). *Bilim ve sanat terimleri ana sözlüğü*. [<http://www.tdkterim.gov.tr/>].
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2011, Haziran). *Türk Dil Kurumu güncel sözlük*. [<http://www.tdk.gov.tr>], Erişim tarihi: 10.06.2013.
- Tokdemir, M. A. (2007). *Tarih öğretmenlerinin değerler ve değer eğitimi hakkındaki görüşleri*. Karadeniz Teknik Üniversitesi: Yayınlanmış yüksek lisans tezi.
- Türkiye Diyanet Vakfı (2022). *Tûtfînâme*. [<http://tutiname.org.tr>] [https://islamansiklopedisi.org.tr/tutiname], Erişim tarihi: 15.06.2022.

- Urban, H. (2007). *Hayat dersleri*. (Çev. Gülden Şen), 1. Basım, İstanbul: Altın Kitaplar.
- Uyar, Y. (2007). *Türkçe öğretiminde kültür aktarımı ve kültürel kimlik geliştirme*. Gazi Üniversitesi: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Yalçın, A. ve Aytaş, G. (2005). *Çocuk edebiyatı*. 5. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yalçın, S. K. ve Şengül, M. (2004). Dede Korkut Hikâyeleri'nin çocuk eğitimi açısından öne sürdüğü değerler ve ortaya çıkarmak istediği tip üzerine bir değerlendirme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 209-223.
- Yaman, E. (2012). *Değerler eğitimi: Eğitimde yeni ufuklar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yaman, H. (2009). İlköğretim ikinci kademe türkçe ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7 (18), 107-120.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler eğitimine genel bir bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 19, 499-522.
- Yıldırım, S. G., Demirel, M. (2020). *Teorik çerçevesiyle değer ve değerler eğitimi*. İstanbul: İdeal Kültür Yayınları.
- Yüksel, S. (2002). Yüksek eğitimde eğitim öğretim faaliyetleri ve örtük program. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (1).

EK-A: Tûtînâme Eserinin Özeti

Tûtînâme Behçet Necatigil tarafından çevirisi yapılan anonim bir eserdir. Hint edebiyatından Arap edebiyatında oradan da Fars edebiyatında geçen Tûtînâme eseri tarzı iç içe geçmiş hikâyeler edebiyatımızda çevirisi ya da şerhi yapılmış şekilde bulunur. 1971 yılında Türkçeye aktarılan bu eserde, Tacir Said adındaki bir adamın evlenmesi ve evlendikten sonra ticarete gideceği vakit bir papağan (tûtî) alması ile başlar. Alınan papağan oldukça akıllı, konuşan ve sahibine sadık bir hayvandır. Ticaret için sefere çıkmaya niyetlenen Tacir Sâid, karısı Mâhşeker'i akıl hocası olarak gördüğü kıymetli tûtîsine emanet eder. Bir süre sonra Mâh-ı Şeker'i tesadüfen gören bir beyzade kadına âşık olur. Beyzadenin ona olan ilgisinden haberdar olan Mâhşeker de yakışıklı adama kavuşma sevdasına düşer. Ancak Hoca Sâid'in nasihati üzerine bu meseleyi tûtîye danışmaya karar verir. Sahibinin emanetine ihanet etmek istemeyen tûtî, Mâhşeker'in beyzadenin yanına gitmesine engel olmak için ona 30 gece boyunca hikâyeler anlatır. Tûtînin aldığı bu zekice önlem hem Mâhşeker'in adının kötüye çıkmasına hem de Hoca Sâid'in itibarının zedelenmesine engel olur.

EK-B: Tûfînâme Eserinde Geçen Değerlerin Tablosu

Sosyal Onay (Ahlak)
Aile Güvenliğı (Aile ve Aile Büyüklerine Saygı)
Güzellikler Dünyası (Aşk ve Sevgi)
Gerçek Dostluk
Dürüslük
Zevk (İffet)
Dini Olgunluk
Kendini Kontrol Etmek (Hile ve Kötülükten Sakınma)
Geniş Gönlü Olmak (Sadakat)
Kendine Saygı (Saygı)
Bağımsızlık (Vatanseverlik)
Kibarlık (Yalandan Sakınma)

EK-C: Etik Beyanı

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada,

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı bütün bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin bütününe kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

16/06/2022

Sultan KOÇ

EK-C: Yüksek Lisans/Doktora Tez Çalışması Orijinallik Raporu

	VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ Eğitim Bilimler Enstitüsü
LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU	
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ Eğitim Bilimler Enstitüsü	
16/06/2022	
Tez Başlığı / Konusu	
DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN TÛTÎNÂME	
Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 73 sayfalık kısmına ilişkin, 13/06/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 20 (yirmi) dir.	
Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:	
- Kabul ve onay sayfası hariç, - Teşekkür hariç, - İçindekiler hariç, - Simge ve kısaltmalar hariç, - Gereç ve yöntemler hariç, - Kaynakça hariç, - Alıntılar hariç, - Tezden çıkan yayınlar hariç, - 7 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)	
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini bilgilerinize arz ederim.	
16/06/2022 Sultan KOÇ	
Adı Soyadı : Sultan KOÇ	
Anabilim Dalı : Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi	
Programı : Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi	
Statüsü : Y. Lisans ☒ Doktora ☐	
DANIŞMAN Doç. Dr. Mehmet Nuri ÇINARCI 16/06/2022	ENSTİTÜ ONAYI U Y G U N D U R/...../2022 Cesim ALADAĞ Enstitü Sekreteri